

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIX-lea, N-le 1-3.

Ianuar-Mart 1933.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL :

- N. Iorga*: Două texte grecești privitoare la țerile noastre.
 " " Încă un Domn român.
 " " La titlurile boierești în epoca fanariotă.
 " " Încă o sabie a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu.
 " " „Nicolae Basarab“.
 " " Panaiot Nikusios și Romîni.
 " " O danie românească în Cipru.
 " " Un manuscris al lui Amiras.
 " " O carte a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino.
 " " Turcirea lui Constantin Lăpușeanu.
 " " Două manuscrise înstrăinate ale lui Anastase
 Cîrîncovici.
 " " La Romîni din Balcani.
 " " Daniile românești la Muntele Athos.
Èlena Eftimiu: Documente polone.
N. Iorga: Donații românești la Athos.
 Pentru Tyras.
Èlena Eftimiu: O falsificație iconografică.
N. Iorga: Istoria Romînilor pentru școala primară în anul
 Unirii.
 Încă un volum din colecția Veress.
Èl. Ciorănescu: Trei ducale către Alexandru Lăpușeanu.
Traian Ionescu-Nișcov: Un episod din vremea lui Vasile
 Lupu în poesia populară malo-rusă.
N. Iorga: Împărțirea, pe la 1802, a averii lui Mihai (Mină)
 Roset din Bălănești.
 Un act de drept cu privire la retragerea zestrei.
Dări de samă, Cronică și Notițe de N. Iorga și alții.

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENI-DE-MUNTE (PRAHOVA)

SIBIU

nr. 477

Biblioteca Universitară „N. Iorga” Iași

nr. 1308 10/34

EXEMPLAR LEGAL.

Prețul 45 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XIX-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1933.

Două texte grecești privitoare la țerile noastre

I.

Turcirea lui Ilieș-Vodă Rareș.

Am dat în *Revista Istorică*, II, pp. 178-9, după Νέος Ἑλληνομνήμων al lui Sp. Lampros (XIII, pp. 57-9) în traducere, un pasagiu în care se releva educația greșită a lui Ilieș Rareș, de unde a rezultat renegarea. Dar tipărirea textului însuși, cu lămuriri, mi se pare de folos și aici.

Autorul, Pahomie Rusanos, călugăr din Zante, a lăsat un număr de Omilii de o oarecare valoare. Una din ele prezintă astfel cazul acesta al Domnului moldovean.

Τὸ δὲ κατὰ τὸν Ἥλιαν τὸν φύλαρχον Δακῶν ἐπέτος γενόμενον τὶς ἀκούσας μὲν τῶν ἡμετέρων οὐ δηθήσεται τὴν ψυχὴν, τῶν ἀλλοτριῶν δ' οὐ χαρήσεται; Οὗτοι γὰρ οἱ Δάκες, σκυτικόν τι γένος, δουλωθέντες ὑπὸ τῶν καὶ ἡμᾶς καταδουλωσάντων, πέμπουσιν ἐμήρους πρὸς τὴν αἰσχροῦς βασιλεύουσαν τοὺς ἑαυτῶν φιλότατους. Χριστιανοὶ δ' ὄντες, βάρβαροι δ' ἔμως καὶ ἑτερογλώσσοις γράμμασι χρώμενοι, οὐ καλῶς χρῶνται πρὸς τὴν ἐκπομπὴν καὶ ὑποδοχὴν τῶν υἱῶν. Ἔδει γὰρ ἐπιστάτη καὶ παιδαγωγῆ τινι παρεγγυᾶν ὅπως ἐπιμελεῖσθαι δεῖ τῶν παιδῶν καὶ μὴ ἔαν τοῖς τυχοῦσι συναναμίγνεσθαι, παιδεύεσθαι δὲ ὄσα πρὸς ψυχικὴν τε καὶ σωματικὴν συντείνει ἀρετὴν. Οἱ δὲ ἐκδότους διδόντες τοῖς ἰδίῳις θελήμασι, παιγνίοις προσέχειν ποιουσι, μύθοις τε καὶ νόμοις ἔθνικοις, κωμοῖς τε καὶ ἀσελγείαις. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ Ἥλιος, τοιοῦτω τρόπῳ πεμφθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς Πέτρου καὶ εὐρῶν τὴν μὲν κατ' ἡμᾶς Μεγάλην Ἐκκλησίαν συγκεχυμένην ἐπὶ Διονυσίου, μαθῶν τε γράμματα τοῦ κρατοῦντος ἔθνους, μᾶλλον δὲ πᾶσαν ἀσέβειαν, τελευτήσαντος τοῦ πατρὸς παρέλαβε τὴν ἀρχὴν τῶν δημοφύλων, ὡς οὐκ ὄφειλε. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ ἐπιλάβεσθαι τῆς ἐξουσίας ἤρξατο μὲν ἀφαιρεῖν τὰς τῶν ἐκκλησιῶν προσόδους καὶ τὰ κειμήλια, ἐτέρας δὲ τινὰς ἑαυτῷ ἑκαινοτομήσεν εἰσφορὰς καὶ τὰς ἀγίας εἰκόνας τοῦ παλατίου ἐξέβαλε καὶ τῇ μεγάλῃ καὶ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα διάδημα ἔθνικὸν ἐπέθηκε τῇ ἑαυτοῦ κακῇ κεφαλῇ, καὶ γυναίκας τῶν ἑτεροπίστων ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τῶν ἤδη δημοπίστων αὐτῷ συνεισήγαγε καὶ ὑπηρέτας ὁμοίως, καὶ διαρρήδην τὴν μὲν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἐκωμῶδει, τὴν δὲ τῶν Σαρακηνῶν ἐπὴννει, καὶ ὅπερ ἐγὼ, ἀκούων περὶ αὐτοῦ, ἐδεδίειν, μετ' οὐ πολὺ πεποίηκε. Φοβήθεις γὰρ μὴ φωραθεὶς καὶ τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεθεῖν ὑπὸ τῶν φυλετῶν, συνα-

γαγών ἅπαντα τὸν πατρικὸν ἔλδον καὶ ἐν αὐτὸς κακῶς συνήγαγε, προφάσει δὴ τινος χρείας, καταλαμβάνει τὴν Κωνσταντίνου μεθέκιστον τινων ἀκολούθων. Καὶ δὴ προσέρχεται τοῖς συμβούλοις καὶ τὴν αὐτοῦ ἀποκαλύπτει θεοστυγῆ γνώμην, οὗτοι δὲ τῷ τυράννῳ, ἐν καὶ φασὶν εἰρηκέναι μὴ τὸν Ἥλιον τῷ τῶν φόρων ἄρθῃ πιεζόμενον αὐτόκλητον ἐλθεῖν αἰτοῦντα τῆς αὐτοῦ γενέσθαι θρησκείας. Ἐπει δὲ καὶ μάθοι ὡς ἐκ φυγῆς προσέρχεται τῇ τούτων πλάνῃ, ἐχάρη μὲν, ὡς εἰκός, ἐροτήσας σὲ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, ὡς εἰ τῆς αὐτῆς γνώμης τυχάνειεν καὶ μαθὼν ἀνανεούοντας, ἀπέλυσεν αὐτοῦς εἰς τὴν ἰδίαν χώραν πλὴν τεσσάρων τινων ἀρχόντων, ἐπιμεινάντων δι' εὐλάβειαν τοῦ οἰκείου δήθεν δεσπότη. Ἰὼν οἱ μὲν συνεξομώσαντο τὴν ἀλήθειαν, οἱ δὲ, καλῶς ποιῶντες, ὑπεστρεψαν εἰς τὰ οἰκεία ἔθνη. Καὶ οὕτως ὁ ἄθλιος οὗτος διὰ κακὴν ἀνατροφήν τε καὶ συνανατροφήν ἐξ αὐτονόμου ἀρχῆς πρὸς τῷ χωρισμῷ τοῦ Θεοῦ ἦλθεν εἰς ὑπαρχίαν καὶ μικρὰν ἐπαρχίαν, ἣν παρέσχον αὐτῷ οἱ τὴν πλάνην αὐτῶν συμπαρασχόντες, ἐγγὺς πού Ἰατροῦ, τὸν ἀσελφόν αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς Δακῶν χειροτονήσαντες κύριον. Οὕτως ὀδὲν ἢ ἀπαιδευσία οὐ μόνον τῆς παρούσης τιμῆς ἀποστερεῖν τὸν ἀνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰώνιου.

După această însemnare deci Ilieș al Moldovei, făcînd parte dintr'un popor de o creștinătate barbară, întrebîndînd litere străine, e lipsit de îndrumare de-acasă, într'o țară unde nu sînt „pedagogi“, și astfel cade ușor ispitei dibace a Turcilor în mijlocul cărora fusese trimes ca ostatec ¹, după un obicei pe care călugărul îl cunoaște. Biserica din Constantinopol, rău condusă de Patriarhul Dionisie, nu face nimic pentru a-l împiedeca să lungece pe un astfel de povirniș. Studii de turcește îl întăresc în dispoziția lui periculoasă.

Ca Domn, el începe a lua veniturile bisericilor, răpește vasele sfinte, gonește din palatul său icoanele, își pune turban în ziua de Paști, adăpostește prietene turcoaise, își ride de legea părintească și laudă pe cea musulmană. La urmă, se face a merge pentru un rost politic la Constantinopol, luînd cu el o sută de boieri.

Învînuirile clericului grec se întăresc prin ce spune, cu indignare, contra călcătorului de lege, Eftimie. Găsim acolo pe preceptorul turc adus cu dânsul, „Hâdâr“, adecă, pe turcește: Khidr. El locuiește chiar la Curte cu Domnul, fiind, ca să întrebuițăm cuvîntul turcesc: *lalâ* al său. Se știe din istoria Imperiului otoman de ce mare influență se bucurau la Sultani aceia cari li fuseră crescătorii². Ureche, care a întrebuițat un alt izvor contemporan decît Eftimie, vorbește de tînărul care arăta ca un „pom înflorit“, căci „și firea și fața îl laudă' a fire blând, milostiv și așezător“, dar pe care-l încunjură „sfetnici tineri turci, cu carii ziua și noaptea

¹ Încă din 1540; v. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 325.

² Eftimie, în I. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 164.

petrecea și se desmierda". Se pare că acest izvor era din chiar zilele lui Iliș, căci se presintă păcatele acestea ca încă neispășite: „Atita se călcase legea creștinească, cit, *de-l vrea cruța* Dumnezeu mult intr' acea desfrânare, pre toți ii *vrea aduce* den lumină în întunerec".

Și izvorul lui Ureche, ca și moralistul din Zante, vorbește de amantele turcoalice, deci, fiindcă femeile nu erau libere la Turci, de sclave, aduse într'un adevărat harem, *Domnul neincercind, de altfel, in cei cinci ani de stăpînire, să se însoare*: „Noaptea cu Turcoalice curvind... În vedere se arăta creștin, iară noaptea în slobozie mahmetească se dedese". Din parte-i, Eftimie arată și de unde veniau aceste femei cu atita inriurire asupra lui: „Trimes-au dar să-i aducă, pentru multe mii de aspri și galbeni de aur, curve spurcate din Țara Turcească"¹.

La doi ani de la așezarea sa în Scaun fiul cel mai mare al lui Petru Rareș, incunjurat de frații Ștefan și Constantin, avea în Divanul său pe boierii moșteniți de la tată: Eftimie și Danciu Huru, Vornicul Borcea, Sturzea, Șandru, Moghilă, Miron, Petru al lui Vartic, Iurie, Petrașcu, Neagul, Plaxa, Dan, Hrăbor, Petru Crăca.

*Apare însă și un om nou, fără dregătorie, Hamza, cu numele turcesc*². Peste citeva săptămîni, din Mart în Maiu, se petrec mari schimbări: Petru Vartic e tăiat la Huși, în ziua de 7 April 1548³. E îngropat la Pobrata, în fundația Domnului său, dar fără piatră. După această rupere cu trecutul, mai găsim pe Vornicul Stîrcea, pe Iațco pircălab de Roman, pe Negrilă Hatmanul, pe Iurie Spătarul și pe același Hamza, tot fără funcție⁴. Se va adăugi și pircălabul Gheorghhe⁵. Stîrcea va dispărea, fiind înlocuit prin Gavril⁶.

Avem deci un grup de boieri cari se ridică prin Iliș și cad împreună cu dinsul, iar în mijlocul lor Turcul, netăgăduitul Turc, căruia nu i se dă o dregătorie din această cauză. E tovarășul de tineretă la Constantinopol al fiului de Domn trimes, cum vom vedea, acolo ca ostatec. Un „Nuor", pomenit, mi se pare, și în baladă, e adaus de Eftimie la lista favoriților.

După insemnarea lui Pahomie, la Constantinopol Domnul își destăinuiește hotărîrea de a trece la Islam. Sultanul care era Soliman-cel-Măreț, se întrebă întâiu dacă nu e un mijloc de a scăpa de sarcini fiscale prea grele. Convingîndu-se că vasalul său vrea „sufletește" schimbarea de religie, „se bucură". Pe boieri îi întrebă: ei se clatină însă și sint trimeși înapoi afară de patru, dar nici

¹ Urechia, ed. Kogălniceanu.

² Cf. *Uricariul*, XVIII, p. 125 (document de la Petru Rareș, 27 Maiu 1546) și 136 (document de la Iliș, 23 Mart 1548).

³ Urechia, p. 206; Eftimie, p. 164.

⁴ *Uricariul*, I, c., pp. 143-4 (5 Maiu).

⁵ Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 125.

⁶ *Ibid.*, I^a, p. 20.

acea nu stăruie toți până la capăt. Domnia se dă lui Ștefan, fratele lui Ilieș, care se va mulțami cu o provincie mică.

Aici, față de acuzarea, din partea clericului ionian neștiutor al împrejurărilor, că reaua educație l-a făcut pe Ilieș să fie astfel, trebuie să se observe că, din potrivă, el a trebuit să primească o foarte bună creștere din partea mamei sale, Doamna Elena Brancovici, cunoscătoare de slavonește, alcătuitoare de scrisori politice în această limbă, ocrotitoare a artei. Ea n'a putut să-l îndrepte, apoi, decît pe căile celei mai curate și mai stricte ortodoxii. Pe fiul ei l-a schimbat *mediul constantinopolitan*, — cel d'întăiu cas de pervertire a unui Romîn trimis în străinătate la o vristă cînd caracterul nu e format pe deplin.

Izvorul citat al lui Ureche se opria înaintea insultelor aduse religiei și măsurilor contra bisericilor pe care le notează predicatorul. Ele sînt pomenite de Eftimie: „Se împotrivia întru toate cuvioasei noastre credinți ortodoxe, iar sfințele icoane, precum și chipul lui Hristos și al prea-sfintei Născătoare de Dumnezeu și ale tuturor sfinților, le numia idoli... Uria pe preoți și pe diaconi pe călugări: îi numia vrăjmași și diavoli... Inceput-au... a nu minca carne de porc și a nu bea vin... Miercurea și Vinerea, precum și în postul cel mare... și în celelalte sfinte posturi minca carne“.

De mari prigoniri ale boierilor vorbește Eftimie singur: orbiri, ucideri în temniți și, ca rezultat, pribegie în Polonia. O a treia prigoană aduce înlăturarea lui Macarie din Roman și a unui „fost episcop“ Mitrofan. De fapt, în vara lui 1550 Neag pircălabul (dar nu de Soroca) trecuse în Polonia¹. El se unește cu izvorul grecesc cînd adaugă mențiunea marilor imposite nu numai pe clerul episcopal, monahal, mirean, dar și pe boieri. La plecare, Ilieș va lua și „vase de aur și de argint, rămase de la Domnii cei bătrîni ai Moldovei“. Dacă Eftimie dă vina pe sfaturile mamei, Elena, e pentru că, scriind supt Alexandru Lăpușneanu, care-și ucisese soacra, servia pasiunile acestuia.

Pentru călătoria la Constantinopol, la care Grecul pomeneste numai de „un pretext oarecare“, Eftimie ne lămurește, ceia ce explică un act așa de neobișnuit, că, arătîndu-și dorința de a se face musulman, Sultanul *l-a chemat* la Constantinopol pentru explicații.

Plecînd, Ilieș asigură că se duce numai ca să ceară o scădere de tribut, iar nu ca să se turcească, amenințînd chiar cu grele pedepse pe cine ar vorbi de așa ceva (Eftimie). Dar banii haraciului îi strînge de zor. „În grădina de la Huși“, a caselor unde tăiașe pe Hatman, el pune pe boieri să-i jure credință, pe acea cruce pe care ar fi aruncat-o apoi în *паракедь*, în privată².

¹ Iorga, *Studii și doc.*, XXIII, p. 56, no. LIX.

² I. Bogdan nu află vechiul termen românesc. Îl găsec într'un act de la Tîrgoviște, 20 Maiu 1629 (inedit): „urdinătoare“.

Și însoțirea de o suită numeroasă e atestată de cronicarul slavon. „Iar, când s'au pornit la drum, mai că n'au luat cu sine pe toți boierii și oștile, ce mergeau după dinsul cu multă intristare și scîrbă, căci se temeau să nu-i dea peirii celei de pe urmă“. Și, mai departe, după turcirea tinărului Domn: „boierii și oștenii se întoarseră la ale sale“.

Dar toate aceste măsuri: recomandăția către boieri să-i rămîie credincioși, jurămintul, averile duse cu sine, strălucitul alaiu au un sens, pe care l-am relevat, de alminteri, și aiurea: Ilieș avea un gînd, acela de a domni ca Musulman, din neam în neam, *asupra unei Moldove reînființate în vechile hotare*. Nu se putuse căpăta prin creștini supt tatăl său părțile pierdute la 1484 și 1538, marile planuri de cruciată apuseană ale marchisului de Brandenburg căzuseră, Polonii, cărora Ilieș li făcuse jurămintul de la început¹, nu înțelegeau că granița lor adevărată se apără la Dunăre. *Rămînea pentru refacerea Moldovei aceastăaltă cale*. Și izvorul grecesc, ca și știrea polonă, lasă a se vedea *decepția lui Iliăș că s'a ales numai cu sangiacul Silistrei*.

Un raport polon din 7 Iunie 1551 pretinde că Ilieș, care plecase din țară la 1-iu Maiu², a fost retrimis de Turci ca să-și ocupe, așa „păgin“ cum era, Scaunul, ceia ce țara nu vrea să-i îngăduie³. Dar un altul, din 24 August, pe care l-am citat și aiurea, afirmă cu precisiune că, *neputîndu-se îndeplini primul plan*, el a căpătat „Chilia, apoi Cetatea-Albă și Tighinea și Oceacovul... apoi peste Dunăre: Silistra, apoi Babadag și Oblucița, chiar și Tulcea“, — deci Dobrogea întreagă. „Aproape cinsprezece cetăți și orașe. După ce le-a ocupat pe acestea zisul Ilieș, fiindu-i date de Împăratul turcesc, a mai ocupat în Moldova multe altele, precum cetatea Ciubărciului, apoi cetatea Galațului, pe Dunăre, cetatea Reni, și ea pe Dunăre, apoi Lăpușna și Chigheciul, — regiune nu mică, imbielșugată în pești și oi“⁴. *Ceia ce fixează însăși granița din acel moment a raiiei turcești*.

Soarta ulterioară a lui Iliăș, pîrit de „neprieteni“, despoiat, închis, exilat la Brusa, „unde, de inimă rea, curîndă vreme au murit“⁵, e dată numai de un izvor special al lui Ureche. Acel care ca Alexandru Ilieș va domni pe la 1630 n'ar putea fi fiul lui, ci al pretendentului din vremea lui Mihai Viteazul. Dar Nicolae Ma-

¹ Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 53, no. LIII. V. și n-rele următoare. El va fi silit să participe însă la unele mișcări hostile contra regatului; *ibid.*, pp. 54-5, n-le LVII-VIII.

² Ureche.

³ Iorga, *Ibid.*, XXIII, pp. 57-8, no. LXII.

⁴ *Ibid.*, pp. 59-60, no. LXIV. Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 328-32.

⁵ Era încă viu cînd s'a îngropat turcește fiul lui Constantin, Alexandru Lăpușneanu, căci acesta e „fratele“ turc al mortului. V. pp. 16-7 în acest nr.

vrocordat susținea că numitul înaintaș al său e fiul lui Ilieș Rareș, care, în acest cas, ar fi trăit până la bătrînețe în Brusa ¹.

Întrebarea dacă nu cumva formele de modă în care Iliaș era deprins a trăi n'au înșelat pe boieri și cler și dacă nu cumva ideia stăpînirii complete prin renegare nu s'a produs la Constantinopol supt anume presiuni nu pare că trebuie a fi pusă.

II.

Al doilea text, tipărit, de mult, cu explicațiile mele, tot de Lampros, în Νέος Έλληνομνήμων, XI, p. 417 și urm., cuprinde povestea, de un necunoscut, a unei intrigi, biruite, contra lui Petru Șchiopul, Domn al Moldovei. Și aceasta am crezut că trebuie reprodușă într'o colecție românească:

Πολυχρόνιος ποιήσαι ὁ Θεὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ ἐνδοξώτατον καὶ ἐκλαμπρώτατον ἡμῶν αὐθέντη πάσης Μολδοβλαχίας, κύριον Ἰωάννην Πέτρον Βοεβόδα. Κύριε φύλαττε εἰς πολλὰ ἔτη.

Στίχοι εἰς τὸν ἐντιμώτατον καὶ εὐγενέστατον κύριον Ἰωάννην Μέγαν Βησιτάριν πάσης Μολδοβλαχίας.

Εἰς τοὺς καιροὺς ἐπουρουνοὺς ὁποῦ ἐποικῆκαν τ' ἀρζία
 Κ' εἰς τὸν αὐθέντη ὀβήθηκαν, Σουλτάνον τὸν Μουράτη,
 Νὰ θανατώσουν ἤθελαν τὸν Πέτρον τὸν Βοεβόδα, Cly
 Τὸν θαυμαστὸν καὶ ἕξακουστὸν καὶ δοῦλον τοῦ Χριστοῦ μου,
 Χριστιανὸν ὀρθόδοξον καὶ εὐσεβεῖ τῶν πάντων.
 Ἄλλ' ὁ Χριστὸς μου καὶ Θεὸς καὶ κύριος τῶν πάντων
 Κῦρ Ἰωάννην ἔφερεν ἔς τὴν Πόλιν καὶ εὐρέθηγ.
 Ἀνδρειωμένα ἑστάθηκεν καὶ φοβερά μεγάλα.
 Μπασιιάδες τὸν ἐθαύμασαν εἰς τὸ ντιδάνι μέσα.
 Φωνῆς μεγάλης ἔβηκεν ὡσὰν ἀνδρειωμένος:
 „Τὰ ἀρζία εἶνε ψεύτικα, καὶ μὴν τὸ πιστωθῆτε.
 Ἄν εὐρεθῆ αὐθέντης μου καὶ ἔγινεν χαίμης,
 Κοιμιάτια νὰ με κάμειτε ἐμπρὸς εἰς τὸ ντιδάνι.
 Νὰ μὴν τ' ὀρίση ὁ Θεὸς ὅτ' εἶναι αὐτὸς χαίμης,
 Ἄμ' εἶν' πιστὸς καὶ δουλευτῆς τοῦ βασιλέως ὄλος“.
 Μπασιιάδες τὸ ἠκούσασι, μεγάλως τὸ ἡχαρήκαν
 Κῦρ Ἰωάννην θαυμαστὸν καὶ Μέγαν Βησιτάριν
 Τὸ πῶς εἰς τὸν αὐθέντη του ἐστάθηγ πολεμῶς,
 Καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐνίκησε, ἔς τὰ κάταργα τοὺς θάνει,
 Καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐφεύγασι, ὀπίσω τοὺς ἐδλέπαν
 Ἐ τὸ Πατριαρχεῖον ἠπήκασι, καὶ τότε ἐγλυτώσαν.
 Χαρῆν μεγάλην ἔποιικαν, μικροῖτε καὶ μεγάλοι,
 Ὅσοι τὸν ἀγαποῦσασι τὸν Πέτρον τὸν Βοεβόδα,
 Καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐσκάσασι καὶ κρύβονται ἔς τὰ σπῆτια.
 Τζαούσηγ ἔμαθαν ἕτι πᾶν ἔς τὴν Ῥόδον νὰ γονέφουν

¹ V. Magazinul istoric, IV, p. 39.

Αὐθέντι τους Νικόλαον, τὴν μύτη του νὰ κόψουν,
 Τὰ γένειά του ἐξούρισαι, τὰ ὠτά του ἐκόψαν.
 Τζαούσης τὰ 'περίλαβε καὶ μὲ χαρὰν τὰ φέρνει,
 Κύρ Ἰωάννην τ'ἄφερε 'ς τὸν Μέγαν Βησιτάρην.
 Χαρὰν μεγάλην ἔποιε καὶ τὸν Θεὸν δοξάζει
 Πῶς ὁ Θεὸς ἐπλήρωσε τὸν κόπον ὁποῦ 'ποίη
 Καὶ τὸν αὐθέντη ἐδόουλεφεν ὡς φρόνιμος ὁποῦ 'νε.
 Τζαοὺς πασσιάς τὸ 'χάρηκεν 'ς τὴν συνδρομὴν τοῦ 'ποίη
 Πῶς τὸν αὐθέντη ἐδόουλεφεν καὶ κάθεται σκαμνί του.
 Τζελέπηδες τὸ 'χάρηκαν μικροὶ τε καὶ μεγάλοι,
 'Σ τὴν πόρταν τὸν ἔξημέρωσαν, χαρὰν μεγάλην 'ποίησαν
 Κύρ Ἰωάννην θαυμαστόν καὶ Βησιτάρην Μέγαν.
 Τὰ χέρια του καταφιλοῦν καὶ τὸν πολυχρονοῦσιν.
 Εὐχαριστοῦσιν τὸν Θεὸν 'ποῦ ἔδωκεν τὴν χάριν
 Εἰς Μέγαν Βησιτάριον καὶ ἐπολέμησεν ἀνδρείως
 Ἀνδρειωμένα, φρόνιμα ὡσάν τὸν Ἀχιλλέα,
 Εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀγίους ὅλους
 'Ποῦ ἔδωκαν βοήθειαν εἰς Μέγαν Βησιτάρην
 Καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐνίκησεν καὶ σκάζουν καὶ πλαντάζουν,
 Τὰ ἄσπρα τους ἐχάσασαι, δὲν ἔχουν τί νὰ κάμουν,
 Τὴν κόλασιν ἐκέρδισαν ὁποῦ 'νε οἱ διαβόλοι
 Καὶ τοὺς ἀπαντυχαίνουσιν 'ς τὴν πίσσα νὰ τους βάλουν
 'Ὡς ἤθελαν Νικόλαον αὐθέντη τους νὰ κάμουν,
 Ἐκεῖνο ὁποῦ 'γύρευαν καὶ σπούδαζαν μεγάλως,
 Κ' εἰς τὸ καλῶθι βρίσκονται καὶ πᾶν εἰς Μπογδανία
 Τὴν μύτη τοῦ Νικολάου, τὰ ὠτα του ἀντάμα.
 Ἄλλ' ὁ Θεὸς καὶ κύριος οἰκονομεῖ τὰ πάντα,
 Τὸν Ἰωάννην ἴδασταξε, τὸν Μέγαν Βησιτάρην,
 Καὶ εἰς τὴν Πόλι ἔβρέθηκεν καὶ 'πῆγεν εἰς τὴν Βάνη
 Καὶ τὴν ἀλήθειαν βοᾷ μέσα εἰς τοὺς μπασιιάδες
 Καὶ τὸν Θεὸν παρακαλῶ καὶ τοὺς ἀγίους δοξάζω
 Νὰ δώσῃ χρόνους καὶ καλοὺς τὸν Πέτρον τὸν Βοεβόδα,
 Τὸν μέγαν μου Δημήτριον, τοὺς δώδεκα ἀποστόλους,
 Νὰ ἱκετεύσουν τὸν Θεὸν, νὰ δώσωσιν τὴν χάριν
 Κύρ Ἰωάννην θαυμαστόν, τὸν Μέγαν Βησιτάρην,
 Νὰ εἶνε καὶ στερέωμα μέσα εἰς Μπογδανία,
 Δέξα, τιμὴ καὶ σύνεσις νὰ εἶνε εἰς αἰῶνας.

Adecă ;

„Dumnezeu să fie intru mulți ani pe prea-evlaviosul și prealuminatul nostru Domn a toată Moldovlahia, Domnul Io Petru Voevod: Doamne, păzește-l intru mulți ani. Versuri către preacinstitul și prea-nobilul domn Ioan Marele Vistier a toată Moldovlahia.

În anii aceia cînd au făcut arzul
 Și l-au dat Împăratului, Sultanul Murad,

Voiau să ucidă pe Petru Voevod,
 Pe minunatul și vestitul și robul Hristosului meu,
 Creștin drept și cuvios între toți,
 Dar Hristosul și Dumnezeuul meu și Domn a toate
 A adus pe dumnealui Ioan de s'a găsit la Constantinopol.
 Vitejește a stat și spăimos foarte :
 Pașii l-au admirat, acolo în Divan
 Glas puternic scoase ca un viteaz :
 „Arzurile sînt mincinoase, și să nu le credeți.
 De se va găsi că Domnul meu a fost hain,
 Bucăți să mă faceți de față la Divan ;
 Să nu dea Dumnezeu să fie el hain,
 Ci e credincios și rob al Împăratului tot.“
 Pașii auziră, și mult se bucurară
 Că dumnealui Ioan minunatul și Marele Vistier
 A stat războinic pentru domnul său
 Și i-a biruit dușmanii, îi duce la galere.
 Și dușmanii fugiră, privind în urma lor.
 Merseră la Patriarhie și acolo s'au mintuit.
 A făcut bucurie mare la cei mici și la cei mari
 Și dușmanii s'au infundat și se ascund prin case.
 Au aflat că un ceauș merge la Rodos să ucidă
 Pe Domnul lor, Nicolae, să-i taie nasul,
 L-au tuns (?) barba, i-au tăiat urechile.
 Ceaușul le-au luat și cu bucurie le aduce,
 Le aduce dumisale Ioan Marele Vistier.
 Mare bucurie a avut și laudă pe Dumnezeu
 Că Dumnezeu i-a plătit osteneala ce a făcut
 Și și-a slujit Domnul ca un cuminte ce e.
 Siavuș-Pașa l-a felicitat pentru ajutorul ce a făcut
 Slujind pe Domnul său de stă la el în Scaun.
 Gelepii l-au felicitat, și mari și mici
 S'au ivit la poarta lui și mult s'au bucurat
 Cu dumnealui Ioan cel minunat și Marele Vistier.
 Îi sărută minile și-l felicită,
 Mulțămesc lui Dumnezeu care a dat harul
 Marelui Vistier de s'a războit viteaz,
 Bărbătește, cuminte, ca un Achile.
 Au mulțămît lui Dumnezeu și la toți sfinții
 Cari au dat ajutor Marelui Vistier
 Și și-a biruit dușmanii, și se infundă și se ascund (?).
 Și-au pierdut banii, nu mai au ce face,
 Și-au cîștigat pedeapsă unde sînt dracii
 Și-i așteaptă ca să-i arunce în smoală
 Pentru că au vrut să-și facă Domn pe Nicolae,
 Ceia ce căutat și se străduiau foarte.
 Și în paner se află, și duc în Bogdania

Nasul lui Nicolae, cu urechile-i cu tot.
 Dar Domnul Dumnezeu potrivește toate,
 L-a sprijinit pe Ioan, pe Marele Vistier,
 Și s'a aflat la Constantinopol și a mers la *bagno* (?),
 Și strigă adevărul în mijlocul Pașilor.
 Și mă rog lui Dumnezeu și slăvesc pe toți Sfinții
 Să dea ani mulți și buni lui Petru Voevod,
 (Mă rog) Marelui meu Dimitrie, celor doisprezece apostoli,
 Să roage pe Dumnezeu a-și da har
 Dumisale Ioan cel minunat, Marele-Vistier,
 Ca să fie și întărire în Bogdania,
 Slavă, cinste și înțelepciune să fie în veci.

Cum am spus în acele note, Nicolae din Rodos nu poate fi nici Nicolae Basarab, pribeag prin Spania cu douăzeci de ani înainte, nici boierul Nicolae pomenit în corespondența lui Petru Șchiopul. El va rămânea poate totdeauna necunoscut.

De Ioan Banul și Vistierul am vorbit de atâtea ori. De fapt el era pe atunci stăpînul ambelor țeri.

N. Iorga.

BCU Încă un Domn român Library Cluj

Pe un act de donație la Megaspoleon (1799) (fotografiile d-lui Marcel Romanescu la Bibl. Ac. Rom.) o confirmare adausă sus are acest cuprins: „Întărim și Domniia Mea intru cea de Dumnezeu hărăzită a treia Domnie a noastră milile ce să cuprindă într'acest hrisov al Domnii Sale fratelui Alexandru-Vodă Muruz, ca să să urmeze întocmai.

1822, Aprilie 24“.

(Iscălitura, pecete ovală. Iscălitura logofătului.)

Avem a face cu un act foarte important.

Era în plină revoluție grecească. Poarta se gătia să trimeată Domni de țară, pe Grigore-Vodă Ghica în Țara-Românească.

Dar ea încercă și un Fanariot.

Pentru aceasta se numi în secret fostul Domn de două ori, Mihail, fiul lui Constantin Suțu, care era de vre-o douăzeci de ani mazil în Constantinopol. Bătrînul, care vorbește de a „*treia Domnie*“ a lui, începuse a-și exercita funcțiile.

Nu știm precis în ce fel împrejurările au desființat ceia ce dăduse vre-o intrigă dibace.

N. Iorga.

La titlurile boierești în epoca fanariotă

De la un timp, în ambele țeri românești s'a ajuns la o gradare precisă a boierilor. Acei cari le îmbracă figurează în actele solemne totdeauna în aceiași succesiune.

Unele acte de la sfârșitul epocii fanariote în Muntenia arată la ce adăugire, dublare, triplare, quadruplare unele ori se ajunsese și cât de mult vechiul *cursus honorum* cedase valorilor sau pretențiilor personale.

Într'un document de la Scarlat-Vodă Ghica avem această ordine: Vel Banul Constantin Dudescu, dar și Vel Banul Constantin Crețulescu, Vel Logofătul, Vel Spătarul, Vel Vistierul, apoi, dintre aceiași boieri mari: Clucerul, Postelnicul, Păharnicul, Comisul, Stolnicul, Slugerul și Pitarul.

Peste nouă ani, la 1768, după un singur Vel Ban represintanții Vorniciei dublate (Țara-de-sus și cea de jos), tot Spătarul, dar după el Logofătul, căruia-i urmează Vistierul, Postelnicul înainte de Clucer (nu e firesc, dar atuncea era un Dudescu Clucerul), Păharnicul, Comisul, Stolnicul, Pitarul (fără Sluger).

Peste alți șapte ani: Ban, doi Vornici, doi Logofeți (Țara-de-sus și cea de jos), Spătar, Vistier, Postelnic, Clucer, Păharnic, Comis, Stolnic, dar la urmă nici Sluger, nici Pitar, ci Marele Serdar. Cu intervertirea Stolnic-Comis, cu Slugerul și Pitarul (ca supt Scarlat Ghica) e Divanul din 1782.

La 1797, e o desordine absolută: după Ban Vistierul (Ienăchiță Văcărescu), Spătarul, (un Mavrocordat), acum abia cei doi Vornici, la cari se adaugă cel nou „al obștirilor“, Logofeții cei doi, plus „al obiceiurilor“. Restul ca de obicei.

Peste doi ani, Banul, dar, fiind Nicolae Basarab Logofătul, el precede pe Vistierul Ghica și Vornicul Țerii-de-sus, după care Postelnicul, Spătarul; aici se intercalează Hatmanul și numai acum vine al doilea Vornic, Ralet, Vel Vornicul fără adaus, Constantin Știrbei, al doilea Logofăt, un Cîmpineanu, încă un Vornic, Crețulescu, Vornicul obștirilor, tînărul Logofăt al obiceiurilor Grigorașcu Brincoveanul și Grigorașcu Ghica al Politiei. Restul, cum trebuie.

La 1803, tot importanța personală decide. De aceia Dumitrachi Racovița Vistierul cu Scarlat Ghica Spătarul sint înaintea Banului Manolachi Crețulescu, după care îndată Mavrocordat Postelnicul;

un Golescu Vornic, și Ralet Logofăt de Țara-de-sus, avînd lîngă ei pe un Știrbei de la obiceiuri, precedă pe Vornicul Țerii-de-jos Cîmpineanu, pe Dumitrachi Racoviță Vel Vornic, pe Barbu Văcărescu tot Vornic, pe Grigore Ghica, Vornic al obștirilor. Logofătul Țerii-de-jos e lîngă Vornicul Politiei; un Căminar Filipescu întrece pe un Păharnic. Poate se ține samă și de vechimea în funcție.

Supt Carageà, după Ban vine primul Vornic, apoi Vistierul — dar e Grigore Brîncoveanu însuși —, în al treilea rînd Logofătul Țerii-de-sus, vecin cu Vornicul Țerii-de-jos, după care un *Vornic al treilea* și un *Vornic al patrulea*, toți avînd pasul asupra celui de-al doilea Logofăt; Hatmanul se intercalează înaintea Vornicului de Politie, iar în urma Spătarului și Postelnicului Vodă pune pe poetul vremii, conaționalul său Atanasie Cristopol, care e „Vel Logofăt al streinilor pricini“. La sfîrșit, de și avem a face și cu un Mavrocordat ca Vel Căminar, pus în mijloc, succesia e cea normală.

Supt Alexandru Suțu, urmașul celui de sus: Ban, Vistier, prim și al doilea Vel Vornic, prim Logofăt, dar după el doi Vel Vornici fără atribut și cel al obștirilor, al Politiei. După Postelnic Marele Logofăt de obiceiuri și înainte de Marele Vornic al Politiei Spătarul.

Chestia ar trebui reluată de aproape: de un simplu capriciu la niște oameni atît de socotiți nu se poate vorbi.

N. Iorga.

Încă o sabie a lui Constantin-Vodă Brîncoveanu

În excursia făcută la 1896 în Asia de membrii Institutului rusesc din Ierusalim se semnalează o „spadă bizantină“ cu icoana Maicii Domnului între doi îngeri și inscripția: σὸ, βασιλεὺ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ, παντάναξ. Se vorbește de secolul al XII-lea. De fapt e încă o sabie de-a lui Brîncoveanu. V. ВЪЗАНТИЙСКІЙ ВРЕМЕННОКЪ, IV, Supl. p. 41.

Tot acolo se semnalează încă o Evanghelie moldovenească. E scrisă pe pergament și are această inscripția: СЪН ПЕТРОВЕГЪ СЪТВОРИ И ОКОВА ЕЛЕНА ДЕСПОТОВНА ГИЖА ПОКОРНОЮ (sic: ПОЧИНЕШАГО?) ІУ ПЕТР[Ъ] БОГОВОДКІ ГОСПОДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОН (*ibid.*, p. 41).

N. Iorga.

„Nicolae Basarab“

Nu e vorba de acel Nicolae Basarab care rătăcia în Spania după jumătatea secolului al XVI-lea, presintindu-se ca „fiul lui Barbu și nepotul lui Neagoe“, Domni ai Țerii-Românești, ci de boierul din epoca fanariotă Nicolae Brincoveanu.

Îl găsim trecut astfel prin acte de după 1790 de la Alexandru Moruzi (26 August 1799) și de la un urmaș.

El însuși iscălește în colțul unuia dintre dinsele: Nicolae Basarab, pe când pentru nepotul său Grigorașco întâlnim numai numele de familie Brincoveanu.

E *un sens* în această reeditare a numelui lui Constantin-Vodă Basarab Brincoveanu — și să nu uităm că Grigorașco, Grigore el însuși, învățatul elenist, pecetluiește cu pecețile Domnului martir și ale unora din fii lui.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea se înseamnă printr'o adevărată mișcare națională românească, de care nu erau străine nici ideile „filosofice“ venite din Franța. Pe vremea ocupației austriece de la 1790 un tânăr Cantacuzino îndrăznise să înfrunte pe prințul de Coburg, comandantul trupelor austriece, în momentul plin de urmări, al luării jurământului. Nu va trece mult și se vor cere de la Turci libertăți care întrec o simplă autonomie¹.

E de presupus deci că încă de atunci în urmașul lui Vodă Brincoveanu s'a născut speranța de a învia Domnia pămînteană.

E de mirare numai că Domnii fanarioti cari l-au avut în Sfatul lor n'au înțeles, ori s'au făcut, față de un boier așa nobil și de bogat, că nu înțeleg.

N. Iorga.

Panaiot Nikusios și Romîni

În studiul lui Pericle Gh. Zerlenti despre Panaiot Nikusios („Syllogul grec filologic“ din Constantinopol, n-rul jubilar, 1913-21, p. 223), se pomenește de o poreclă a lui: Myron, al cărui sens nu-l poate lămuri biograful. Ea vine de sigur din legăturile cu

¹ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, II, p. 197 și urm.

Miron Costin. Dintre cele două fete ale fiului, una iea pe Adamachi Moruzi din Trapezunt, din care se coboară Doamna lui Alexandru Ipsilanti (document al acestuia din 1780, citat de Atanasie Comnen Ipsilanti, pp. 366, 444). Fiu de blănar și de roabă, e ucenicul lui Meletie Sirigul, de la care trece la Iesuiții din Chios. Începe ca dragoman al Imperialilor. Soția sa — prima? — era Cantacuzină (nunta în 1652). Se vorbește, de către bailul venețian, și de o căsătorie cu o Kalvokoressi din Chios (p. 227). Aceasta e cea din familia Calvi de care am vorbit în această revistă după un mai nou istoric al Genovei, care, se vede din acest studiu, iea de la Casone, *Annali della repubblica di Genova del secolo decimo settimo*, VI (1800), p. 106. Se arată aici că mama ei era Cantacuzină (p. 227). Cu Peruzè, pomenită și de John Covel, *Some account of the present Greek church* (Cambridge 1722), p. LIII și de Ricaut, are un fiu.

Întrebuințind rapoarte germane din Constantinopol, autorul citează pe acela din 27 Maiu 1651 despre uciderea Patriarhului Partenie, și din indemnul Domnilor romini, contra cărora sprijinia pe un anume Pavlachi, care fusese ucis și acesta pe stradă puțin mai înainte, Partenie încercase a și-i împăca prin daruri (p. 233). Capuchehaielele ambelor țeri fură și arestate pentru împărțășirea la omor (*ibid.*). Pavlachi fusese ucis la 28 Ianuar de Ieniceri, cari-l smulseșeră de pe cal (p. 234). Omorul e pus în legătură cu intrigile lui Partenie cu privire la principate (*ibid.*). Autorul aduce înainte și mărturia lui Dosoftei de Ierusalim, în a sa Istorie a Patriarhatului, tipărită la București în 1695, și un studiu al lui Chiril Atanasiadi despre Paisie, Patriarhul Ierusalimului, dușmănit rău de Partenie (în *Δελτοφ* al Societății istorice și etnologice, IV, 1892).

Se dau scrisori ale lui către Împărat din 1648, între care două foarte însemnate, despre uciderea Marelui Vizir Ahmed, detronarea și zugrumarea Sultanului Ibrahim (v. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV) (pp. 243, 247-50), două altele (unul către Schlick) despre consecințele acestei tragedii: lupta dintre Ieniceri și Spahii (p. 253). V. și *Gesch. des osm. Reiches, ibid.*¹.

N. Iorga.

¹ Vestea morții lui Gheorghe Rákóczy e adusă din Țara-Românească (p. 253 și p. 258).

O danie românească în Cipru

Într'un studiu despre mănăstirea Panaghia τοῦ Μαχαίρα in Cipru (Φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσῶς, Επετηρίς, X², Atena 1914, p. 139), se menționează hrisovul dat acestui Iacăș (κυρία Μαχαίρας), la 15 Februar 1795, de Mihai-Vodă Suțu, ca Domn al Moldovei: un venit de 50 de lei la Ocne și de la Vamă alți 50. Reproducem aici textul întreg.

Ἰωάννης Μιχαήλ Κωνσταντίνου Σούτζου Βοεβόδα ελέφ Θεοῦ αὐθέντης καὶ ἡγεμῶν πάσης Μολδοβλαχίας.

† Οὐδὲν οὕτως ἀτεχνῶς λυσιτελὲς τοῖς θροτοῖς ἢ τὸ εὐποιεῖν, ὅτι καὶ, θεὸς καὶ ἀνθρώπινος τοῦτο παρακελευόμενος νόμος, αὐτοὶ τε οἱ τῆς φύσεως ὄροι τοῖς πᾶσι στεντορεῖψ μονοῦ φωνῇ ἐπιτάττοντες τρανῶς ὑποτεινῶσι, καὶ ἔσον τὸ ἐκ τούτων ὄφελος, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἀπόλαυσις ὑποδεικνύουσι. Τί γὰρ μᾶλλον προὔργον τοῖς πιστοῖς ἢ τὸ αἰωνίαν προσκτεῖσθαι ἀπόλαυσιν; τί δὲ μᾶλλον ἔνδοξον ἢ τὸ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ συντρέχειν καὶ βοηθεῖν καὶ διὰ τῆς ἀρρώγιᾶς ὑπέρτερον ἐκείνων ἀποκαθιστᾶν ἑαυτὸν; Ποῖα δὲ γε ἡδονὴ μείζονα τῷ εὐποιεῖντι συναίσθησιν ἐμπαιεῖ, ἢ περ ἡ εὐποιεῖα τοῖς εὐεργετοῦσι τὴν εὐχαρίστησιν; Ταῦτα τοὶ καὶ ἡμεῖς σαφῶς ἐπιστάμενοι καὶ νόμον τὸ τοῖς χρήζουσι ἔσον ἐν ἐπικουρεῖν ἡμῖν αὐτοῖς θέμενοι, ἄλλως τε καὶ ἔσον θεάρεστον τὸ τοῖς θεοῖς ἐπαρῆγειν σκηνώμασιν ἐπιγινώσκοντες, καὶ μὲν δὴ καὶ εὐλαβῶς περὶ αὐτὰ διακείμενοι, οὐ παρεωράκαμεν τὴν, ἧς πειράται καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ παρὰ τοῦ αἰοδίδμου βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ Ἰσαακίου καὶ Ἀλεξίου τῶν Ἀγγέλων κτισθὲν βασιλικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν ἱερὸν μοναστήριον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς κυρίας Μαχαίραδος ἄλλως πως ἐπονομαζόμενον ἔνδειαν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων πατέρων ἐσχάτην πενίαν καὶ τοῦ ὄλου τῆς συστάσεως αὐτοῦ βαρύτατου χρέους: ὑπὸ γὰρ καιρικῶν περιστάσεων καὶ ἄλλων ἄλλως διαφόρων καταδρομῶν εἰς ὄφλημα καταπεπτωκὸς τὸ οὐκ εὐκαταφρόνητον ἱερὸν μοναστήριον αὐθεντικῆς ἐδέετο βοηθείας καὶ κραταιαῖς χειρὸς πρὸς ἀνακούφησιν τοῦ ἐπικειμένου αὐτῷ βάρους, ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως τὰ πρὸς ζωάρκειαν τοῖς ἐν αὐτῷ πατρᾷσι προσεπορίσθη. Καὶ δὴ διορίζομεν διδῶσθαι τῷ ἱερῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ κατ' ἔτος πρὸς οἰκονομίαν τῶν ἐξόδων αὐτοῦ, ἀπὸ μὲν τῶν αὐθεντικῶν ἡμῶν ὀκνῶν γρόσια πεντήκοντα, ἀπὸ δὲ τοῦ θάματος ὁμοίως πενήκοντα, συμποσοδύμενα εἰς ἑκατὸν γρόσια, ἅτινα ἔχουσι διδῶσθαι τοῖς ἐνταῦθα διορισθησομένοις ἐπιτρόποις τοῦ ρηθέντος

μοναστηρίου κατά την μήνην τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος, δηλαδή κατά τήν κα' τοῦ Νοεμβρίου. Προσάττομεν οὖν ἡμῖν τοῖς βαμασιδες και καμαρασιδες τῶν ὀκνῶν ἀνευδιάστως ἐγχειρῶειν ἀνά πᾶν ἔτος τοῖς ἐπιτρόποις αὐτοῖς τὸ ῥηθὲν ἡμῶν αὐθεντικὸν ἔλεος, ἀξιοῦμεν δὲ και [τοῦς] μεθ' ἡμᾶς ἀδελφοὺς ἐκλαμπρωτάτους αὐθέντας οὓς ἂν τὸ θεῖον διοικητὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης καταστήσαιο ἐπικυρῶσαι και ἐπαυξῆσαι εἰ δυνατὸν τὸ ἔλεος τοῦτο, πρὸς διηνεκὲς τῆς ἐκλαμπρότητος αὐτῶν μνημόσυνον, ἐφ' ᾧ και ἐξεδόθη, τὸ παρὸν ἡμέτερον αὐθεντικὸν χρυσόβουλλον κατά τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἡγεμονίας ἡμῶν, ἐν τῇ αὐθεντικῇ ἡμῶν καθέδρᾳ τοῦ Ἰασίου, και ἐπεκυρώθη τῇ ἰδίᾳ ὑπογραφῇ και σφραγιδί πρὸς διηνεκῇ τὴν ἀσφάλειαν, ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ χιλοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ἐνενηηκοστῷ πέμπτῳ, κατὰ μῆνα Φεβρουάριον, ἀφ' α-ψ Φεβρουαρίου ιγ'.

Ἰωάννης Μιχαήλ Σούτζου Βοεβόδας.

La Iași se aflau în acest timp doi ieromonahi din Cipru (*ibid.*, p. 141): erau arhimandritul mănăstirii, Haralamb, și diaconul Chiprian, trimeși să ceară ajutoare în rîndul întăiu la noi. Cel de-al doilea e hirotonisit ieromonah în capitala Moldovei și legat de biserica domnească, fiind înscris și elev al Școlii Domnești. De acolo vin cu treisprezece manuscripte de muzică (*ibid.*, p. 139). Se întorc la 1802 (*ibid.*, p. 142). Chiprian ajunge arhiepiscop, pe cînd Hrisant e exilat în Eubeia (*ibid.*). La 1821 el a fost spinzurat de Turci ca rebel (*ibid.*, p. 143).

N. Iorga.

Un manuscript al lui Amiras

De mult, Sp. Lampros arătase că la 1900 un domn Campanis din insula Andros avea un manuscris al Cronicei lui Amiras în grecește. El cuprindea însă și un capitol despre drumul înapoi la Constantinopol al mamei lui Grigore Matei-Vodă Ghica și un altul pentru pedepsele celor nerecunoscători, dînd ca exemplu, în Muntenia (ἀρχων τῆς Τζάρας) pe un Dimitrie Macri Mare Ban (v. Νέος Ἑλληνομνήμων, XI, pp. 183-5). Ar trebui să se facă o cercetare.

N. Iorga.

O carte a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino

Pe exemplarul Academiei Romine al volumului III din Operele Sfintului Vasile (τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τὰ εὕρισκόμενα), Paris 1638, se cetește întâiu iscălitura: ἐκ τῶν τοῦ Ἰγνατίου Πετριτζῆ. E vorba de acel Ignatie Petritzi care a lucrat la alcătuirea Pravilei moldovenești a lui Vasile Lupu. O altă iscălitură jos e tăiată.

A lui Petritzi e numai ștearsă. Iar pe pagina de după copertă se cetește: ἐκ τῶν τοῦ Κωνσταντίνου Καντακουζηνού, Ex libris Constantini Cantacuzeni.

Citeva însemnări marginale, ca aceia, de la pagina 139, despre purcederea Sf. Duh contra „Latinilor“, sint de sigur ale lui Petritzi sau chiar ale unui inaintaș. Numai repetarea, la pagina 373, a unor cuvinte latine pare a fi a lui Cantacuzino.

La urmă, de altă mină: Ἰουλίῳ 29, τοῦ Μουσουλου. Ἰουλλίῳ 7 τοῦ Νίκου σαράντη, Ἰωλίῳ (sic) φ. φ. fata.

Și, pe dosul ultimei coperti: „Această carte am cetit eu, cel mai jos iscălit, din scoarță în scoarță: Panu Focșăneanu, 1791“.

N. Iorga.

Turcirea lui Constantin Lăpușneanu

În *Pretendenți domnești* („Mem. Ac. Rom.“, secția ist., XIX) am vorbit de turcirea după moarte (?) a lui Constantin, fiul lui Alexandru Lăpușneanu.

Iată cum descrie cazul cineva care era atunci la Constantinopol, cu ambasada germană, Hans Dernschwam¹:

„Item, ein selzame Historie hot sich begeben als wyr hie zu Constantinopol gewesen, sint des Peter (sic) Weyde Sun aus der Mulda, mit Namen Constantin, ist ein Jungling in 14 Jarn gewesen, den sein Vatter vor etlich Jaren sampt seinen andern alter Bruder², welcher zw Brussa wnt vnd ein Turk worden, herein dem Khayser zu Geysel geben. Als gedachter Constantin

¹ Hans Dernschwams *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1550-55) nach der Urschrift im Fugger-Archiv, hgg. und erläutert von Franz Bamberger*, München-Leipzig 1923.

² Ilie Rareș, de fapt: unchiu.

adi 26 Martij in peste krankh worden und zuvor noch krichischen und cristlichen Prauch gebeicht und communicirt also gestorben, den die Krichen begraben wollen, als die Turken gewar worden, haben sy die Krichen weg aus dem Hawse gejagt und in auff turkisch noch seinem Todt beschnitten, uber [e]in falsche Zeugnnus vorhert, das man im Leben von ime vernomen solt haben, zw einem Busserman hat werden wollen, das ist: zw einem Turkhen.

Haben im ein turkischer Bundt auffgesezt, wie ger Turkhen. Prauch ist, auff den Sarch und erlich zw Grabe belaitt. Das Recht hot ir Muffti, das ist ir Bapst, erfunden im Rauchloche. Der Jungling hot sich zu vor nit auff turkisch, sunder auff walachisch tragen und ein zoblen Hauben auff, auch seine Diener auff walachisch gangen" (p. 74).

N. Iorga.

Două manuscripte înstrăinate ale lui Anastasie Crimcoviçi

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În lucrările celui de-al treilea Congres Arheologic la Chiev (1878) (rusește), II, 253, Kalužniacki pomenia de următorul ms. de *Taktika* al Ini Nicon Muntenegreanul, cu această notiță: *сви книга свѣтого Никона свѣтори смѣрній Митрополитъ Анастасіи Кримковичъ, еже высть въ свѣтѣй Митрополии сучавскіи, въ памѣть себѣ и родителнмъ его Іоанна Кримка и Крестина, и дади въ ново созданнаго своего монастырь Драгомирна, идеже естъ Храмъ сшастви свѣтого духа, въ дни господина Іоаннъ Радзакъ Бовода Мнхневичъ, въ лѣто 7206, мѣсца...* (sic). (Această carte a Sfintului Nicon a făcut-o smeritul Mitropolit Anastasie Crimcoviçi, care a fost la Sfinta Mitropolie a Sucevei, pentru pomana sa și a părinților săi, Ioan Crimca și Cristina, și a dat-o la cea din nou zidită mănăstire a sa Dragomirna, unde este hram sfințirea Sf. Duh, în zilele Domnului Ioan Radul Voevod, fiul lui Mihnea, în anul 7126, luna —).

Într'un articol al lui V. Vasilievski din *Византинскій временникъ*, II, p. 78, se dă această notiță pe un ms. din Biblioteca din Petrograd (F. IV, No. 307): *Сіа книга именемъ Метафрастъ почо архіепскпъ Анастасіи Кримковичъ и не доспѣ съвршити его, а потомъ доконча его ермонахъ ѿврестъ ирѣменъ въ дни Васнаіа Бов-*

вода исписася ржкож попа Манонла WT БУЧАР WT Храм Вове-
деніе Бци, влѣто 7174, вк. аи днь и свѣзань тиж кыя его
ржкож, амин. (=Această carte anume Metafrast a inceput-o arhie-
piscopul Anastasie Crimcovici și n'a putut-o isprăvi, iar după moar-
tea lui ieromonahul Iorest egumen, în zilele lui Vasile Voevod, și
s'a scris cu mina popei Manoil din Suceava de la hramul Vove-
deniei Maicii Domnului, în anul 7147, Octomvrie 11 zile, și s'a
scris aceasta cu mina lui; amin).

N. Iorga.

La Romîniî din Balcani

O însemnare dată de Lampros, Νέος Ἑλληνομνήμων, VII, p. 155,
arată că la 1422 ajunge episcop de Grebena Neofit Rominul
(Νεόφυτος ὁ Βλάχος).

* * *

În articolul d-lui Nicolae I. Giannopoulos din *Byzantinische Zeit-
schrift*, XXVII, p. 354, se dă inscripția bisericii Sfinților Fără Arginți
din Tricala (1574-5). E înoită între alții de popa Mihu (Μῆχος)
schevofilax, Mihail τοῦ Βούργου, Dimu Tabacul și alții.

La Sf. Dumitru (p. 353), inoirea se face la 1839 „cu mina“ a
doi din Metovo.

* * *

Din colecția de inscripții funerare ale Grecilor, mai ales Mace-
donenilor, din Pesta culegem: la 1757 Constantin al lui Teodor
Bendala (Μπενδέλα, nu Μπενδεάλ) din Moscopole, mort la
22 Septembrie (Νέος Ἑλληνομνήμων, VIII, p. 464). Apoi un
Gheorghe al lui Γούση Μίσιος din Kozane (p. 465). La 27 Mart
moare la Pesta Maria ἡ ἐκ τῶν Ἀδαλίδων, soția răposatului „Mihail
Moshă Moscopolitul“ (*ibid.*). O cruce e a Costinei (Κοστίνης), fata
(?) lui „Anastasie Ντεμόνα, Moscopolitul“, moartă în Ianuar 1781
(p. 460). Ioan fiul lui Costa Pomita moare la 1785 (p. 467). Fără
dată e inscripția Sarei, soția lui Dimitrie Monastirli (p. 469). Un
Mihail Τζορνέντ Ἐπισχιώτης poate fi tot Romin (*ibid.*), ca și Naum
Nosca (*ibid.*). Un Ambrosie Doțu (Ντότζου) († 15 Mart 1801), la
p. 474. Fără dată inscripția familiei lui Naum ὁ Φαράνατος din
„Voscopole“ (p. 479). La 1853 a lui Gheorghe N. Mațu (Μάτσος)
τὴν ἐπωνυμίαν ἐν Γκόμπες, „mare negustor“ din Pesta (p. 481).

Moscopolitani au fost aceia cari au făcut și biserica, la 1680
(*ibid.*, X, p. 383).

La 1778 prin acele regiuni se pomenește un Παπαγεώργιος
Βλάχος (*ibid.*, p. 413).

N. Iorga.

Daniile românești la Muntele Athos

Cu privire la opera românească din mănăstirea Xenovului la Athos, L. Petit scrie, în *Actes de l'Athos, I, Actes de Xénophon* (adaus la *Vizantiischii Vremennic*, X, Petersburg 1903): „On garde l'impression qu'entre 1520 et 1820, c'est-à-dire pendant trois siècles, les hospodars (*sic*) de Moldavie et de Valachie ont comblé de faveurs le monastère de Xénophon” (pp. 13-4). „Le Vornique Constantin et son frère Radoul restaurent, en 1544, les peintures de la nef dans l'église Saint Georges; vingt ans après, en 1564, Nilouman, fils de l'hospodar (*sic*) de Valachie, achève leur oeuvre”. Se citează a doua călătorie a lui Porfirie Uspenschi, Moscova 1880, p. 35. De fapt inscripțiile publicate de Smyrnakis pomenesc pe Constantin și Radu și pe un „Milman”, iar, la o dată ulterioară, pe un „Nilcuman”, „Domnul Valahiei-de-jos” (v. studiul meu despre Muntele Athos și țerile românești). În documente Vlahi se pomenesc la 1318 (p. 44), 1320 (p. 50), 1338 (p. 75).

În fasciculul II, consacrat Pantokratorului, se dau (p. XVI și urm), știri despre Paisie (Petru), reformatorul (n. 1722 la Pultava; la cinsprezece ani călugăr la Liubesc, supt numele de Platon. Înainte de 1746 ar fi fost în Chiev și „Valahia”. La Athos, devenit Paisie, e cu Moldoveanul Visarion. Cumpără chilia Sf. Constantin, apoi cea a Sf. Ilie (1757). Voiă să capete și Simopetra. Silit de creditori, fuge, cu Visarion, „în Valahia” (*sic*) (1763), la Dragomirna, iar de acolo, „peste cinci ani, „en Russie (*sic*) et y dirige tour à tour les monastères de Sékoul et de Niamenski” (*sic*). Un Paisie al II-lea, Bulgar din Basarabia („né en Bessarabie vers 1796 de parents bulgares”, p. XVIII, dar pe atunci nu erau Bulgari în Basarabia). Predecesorul său Acachie-Anton „se retrace în Moldova” ca schimnic, după 1839 (*ibid.*).

În al treilea fascicul al „Actelor Athosului”, *Actes d'Esphigménou* (1906; la vol. XII din *Viz. Vrem.*). Petit și Regel pomenesc clădirea de Vornicul Gavriliță Costachi a metocului Ciocânești, care va fi crescut de Mitropolitul Veniamin (p. XXV). Se tipărește actul de la 20 August 1806 al acestuia, confirmat de Domnul Moldovei. Egu-menul Teodoret menționează dania satului Bursuci. Venise în Moldova pentru aceasta călugărul Ambrosie, la 1806, găsiind ca Domn pe Alexandru Suțu, iar pe Veniamin la Roman (e descris ca așa de milostiv că-și dă și hainele). Sprijine și Logofătul Iordachi

Cantacuzino și Marele Vornic Manoli Conachi, al cărui tată (și al lui Gavril Vornicul) făcuse metocul Sf. Dumitru în Galați. Vornicul Alexandru, fiul lui Luca Ianculeu, cîștigă mănăstirii procesul, Esfigmenul mai are în Moldova un metoc în județul Tecuciu la Cîrlomănești (Sf. Nicolae), dat de familia Negre (urmașii cedează la 19 Mart 1803). Sf. Dumitru fusese dărîmat de cutremur la 14 Octombrie 1802; Alexandru-Vodă Moruzi o redă Athosului. Mai aveau Esfigmeniții: Trestiana (Tutova), Bursuci (Ποποροσόττσι), Muntenița și Susnești, «'Αντώνη», Τερχουλέστι și 'Ρέδεποζέτουλ, Λουτζένι, 'Ραί și (iar ?) Bursuci (Fălciu). Dar la 1828 familia își rezervă administrația mitocului Florești (pp. III-XXXI).

Se dă, în traducere franceză, actul din 6 Maiu 1662 al lui Gavriliță Costachi, cu fiii, Constantin, Lupu și Solomon, pentru metocul din Ciocănești (pp. 56-7, no. XXXI) și, tot așa, cel din 20 August 1806, al lui Veniamin, p. 39 și urm. (după *Éclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principautés Danubiennes*, 1857). Se adaugă și întărirea de sinodul constantinopolitan (p. 94 și urm.). Pomenire în n-l XXXVIII (p. 77 și urm.), a Marelui Păharnic Hristodul Vlațuți.

În fascicolul IV (la *Viz. Vrem.*, XIII, 1907), Regel, Kurtz și Korablev publică actele Zografului, fără introducere. Protul Chariton de la 1378 (no. XLVIII) e Mitropolitul Ungrovlahiei viitor.

La 1192 Ioan Căliman, Țarul Bulgarilor, intitulat „samodirjet de Tîrnova și a toți Bulgariei și Greciei и прѣкво МѡΛΔΟΒΛΑΧΙΑ и ουγγρѣскон земаи и БѡГДНМА" face o donație (p. 160 și urm.): titlul arată că actul e fals. La 1392 Sișman își zice „Țar și samodărjet a toți Bulgariei și Greciei" (pp. 168-9).

Se întilnește și, la 1142, un Στέφανος & Μαυρόβλαχος (p. 13).

Aici și un act al lui Alexandru Domnul muntean (deci nu „grand-duc de Moldavie“), care dă, din Tîrgoviște, la 9 Februar 1433, 3.000 de aspri mănăstirii, fiindcă-i trimesese pe egumenul Moise și călugării Iosif și Ergasie (pp. 174-5, no. VI). Apoi, la 13 Septembrie 1470, Ștefan-cel-Mare dă egumenului Varlaam, din Suceava, 500 de aspri pe an, pomenind pe fiii Alexandru și Petru; Logofătul e Toma (pp. 175-6, no. VII). Nu e în colecția I. Bogdan. O donație de 100 de ughi și 6.500 de aspri, plus alți 500 bolniței, o face, la 1-iu Iunie 1575, Petru Șchiopul, pomenindu-și înaintașii (boieri: Cozma Murgul Vornic de Țara-de-jos, Zbiarea, Belăi (râu cetit) Vornic de Țara-de-sus, Cristea și Andronachi pîrcălabi de Hotin, Petrașco și

Dragul de Neamț, Toader și Burciul de Roman, Slăvilă portar (nu лотарь!) de Suceava, Гvчима (!) pircălab de Orhei, Dumitru Postelnic, Gavril Spătar, Bucium, Iane Vistiernic, Vartic Ceășnic, Nicola Stolnic, Stoica (CTOKA) Comis; scrie Cristea al lui Mustea în Iași (pp. 176-8, no. VIII). E cel d'întăiu act cunoscut cu boieri al lui Petru; cf. cel din 17 April 1576, în adausele mele la vol. XI din Hurmuzaki (p. 893; ca Postelnic apare Islan; s'ar putea să se fi cetit greșit și numele pisarului: Mihăilescul). Urmează dania Dobrovățului de Vasile Lupu, din 25 Mart 1651 (cu clerul: Varlam Mitropolit, Anastasie de Roman, Teofan de Rădăuți, Ghedeon de Huși; fiul: Ștefan, boierii: Ghica Vornic de Țara-de-jos, Toma de Țara-de-sus, Gavril Hatman, Andronic Postelnic, Iane și Ionașco (nu: ино нашиго) pircălab de Hotin, Miron și — de Neamț, Alexe de Roman, Constantinachi (?КОНСТАНТИНА ТОГО) Spătar, Gheorghie Ceășnic, Iordachi Cantacuzino Vistier, Pătrașco Golea (? Пагншеского Голма!) Stolnic, Nicola (Никола ГИМНОНИВА) Comis; Logofăt Gavrilaş Matiaș; scrie Dumitrașco Vlad (? ВЛЗЦА!) (pp. 179-81, no. IX). La 29 Maiu din același an se adauge o întărire, fără boieri (pp. 181-2, no. X). La 30 Ianuar 1698 se închină mănăstirea Chipriana, de Antioh Cantemir (și cu fratele Dimitrie; boierii: Vasile Costachi Vornic de Țara-de-jos, Mitre Apostol de Țara-de-sus, Lupul Bogdan Hatman, Manolachi Postelnic, Mihalachî Racoviță Spătar, Ciocirlan Ceășnic, Iordachi Vistiernic, Ilie Stolnic, Ștefan Conteș Comis, Ioan Medelnicer, Dabija Clucer, Constantin Serdar, Ivașco Sulger, Sandul Crupenschi Jitnicer; Logofătul Nicolae Donici; scrie Pătrașcu din Dobrovăț la Iași).— Un Vlah Ioan la 1333? (p. 68), ca și Ioan Βλαχοϊωάννης (p. 36; 1315?). Mitropolitul Hariton (δ Ουγγροβλαχίας και πρώτος Χαρίτων iscălește actul din 1378, Septembrie; no. XLVIII, p. 112; el e pomenit; τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Βλαχίας και ὑπέρτιμος και πρώτος τοῦ ἁγίου ἔρους, în cel următor, pp. 112-3). V. Iorga-Hurmuzaki, XV, p. 10). Celelalte acte sint amintite tot acolo.

N. Iorga.

DOCUMENTE POLONE

Instrucția boierilor Vasile Clucerul și Voicu Vistiernicul trimeși la rege, din partea locuitorilor Munteniei.

În Hurmuzaki I, Supl. II, p. 487, găsim scrisoarea boierilor

munteni Dan Vistiernicul și Vintilă Clucerul către Ioan Zamoyski, prin care cer în numele întregii Țeri ca el să înduplece pe regele Poloniei a li da în locul lui Mihai Viteazul Domn pe fratele lui Ieremia Movilă și promit în același timp supunere în toate regatului polon întocmai ca și Moldova. Scrisoarea este datată 1598.

O scrisoare în același gen, dar nedatată, scrisă însă în preajma anului 1598 — căci boierii Divanului nu corespund în totul celor de mai sus — o găsim în Arhiva Centrală din Varșovia, în *Liber Legationum*, XXIV, p. 14. Este instrucția boierilor Vasile Clucerul și Voicu Vistiernicul, trimesă în Polonia din partea locuitorilor Munteniei. Muntenii trimit o jalbă Regelui, plîngîndu-se de Mihai Viteazul, din cauza căruia Țara Muntenească este nimicită și cer sprijinul regelui, spre a-i lua supt ocrotirea sa. Îl roagă să li trimeată o armată condusă de Hatmanul Coroanei, cu starostele Zaranowski în frunte, care armată, învingînd pe Mihai, să puie pe tron în locul lui pe Simion, fratele lui Ieremia, și să asigure astfel o liniște mai îndelungată a țerii. Se plîng apoi de nenorocirile prin care au trecut furîndu-li-se averi și îndepărtîndu-li-se femei și copii de către soldații lui Tarnowski, cari fără milă luau și duceau prin Moldova în Polonia tot ce aveau acolo, făcînd chiar și omoruri. Roagă pe rege să intervie și să li se înapoieze lucrurile luate.

Instrucția nobililor Vasile Clucerul și Voicu Vistiernicul, trimesei la rege din partea locuitorilor munteni.

„Noi, locuitorii munteni, văzînd cruda nestatornicie și sfială (?) a lui Mihai Viteazul, din care cauză și Țara Munteniei a început să fie nimicită, noi înșine am desperat în cele din urmă și am trimes pe frații noștri la Măria Sa Domnul și binefăcătorul nostru, pentru ca, cu dragoste și îndurare, să vă rugăm să ne luați supt apărarea voastră și să binevoiți a ne primi supt aripile voastre: cum ați văzut din Sfatul Măriei Voastre, chiar în același moment Domnia Sa Voevodul Moldovei a fost gonit din tronul Moldovei. Acest lucru important știîndu-l Măria Voastră, să binevoiți a ne lua supt apărarea voastră regală și să binevoiți a trimete armata voastră cu domnul Hatman al Coroanei, cu Simion Voevodul, care, învingînd pe Mihai de pe tron, să-l așeze pe el cu Măria Sa, starostele de Camenița, pentru o mai îndelungată liniște a

șerii. Afară de aceasta pe Măria Sa Domnul Zaraowski cu o armată sigură, destinată și plătită, pentru că după plecarea domnului staroste de Camenița fără pricină am putea fi bătuți de dușmanii noștri. Căci după plecarea cu armata a domnului staroste s'ar duce și deplina liniște a șerii, așa cum vă vom spune în cuvintele de mai jos. Măria Sa Regele să binevoiască a înțelege aceasta de două ori în chestia cu patria noastră. Femeile, copiii și averile noastre au fost exilați. Confirmăm prin jurământ încă odată măsura supunerii către Măria Sa cea puternică, ca să fim cu stăpînul nostru Măria Sa supus vouă. Cu jale arătăm, prea-luminate stăpîne, pe Tarnowski, cu care nu a fost bine, prin aceia că toți soldații cari erau în regimentul lui au adunat și furat bunurile noastre, au devastat biserici și de moarte n'au cruțat pe nimeni, și afară de aceasta erau contra legii și a rușinii: au luat femei de la bărbați în libertate și desfriu, în chip josnic; de asemenea și copiii de la mamă și slugi i-au luat cu ei în Polonia ca și tot ce aveau. Domnul Moldovei, cînd prin țara lor ne-am dus să ne apărăm, a spus că n'avem drept la niciun jaf și nici trecere prin Ungaria, dese să nu facem. Cînd Măria Sa domnul staroste a făcut aceasta, a spus că voia să înainteze cu soldații săi din datoria slujbei sale. De aceia și acum ca și prima oară noi ne simim pentru patria noastră ca Domnul și stăpînul nostru să binevoiască a face pe acei soldați — cari s'au adunat după sfatul lui — să ni înapoieze ceia ce ni-au furat, și nu numai acea sumă de care am amintit, ci încă și atîtea altele, și le vom plăti cînd nu numai ei soldații, dar și negustori, turci ori tatarî vor da bunurile noastre. Afară de aceasta pe Măria Sa Domnul nostru îl rugăm să binevoiască a ne lua supt apărarea sa și supt aripile sale și să nu ne lase, de oare ce toată credința noastră și ascultarea o întărim cu jurămintele noastre. Și vom ținea cu tărie credința noastră stăpînului nostru după înapoierea femeilor plecate, a copiilor și averilor noastre, cu atît mai mult că dorim credința noastră, ce să sfărîmase prin lucrurile acestea, acum să se răspîndească din nou.

† Smerenie E[ft]imie Mitropoli[t] ¹.

† Da[n] Danilovi[č] Velichî Lo[g]fe[t].

† Teo[do]sie Velichî Lo[g]fe[t].

¹ După fiecare iscălitură a boierului este aplicată și pecetea sa.

- † Ianachi Veli[chi] Spa[t].
- † Dorinū (?).
- † Tudoru Su[il]ğa[r].
- † Cr[s]tea Arma[ș].
- † Vla[d]u[il] Po[s]te[il]nicu.
- † Nanu[il] Po[s]te[il]nic.
- † A[n]dre[i]co Comi[s].
- † Goga Clu[č].
- † Ba[r]bu[il] Armașu[il].

Tot în Arhiva Centrală din Varșovia, vol. XXVII din *Liber Legationum*, fol. 34, este scrisoarea regelui Sigismund al III-lea către Mihai Viteazul, al cărei răspuns îl găsim însă în Hurmuzaki, *Supl. II, I*, la pagina 311, în care Mihai se desvinovățește de acușările lui Ieremia-Vodă și arată cum acesta a căutat să-l dușmănească cu toți vecinii.

În scrisoare, regele face cunoscut lui Mihai să nu mai atace țara Moldovei, care este supt directă sa apărare. Îl anunță că a aflat cum că Mihai a ocupat Ardealul și voiește acum să stăpânească și Moldova, dar îl previne să nu facă aceasta, spre binele său.

„Puternice și iubite Domn și Voevod al Munteniei.

V'am făcut nu odată cunoscut că țara Moldovei și Ieremia Movilă al ei sint supt apărarea și sprijinul nostru, și dorința noastră, a țerii noastre, constă în aceia că această țară să nu fie suptărată de nimeni și să nu se facă turburări în ea. De asemenea repetăm și acum, și cu atât mai virtos și pentru aceasta vă facem cunoscut că am aflat că nu de mult ați ocupat țara Ardealului, și această țară a Moldovei doriți să vă aparție. De aceia vă amintim, pentru prietenia voastră, să vă gândiți și să lăsați această țară cum este, s'o cinstiți în felul care trebuie și să nu-i dați nicio pricină, de oare ce noi nu putem s'o lăsăm și s'o părăsim. De aceia vă repetăm a doua oară să n'o tratați ca dușmănie pentru noi și să lăsați să vedem deschis gindul vostru la răspunsul acestei scrisori.

Până atunci mult bine și sănătate de la Dumnezeu.

Varșovia, 1600“.

Elena Eftimiu.

Donații românești la Athos

Un catalog al documentelor Lavrei celei Mari din Athos, publicat de Sp. Lavriotis, în *Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher*, p. 396 și urm., are, ca acte românești, următoarele:

Petru-Vodă al Moldovei dă 150 de lei pe an pentru pomenire la 8 Novembre.

Nicolae Mavrocordat al Munteniei, în legătură cu aducerea supt Brâncoveanu a capului Sf. Mihail din Sinai (1737): se dau 100 de lei pe an (și cite 600 de aspri pentru aducători).

Vlad Dracul, intitulat și *Despot* (Ἰωάννου Βλαδίκια Δεσπότης), care-și zice și „autocefal“, dă 10.000 de aspri pe an și 1000 de aspri celor ce vor veni pentru ei. „Mi se pare“, spune autorul catalogului, „că el este acel binecuvântat care se vede, cu soția sa, în sfânta și minunata icoană care e la scaunul de egumen al Sf. Atanasie“.

Gavril Movilă al Munteniei, care, pomenind „cînd a cîștigat atîtea biruinți în Moldova, apoi a luat și Muntenia cu temuta lui sabie“, dă călugărilor cari l-au cercetat 5.000 de aspri pe an (1000 pentru călugări) pentru a fi pomenit el și tatăl, Simion (7127).

Constantin Brincoveanu dă, pentru aducerea capului Sf. Mihail de Sinai, 6.000 de aspri pe an (pentru călugări 600) (7204).

Alexandru Scarlat Ghica dă, peste 6.000 și 600 ce a adaus Grigore-Vodă, 2.000 și 200 și ce pune și el pe de-asupra: 3.000 și 200 (7276); banii îi aduce Gherasim μουσικός.

Matei Ghica al Ungrovlahiei confirmă donația lui Grigore (7261).

Două acte slavone, de la 7101 și 7104, ale lui Alexandru al Munteniei (1593 și 1596; numai prima dată e bine cetită), prin care se dă, ἑμοίως καὶ τῆς πενθερᾶς του τριγύρω moșia Băicoiu (Μπακόβι) cu Țiganii.

„Constantin, Ioan și Grigore Ghica, cei trei Domni“ (de fapt numai Grigore) pentru 8.000 și 800 de aspri (7255).

Constantin Racoviță al Ungrovlahiei, răsplată pentru că Sf. Mihail a gonit lăcustele: 8.000 și 800 (7264).

Maria Doamna, 7100 (1592; a lui Ștefan Surdul?), „un loc, lingă o grădină în București, ca să facă Lavrioții metoh cum vor“.

Ioan Sturza, Hatman moldovenesc, pentru 100 de galbeni. Aducătorul adaugă că, la 7060, el, Ignatie kategumenul Lavrei, a venit cu popa Visarion și bătrînul Teodosie și a luat 300 de galbeni pentru slujba de Sf. Nicolae.

N. Iorga.

Pentru Tyras

În vechea mea carte, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe* (București 1899), scriam (pp. 21-2): „De și Ovidiu se plinge că nu adese ori corăbii vin din Italia în Pontul cu porturi rare și că negoțul se face numai cu vecinii, prosperitatea orașului Tyras e dovedită prin cea mai bună dintre dovezi: numărul mare și răspîndirea întinsă a monetelor sale, mai ales de la Vespasian la Geta. Cînd monetele dispar, supt Alexandru Sever (222-35), dispăruse și orașul. Carpii [a se corecta: Goții] pătruseră până la Istros, cucerind-o și barbaria puse stăpînire complectă pe regiunile Dunării-de-jos și Nistrului“.

În nota polemică a d-lui Norman H. Baynes despre *Iranians and Greeks in Southern Russia* a d-lui Rostovțev, carte plină de sugestii, dar și de teorii riscate, se observă următoarele cu privire la viitoarea Cetate-Albă în această vreme.

Zosim, cronicarul bizantin (I, 42), amintește „un raid gotic pe valea riului Tyras supt Galien“ (253-268); s'ar părea deci că orașul Tyras [de fapt ruinat] n'a căzut în mîni gotice până în această domnie (după Minns, *Scythians and Greeks*, pp. 126, 448, 470, 644).

D. Rostovțev vedea în așezarea Goților la Olbia și la Tyras, unde până atunci ar fi fost garnizoane romane, punctul de plecare pentru o activitate proprie, și anume de comerț, în apele Mării Negre.

N. Iorga.

O falsificație iconografică

În Arhivele principelui Czartoryski din Cracovia supt nota No. 1616 este un număr intitulat „Gesta in Europa singularia 1520-1574“, cu subtitlul „Quibus principes potentissimi, heroes fortissimi, viri illustrissimi, bellatores invictissimi inclauserunt (?) a Carolo V, Romanorum imperatore, et Sigismundo I, rege Poloniae, usque bellum Boemiae 1629.“

E un manuscript pe pergament fin, scris în cursiva secolului al XVII-lea și legat în piele, decorat cu multe imagini care reprezintă persoane, aparate de războiu, orașe, cetăți, întărituri, luate din diferite opere.

Autorul manuscrisului, un necunoscut, nefiind iscălit, a voit să facă o lucrare despre Polonia, copiind din diferite opere străine sau polone părțile referitoare la raporturile cu țerile respective.

Astfel vorbește despre Carol Quintul, Sigismund I-iu, Suveranii Spaniei, Austriei, despre Sigismund August, Matiaș Corvinul, Ferdinand al II-lea, despre Franța, Galia și interegn.

De oare ce în trecut raporturile Moldovei cu Polonia erau din cele mai strinse, fie pe terenul pacific, fie pe cel războinic, sînt în manuscrisul de față pagini întregi despre Moldova și Voevozii ei, copiate după opera cronicarului Orichovius (Orzechowski), *Annales Poloniae*, ed. Danzig, 1643, și Dlugosz. Se vorbește astfel de Iliăș și Ștefan, de Alexandru Lăpușneanu, Ioan cel Cumplit, Tomșa, Mihai și Movileștii. La capitolul fiecărui Domn este și chipul respectiv, dar figurile nu represintă realitatea, căci, cercetînd lucrarea lui Elias Windeman, *Comitium gloriae centum, qua sanguine, qua virtute illustr. heroum*, 1646, cu o sută de portrete, ca și lucrarea d-lui N. Iorga „Domnii romîni“, ed. Comisiunii Monumentelor Istorice, Sibiu, 1930, am găsit figurile acestor Domni aparținînd unor nobili unguri din secolul al XVII-lea.

Astfel Iliăș nu este altul decît „Stephanus Miskei, praesidii neogradiensis supremus capitaneus“ (An. IV, 53).

Ștefan este „Adam Forgacz de Gyemes, sup. com. comit. Novigrad“ (An. IV, 27).

Jolde este „Ladislaus Reva S. C. R. M. Consilii et per Hungar. Exercit. Commissarii Gener. 1645“ (An. IV, 82).

Ieremia Movilă este „Emericus Czobor de Czobor Szentmihaly L. B. in Sassin, Scolich et Clesko“ (An. VI, 24).

Constantin Movilă este „comes Georgius Illeshazi perpetuus Liptoviensis S. C. R. M. cubicularius et consil.“ (A. IV, 32).

Alexandru Movilă este „com. Adamus Vesseleni de Hadad. perpet. de Muran. S. C. R. M. praes. Filek sub capitane.“ (Wind. 93).

Tomșa este „Nicolaus Földwary S. C. R. M. Hungarorum et Croatorum Colonellus“ (Wind., 33).

Ivonia este „com. Adam de Battian S. C. R. M. conf. Cam.“ (Ac., III, 30).

Petrilo este „Wolffgangus Estherhazy de Galantha, eques auratus“. (Ac., VI, 31).

„Ieremias Militiae Ivoniae praefectus“ este „Stephanus Zichy de Zich. S. C. R. M. praes. Tauri. conf. eidem“. (Wind., 100).

Astfel că niciunul dintre Voevozii msului nu corespunde realității.

Alte gravuri care interesează România sînt cele două cetăți Hotinul și Timișoara, ca și Sfatul regelui polon pentru războiul cu Moldovenii.

În ceia ce privește textul, am spus că este luat din Orzechowski. Din cînd în cînd apare și cite o părere personală a scriitorului, care pare să fi fost unul din numeroșii dușmani ai Moldovenilor. Astfel, după fiecare înfringere a Polonilor, toată vina o dă „Valahilor” trădători, despre cari spune des: „La Valahi nu există nici un respect al jurămîntului și nu există nicio credință a făgăduielilor și învoielilor. Ei întrebuițează aceste lucruri mai mult de formă decît de nevoie. Cînd se vîd la strîmtoare, recurg la aceasta pentru a avea putință de scăpare și a căuta ajutor în fraudă. Jurămîntul și credința sînt pentru ei făcute așa încît aliații lor să devie pe rînd dușmani”.

La sfîrșitul msului este descris războiul moldovenesc purtat cu enegie supț Henric de Valois contra lui Selim Sultanul de Ioan, Voevodul Moldovei, la 1574; scos din lucrarea lui Andreas Maximilian Fredro. Acest capitol e scris, după cum spune însuși autorul msului, „nu pentru că mie îmi place, în timp ce scriu faptele poporului polon, să fac, plin de curiozitate, incursiuni în afacerile străine și să rătăcesc povestind, ci fiindcă în acest războiu s'a vădit cea mai mare virtute a Polonilor. E mai interesant apoi de povestit cum a decurs acest războiu decît să se treacă supț tăcere”.

Elena Eftimiu.

Istoria Romînilor pentru școala primară în anul Unirii

O carte curioasă, de o formă care merită a fi relevată pentru caracterul ei popular, dar și pentru oarecare avînt literar (cf. și cuvinte ca „împărător”, „aprod”, pentru viteaz, „poporime”), e *Istoria Romanilor, biografii românesce dupre metód'a catehetica, pentru classa a 2-a primara, si scólele sátesce din Principatele Unite, partea I, ediționată de T. Codresco et D. Gusti, Iași, Tipografia Buciumului Romîn, 1859.*

Se promite partea a doua, pentru semestrul de vară, „de la Mihai cel Bun pînă în zilele noastre”.

Numele autorului, de altfel total necunoscut, se descopere prin această însemnare din dosul copertii: „Proprietari T. B. Romanò, T. Codrescu și Dimitri Gusti“. Dar prefața, care destăinuiește că biografiile au fost „schițate într'o noapte“, e iscălită numai: „Un Romîn“.

„Capitulumile“ cuprind întrebări și răspunsuri.

Ca probă de naturaletă dialogului culeg, la pagina 11:

„Va să zică Italianii, Francesii, Portugesii nu sint Nemți, cum îi chiamă Romînii cei care nu știu carte?”

– Da' cum să fie Nemți! Toți aceștia sint Romini, adecă de același singe cu noi, căci toți se trag ca și noi de la Împărăția străbunilor noștri, a Romanilor...

– Dar bine Romînii cei din Italia și din eeelalte țeri ce limbă vorbesc?

– Ei vorbesc tot românește, numai, fiindcă de atite sute de ani sint desbinați de noi, Romînii din Dacia, apoi ei și-au mai schimbat vorba, dar ea tot samănă și aduce foarte mult cu limba care vorbim noi.

– Dar nu cumva mai sint în vre o țară Romini de ai noștri afară de acei de cari mi-ai vorbit?

– Ba tot mai sint, că Romînul e mult ca frunza. Mai sint Romini în Țara Turcească, tocma la Miazăzi, aproape de Țara Grecească, în Ținutul turcesc care se și chiamă Romania, adecă țara Rominilor. Pre acești Romini Grecii, din ură, îi chiamă Coțovlahi, adecă Romini stricați.

– Tot românește vorbesc aceștia?

– Tot, numai cam amestecat cu grecește și cu turcește, din cauză că nu au școli românești și-i stăpinește Împărătorul turcesc.“

Povestirea merge pe alocurea, pentru a da explicații, până în vremea cea mai nouă. Astfel se spune, vorbind de Ioan Sandu Sturza, că „Ioniță Sturza“ era „de la Săucești (Ținut. Bacăului)“ (p. 51).

Despre scopurile rusești față de Romini se vorbește limpede și tare: „Rușii au început a gândi să ne cuprindă ei țerile, pe care de mai multe ori de atunce le-au tot sărăcit, năvălind în ele pe nedreptul și neașteptate. Până mai la urmă, în anii trecuți, s'au sculat frații noștri Francesii și Piemontessi asupra lor ca să-i scoată

din țerile noastre și, bătându-i, i-au silit să ni întoarne o bucată din Basarabia pe care ni-au fost răpit-o cu nedreptul la 1812" (p. 52).

Despre Muntenii se spune că mișcarea de la 1821 „desorbi pre nătingii Sultani”.

Foarte interesant e ce se spune de Ardeleni:

– Dar Romînii de prin Transilvania fost-au mai fericiți decit Romînii (muntenii)?

– Ba de ei, săracii, mai să se poată zice eă au avut și mai ră soartă decit noi, supt Nemți și Unguri, cari și astăzi îi supără, până va da Dumnezeu, întărindu-ne noi, să li tindem mină de ajutor.“

Se face un mare loc măsurilor în folosul țeranilor ale lui Constantin Mavrocordat.

Se încheie cu mențiunea răscoalelor contra Grecilor, ca aceia care „făcu mică fărime” pe Batiște Veveli, și cu mențiunea Domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu, care „cercă și el, ca toți Domnii cei buni, să întroloace țara Moldovei cu Țara Muntenască”.

N. Iorga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Încă un volum din colecția Veress¹

D. Andrei Veress continuă, imperturbabil, cu sistemul său. Prefața ultimului volum anunță lucruri extraordinare: „Volumul de față cuprinde o serie deosebit de bogată de documente referitoare la lucruri cu *desăvîrșire necunoscută*” (sublinierea e a d-sale) „în istoriografia de până astăzi, presintind astfel adevărate surprise literare. Nu numai atit, dar contribuțiunile lor interesante vor schimba părți întregi din expunerile istorice ale faptelor pe care ele vin să le lumineze așa pe neașteptate”.

Pentru aceasta d-sa citează ca materii de „surprise” un act din 1596 în care se vede că Turcii ar fi vrut să facă în Ardeal prinț pe „un pribeag ungar latin cu numele de Abraam”. Nu ne interesează.

Apoi un act prin care, la 14 April 1596, Sigismund Báthory dăruiește lui Mihai niște moșii, calificându-l de „consilier” al său. D-lui Veress îi place să apese pe această calificare umiltoare,

¹ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, volumul V, Acte și scrisori (1596-1599)*, București 1932.

care vine din nesfârșita fudulie a Voevodului ardelean. E o întrebare dacă Mihai însuși a admis această situație de înjositoare impunere.

La a treia „surprisă” îi place a nota că „soldați unguri” au luptat în 1595 cu Turcii „de la Giurgiu până la Brăila”. De fapt sînt trupe *ardelene auxiliare ale lui Mihai Viteazul*.

Cînd presintă ca a patra „surprisă” ideia cancelariului Josika de „a uni Ardealul cu Țara-Românească și Bulgaria”, d. Veress vede anexarea acestor două țeri „barbare” la Ardealul său. De fapt e vorba de atit: alianța Țerii-Românești cu Ardealul și „speranța” pentru Bulgaria (p. 68, no. 44).

Ă cincea „surprisă” e că pe sigiliul Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul scrie „Doamna Stanka (*sic*) gospodina”. Nicio „gospodină”; trebuie de sigur „gospoĵda”.

Ă șasea „surprisă”: că Mihai a căpătat de la Împăratul Rudolf în 1577 „o mie de Secui” și „trei mii de Unguri”, „oastea întregă stînd la comanda lui Moise Székely (p. VIII). De fapt e vorba de mercenari, dintre cari „aproape” 3.000 îi observă casierul împărătesc la Tîrgoviște, o mie fiind la Brașov. Ei se așează lîngă „Ărdeleni, Romîni, Bulgari, Sirbi și Cazaci” o oaste așă de ticăloasă, încit „optsprezece steaguri dintre năimiții principelui au intrat în palatul lui *mit höchstem Schnarchen, Pochen und Bedrohen*” pentru plată (p. 79). Mihai, pe care Lassota îl califică de om „franc, viteaz, fără frică” (*ein freier, tapferer, unverzagter Herr*), se plînge că e *silit* a-i întrebuița, fiindcă Turcii și Tatarii i-au luat „mai mult de 200.000 de suflete” și „țara e goală” (p. 80).

Pentru anul unirii Ardealului se vorbește, ca a șaptea „surprisă”, pe lîngă altele mai mici, de promisiunea făcută de Mihai Împăratului de a-i da capul cardinalului Andrei Báthory (p. XI). De fapt e vorba de un zvon de la cardinalul Malaspina (p. 246, no. 163). Mihai n'a dorit moartea adversarului său. Domnul romîn e înfățișat ca ultimul dintre trădători. Jurase lui Andrei, și acesta „nu mai avea niciun motiv să se *teme* (*sic*) de Mihai-Vodă, pe care era chiar hotărit să-l apere împotriva vrăjmașilor săi”. Ba avea motiv să se *teme*, pentru că același Andrei trata cu Turcii și orice legătură a Ardealului cu aceștia îl punea pe Mihai în primejdie de peire. Se adaugă că bunul cardinal „il ruga pe vecinul său Ieremia-Vodă să rămînă în pace, orice ură ar avea pe Mihai-

Vodă“, căci „in astfel de vremuri războinice nu se cade ca un Domn creștin să năvălească asupra altuia“ (p. XII). „Această scrisoare, de o deosebită însemnătate — rămasă până azi necunoscută ori omisă“ (deci noi am fi ascuns-o pentru a acoperi pe Mihai) — „îi arată o latură frumoasă a firii blinde a acestui stăpînitor, care la sfîrșitul tragediei, cînd capul lui a fost înfățișat lui Mihai-Vodă, s'a ales cu cunoscuta exclamație a fostului său aliat : Săracul popa ! Săracul popă !“ (*ibid.*).

Scrisoarea se dă la pag. 244-6, sub no. 162. Iată care e sensul ei. Ca și Sigismund, cel care-l făcuse pe Mihai simplul său „consilier“, Andrei se credea stăpînul Țerii-Românești. El auzise de la Mihai că Turcii se agitau contra lui și au dat ordin și lui Ieremia Movilă să meargă cu el. Aceasta însemna însă stăpînirea polonă în principatul muntean sau ocuparea de Turci. De aceea Andrei amintește legătura cu Mihai și foștii creștini ca să nu piardă ce considera ca dreptul lui. Dar cu Turcii tot continua legăturile, pentru a se pune în siguranță, el, cardinalul. Unde e „latură frumoasă“ ? Și d. Veress nu spune niciun cuvînt despre Secuii cari ei l-au ucis pe conaționalul lor și prințul lor, și nu amintește că Mihai a condus la mormintul Băthoreștilor cu luminarea în mină rămășițele lui Andrei, că el a pedepsit pe ucigași, pe cînd aristocrația maghiară a Ardealului a lăsat pe Mihai neîngropat, i-a pus capul pe un cal crăpat, acel cap care a trebuit să fie furat ca să-și afle mormîntul la Dealul, iar trupul i l-au mîncat cîinii pe cîmpia Turdei.

Cînd e vorba de legăturile lui Mihai cu Împăratul, d. Veress — a opta „surprisă !“ — notează că Mihai „s'a supus Împăratului, respectiv Ungariei“. Și adaugă că Mihai n'a fost nici credincios Împăratului, căci, „cu toată purtarea sa de multe ori agresivă“ (atît : Călugărenii e atît) „față de Turci, nu s'a slobozit (*sic*), nici cînd cu totul de dinșii (*sic*), și nici nu se putea fără ruina țerii peste care domnia în relativă liniște și mulțămire a locuitorilor ei“ (vezi cele 200.000 de suflete robite de Turci și Tataři, despre care vorbește Lassota, tot la d. Veress).

A noua „surprisă“ : Mihai, după cucerirea Ardealului, n'avea niciun drept, ci trebuia ca „dieta“ privilegiaților să aducă sîngura „legitimare“ (p. XIII). Toleranța lui față de neromîni n'are nicio valoare : „ocîrmuirea țerii nu îngăduia nicio modificare a instituțiilor băștinașe ale țerii“.

Opoziția ardeleană contra lui e represintată simpatic : ea „aștepta cu nerăbdare schimbarea vremurilor, locuind prin micile lor sate din fundul văilor strimte, ori în munții sălbateci“.

Tot la „surprise“ e încă un motiv al năvălirii lui Mihai în Ardeal : pentru că „a aflat cum cardinalul Báthory și-a oprit banii primiți de la Papa, în loc să-i fi trimis lui pentru întreținerea oștilor sale“. Și încă Papa n'ar fi dat, cu siguranță, nimic. Dar, oricum, „*ni poate da oareșicum o explicație a purtării vrăjmașe a lui Mihai-Vodă față de cardinal*“. Așa se ajunge la „*înțelegera mai bună a psihologiei lui Mihai-Vodă față de țara stăpînită de cardinalul Báthory*“ (p. XVI-VI).

Mihai e acusat apoi că s'a purtat „puțin ospitalier“ cu nunțiul papal (pp. XVI).

În acel timp, la Praga, Domnul român era privit doar ca „un mercenar obișnuit“ (p. XVII). Insulte la adresa lui Malaspina față de Mihai sînt un lucru *cum nu se poate mai „firesc“*, pentru că Mihai „l-a jignit de atîtea ori“.

De la un capăt la altul, Mihai e numit „Vodă“ și „Voevod“. Îl arde pe d. Veress calificativul, datorit, de *Domn....*

Cetim la no. 212 în titlu : „*Fățărnicia lui Mihai-Vodă față de cardinal, pe care l-a amăgit cu plocane și vorbe*“. Semnalez d-lui Veress și pasagiul din raportul de la Praga că „il Valaco, havendo fatto cercare del cadavero, l'habbia fatto sepelire assai onorevolmente“ (p. 318). Nunțiul Spinelli spune și el : „al corpo s'intende sia stata data honorevol sepoltura per ordine del Valacco“ (p. 331).

Sistemul d-lui Veress de a calomnia se vede după nota de la p. 336, după care s'ar crede că am greșit două nume și o dată, dar eu *n'am avut originalul, ci o traducere latină care e întocmai așa*. Ca limbă, p. 337 : „milostivenia“, „am stat în șele“ (pe șea).

Scrisoarea din acest loc e foarte interesantă, arătînd adevăratele motive ale atacului lui Mihai : Andrei îi cerea „să-i cedeze Țara-Românească, să facă jurămint de supușenie și să inceteze de a lupta contra Turcilor“. Mihai răspunde că, „până nu-î vor arunca pămînt pe ochi, nu se va lăsa să lupte cu Turcii“ (p. 338). Povestea luptei de un participant e foarte importantă. Regimentul lui Branicki dînd să fugă, „Mihai îl rugă să facă acum ce se cere de la cavaleri, că numele lui bun stă la Dumnezeu și la dînșii, că biruința e în

minile lor" (p. 339). Cetească d. Veress și mai departe traduce-rea: „Mihai luă acest cap, începu să-l sărute plingînd, și acela care l-a adus a fost decapitat în fața oștii sale întregi. Apoi trimese după cadavrul cardinalului. Cînd acesta a fost adus, i-a ieșit înaintea cu întreaga sa oaste din Alba-Iulia, cu alaiu mare, apoi a cincea zi însoți cadavrul cu cinste mare pînă la mormîntul lui din biserica mare din Alba-Iulia. El ducea singur lumina-rea după cadavru și acolo îl îngropă" (p. 340, no. 232). Și povestirea polonă de la p. 359: „Mihai însoți însuși cadavrul cu o făclie în mînă.“

Rare ori avem informații de natură a legitima publicația în întregime. No. I (pp. 1-3) dă doar unele știri despre lupta lui Răzvan cu Ieremia Movilă. Mai important no. 2, raport al lui Malaspina despre aceeași luptă (lui Răzvan i se taie întăiu nasul; nunciul se temea ca Răzvan să nu fie dat Turcilor, ca unul ce ar fi fost odată Turc; s'a luat un steag cu „Sigismundus Rex Ungariae“). Instrucțiunile pontificale de la 7 Ianuar ating mai mult Ardealul (no. 3). Scrisoarea Papei către Josika (no. 4) nu ne privește, cum nici scrisoarea lui Ștefan Báthory (no. 6). Ceva se poate culege din raportul lui Pigafetta (no. 5).

Pentru a nu lungi, iată n-rele inutile, fiindcă e neadmisibil să adoptăm odată cu Ardealul tot ce a fost maghiar în istoria lui: no. 11 (abia mențione de noi), 14, 16 (nu interesează toate înfinitele discuții între Ardeal și Polonia cu privire la dreptul asupra țărilor noastre), 17, 18, 20, 21 (afară de ultimul aliniat), 26, 44 (afară de o mică parte), 36 (afară de trei rînduri), 57, 59 (în mare parte), 75, 88, 95, 103, 104, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 128, 133, 135, 136, 138, 146, 169, 182, 221.

E de notat însă no. 8, în care Pietro Mariani scrie din Constantinopol, la 24 Februar 1596, că Mihai oferă pace, prin Hanul Tatarilor, făgăduind ca ostateg un nepot (Marcu) și restituirea prăzii de la Sinan, plus 200.000 de scuzi la tribut (nu e de crezut), știri despre Delimarcu în Banat și despre Brăila (no. 9). Romîni, nemulțămîți cu birul și avînd Cazacii lui Mihai pe cap, trec la Vidin și aduc contra lor pe Turci. „La Vaivoda con il figlio“ sînt a se înțelege Vișa și Radu Mihnea (p. 17).

Cîteva rapoarte din Alba-Iulia ale lui Cosimo Capponi nu sînt fără importanță. No. 22 vorbește de „Valahii“ slavisați din Bosnia.

Cîteva scrisori banale ale lui Ieremia Movilă (n-rele 27, 29).

Știri din Constantinopol pentru Mihai (no. 32). Scrisori de la Mihai (n-rele 33, 39, 67, 72, 107) și Doamna Stanca (no. 47), de la Nicolae-Vodă Petrașcu (no. 48).

O scrisoare a Împăratului către Mitropolitul Dionisie Rali (no. 37) și scrisoarea acestuia către Polo Giorgio (no. 45). O scrisoare a lui Tudose Logofătul (no. 49). Visita lui Taranowski la Mihai (pp. 81-2). E ceva și în rapoartele lui Lassota și Hödl. Și ordine cu privire la Ilie Lăpușneanu (nr-le 71, 73, 78, 81, 129). O scrisoare imperială către Mihai, no. 80. Mai ales instrucția solilor lui Rudolf, 21 Ianuar 1598 (no. 83). O scrisoare de recomandajie către Vodă Ieremia, no. 89, alta, no. 89. Pentru văduva lui Răzvan, no. 96. Împăratul către Mihai, no. 101. Primirea de Mihai a comisarilor imperiali, no. 102. Senniey către Ieremia, no. 109. Încă două scrisori către Ieremia, n-rele 122-23; ale lui Ieremia, n-rele 150-189. Josika ar fi înlocuit pe Aron cu Răzvan, no. 125. Cedarea către Mihai a cetății imperiale Königsberg cu moșia Fürstenstein, n-rele 140-174. Pentru boierii de Făgăraș, no. 141. Scrisoarea lui Mihai pentru Andrei (no. 254), de sigur autentică. Mihalcea la Praga, no. 156. Andrei către Ieremia, no. 162. Raportul din 9 Septembre 1599 al nunțului Rangone *arată cum cardinalul Andrei se gătia contra lui Mihai* (nr. 176). *Solii lui erau la Poartă* (no. 180). Secuii din Kezdi, no. 184. Ordine ardeline ale lui Mihai, pp. 271 și urm., 283 și urm., 286 și urm., 296 și urm., 303, 319 și urm., 328-9, 344 și urm. Felicitările arhiduceului Mathias către Mihai pentru luarea Ardealului, no. 135.

O notă că, în bătălia de la Șelîmber, Mihai făcu să se strige de trei ori „Isus“ (no. 199). Va fi de mare folos raportul lui Malaspina, no. 215. O scrisoare a Armașului Sava, nr. 229. Una a căpitanului Constantin, de la Gurghiu, no. 240.

Traducerea franceză a prefeței e plină de greșeli, care se răsfring și asupra Fundației care patronează o asemenea publicație. Citez: „dans cas où“, „deplaça“, „un de ces *hasards qui rani-ment les fatigues du fouilleur*“, „des relations du Mustermeister Erich Lassota de Valachie“, „chateau“, „une nature flexible“, „fevrier“, „arrivat“, „attaquat“, „le magnifique chateau moyen-âge“, „est très important l'acte“, „c'est à dire“, „toponimie“, „impressionnant“, „agé“, „assi“, „qui ne pouvait le souffrir“, „mercenaire habituel“ („obișnuit“), „negociier“.

Greșelile de lectură nu sînt rare. Citez, p. 1, no. 1: „sono

parti“ pentru „se ne parti“, „*possevano haver*“ (p. 3 nr. 1), „*stietto*“ în loc de „*stretto*“ (*ibid.*), „*i miei fitti*“ (*ibid.*), „*trovati*“ pentru „*trovasi*“ (p. 10), „*si penti*“ (*sic*) pentru „*si pensi*“ (p. 11), „*rittachi*“ pentru „*riattachi*“ sau „*ritocchi*“ (*ibid.*), „*lasciorno*“ pentru „*lascieranno*“ (*ibid.*). „*Apastio*“ (p. 15) e fără sens, ca și „*molto positivo*“ (p. 15), „*mi dicano*“ (p. 21), „*ardiscano*“ (p. 23, no. 14), „*Woiewodas illas*“ (p. 31), „*et M-te*“ (p. 31) pentru „a Maiestate Vestra“, „*occurantur*“ (p. 35, no. 19), „*adcoierint*“ (advenerint) (p. 36), „*simulantque*“ în loc de „*simulatque*“ (p. 38, no. 21), „*Madana*“ pentru „*Moldova*“ (p. 41, no. 25). Petiger trebuia identificat: Feti-ghirai (p. 55). Apoi: „*Valachi Transalpinensi*“ („*Transalpinenses*“), „*praessae*“ pentru „*pressae*“. Nu se poate zice „*mus-trare*“ (ital. *mostra*) pentru trecere în revistă (p. 62, no. 39). Ediția mea din Hurmuzaki, XII, a n-lui 39 e conformă cu originalul *mieu*, nu greșită (p. 62). Știrea că Mihai era, sau avea să fie, rudă cu Josika (p. 67, no. 45) nu e nouă. La p. 69: „*humili archiepiscopop*“ (pentru „*humile*“); „*mia homeni*“ (*ibid.*) e formă dialectală; „*cucoană*“ pe vremea Doamnei Stanca înseamnă „*copilă*“. „*Mementoria*“ în loc de „*meritoria*“ (p. 76). Pare ciudat „*strachs*“ pentru „*stracks*“ (p. 82). Marini, adevărat Giovanni, nu era „fostul ginere al Voevodului Moldovei“, cum crede Concini, ci ținuse pe Ester-Prepia, nepoata de soră a Doamnei muntene Ecaterina (no. 54). „*Le disgustavano*“ pentru „*lo*“ (p. 54). P. 85, no. 55: *Dilectissimi Tuae* e imposibil (Dilectioni; v. și mai jos). Tot așa „*cui caesareae et affinitatis favore*“ (*ibid.*).

Mi se pare curios și „*totale et integras castellum, domumque et curiam*“ (p. 87). „*Micksanet*“ e *Micșunești*, nu *Micșănești* (p. 97). „*Nester Alba*“ (lipsește în tablă) e Cetatea-Albă. Ce poate fi „*Crabrones apud Polonos*“ (p. 138: viteji)? Ce poate fi „*Iorghi gentihomeni Ragusei*“ (p. 261)?

Publicația mea, pomenită la p. 297, ca fiind: „cu multe omisiuni și greșeli“, *nu există*.

N. Iorga.

Trei ducale către Alexandru Lăpușneanu

La 1883 C. Esarcu publicase¹ textul unei scrisori adresate de

¹ În *Documente istorice inedite descoperite în arhivele din Veneția* („Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, I, 1883, pp. 140-76), p. 141; un fragment se reproduce în C. Esarcu, *Documente istorice descoperite în arhivele Italiei*, București 1878, p. 14.

dogele Venetiei lui Alexandru Lăpușneanu; mai târziu, în Documentele Hurmuzaki¹, s'a publicat și o scrisoare a Domnului moldovean către doge. În amândouă se tratează cumpărarea de către Venetieni a unui număr de boi din Moldova; cele două părți par a fi ajuns la o înțelegere, în urma unui schimb de solii, și scrisoarea din 20 Decembre 1560 a lui Lăpușneanu fixează chiar modalitățile de plată: jumătate din preț în bani gata, moneta ungurească, și jumătate în stofe, catifele și mătăsuri.

C. Esarcu nu dăduse indicația fondului din care luase, în arhivele Venetiei, scrisoarea publicată de el. Căutând cu totul altceva, întâmplarea m'a ajutat s'o regăsesc, într'un fond de acte necatalogate și înscrise greșit supt seria *Collegio, Esposizioni, Miscellanea*. Împreună cu ea erau însă alte două ducale adresate aceluiași Domn și privind aceleași tratative. Pentru această unitate a lor le redau împreună; cea d'întăiu se repetă aici și pentru importanța, de altfel relevată, a amintirii unor meșteri zugravi italieni trimeși în Moldova, și pentru cele câteva greșeli strecurate în prima ediție.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1.

1560, Maiu 15, Venetia. Dogele săgăduiește Domnului Moldovei că-i va trimite zugravii ceruși și că va îngriji de împlinirea tirgului încheiat, și-i mulțamește pentru daruri.

Die 15 Maii 1560, in Collegio. Vayvodae Moldaviae.

A Ioanne Nyro Cibiniensi, consiliario tuo, ac Thoma Moldaviensi, aulae Tuae familiari, quos nuper amantissime excepimus, tuae nobis redditae fuerunt litterae, officii atque humanitatis plenae, quibus significas Te pro sacris aedibus ad Dei Optimi Maximi cultum istic ornandis summopere optare ut aliqui ex pictoribus aliisque artificibus nostris ad opera huiusmodi conficienda idoneis se in Moldaviam conferant. Qua in re, quemadmodum nunciis Tuis declaravimus, omni ope contendimus ut Illustrissima Dominatio Tua, quam ut maxime semper fecimus, ita summa dilectione atque amore prosequimur, voti sui compos fiat. Quod vero de armentis e regno Tuo ad nos deducendis et advehendis copiose scripsisti, gratissimum quidem fuit, ac pro egregia quam erga nos praefers voluntate maximas Tibi gratias agimus, eas, cum nobis se occasio obtulerit, relaturi; quamvis autem iter non minus longum quam difficile videatur, nostris tamen, qui hic armentariam rem

¹ In vol. VIII, p. 88.

curant praecepimus ut quae agenda sint pro negotio huiusmodi apte conficiendo mature consulant ac his quae inservire usui et commodo utriusque nostrum possint, provideant. Gibellinos quos nobis dono misisti grato sane animo accepimus, tuosque nuncios vicissim donandos atque omni amoris atque benevolentiae erga Te nostrae significatione amplectendos fovendosque curavimus, id quod ab eis optime intelliget Dominatio Tua Illustrissima, ad quam nunc per eosdem nuntios dono mittimus brachia circiter viginti sex veluti purpurei coloris altiori planiorique pillo contexti, Deumque Optimum Maximum rogamus ut eam diu incolumem servet.

Franciscus Rubeus, Ducalis Notarius.

2.

1560, Iunie 19, Veneția. Dogele vestește pe Domnul Moldovei că i-a trimis un om pentru a trata în privința comerțului cu vite.

1560, die 19 Iunii, in Collegio. Illustrissimo Domino Vayvodae Moldaviae.

Prudens ac fidelis noster Ioseph Franciscus, qui rem armentariam exercet, certum ad Dominationem Tuam Illustrissimam nunc mittit hominem, qui cum ea de armentis ex Moldavia ad nos advehendis agat; eum ut libenter excipias atque in iis quae ad huiusmodi negotium faciunt benigne foveas, Te ex animo rogamus. Ita nam efficies ut non modo Ioseph ipse, qui hanc nuper suscipere provinciam non recusavit, sed alii quoque complures mercatores nostri ad varias istuc merces comportandas bovesque Tuos coemendos promptiores atque alacriores reddantur, quod Tibi non minus quam nostris profuturum speramas. Valeat Dominatio Tua Illustrissima, ac Rempublicam nostram Tui esse amantissimam scias.

Franciscus Rubeus, Ducalis Notarius.

3.

1561, Iunie 30, Veneția. Ducele explică Domnului Moldovei intirzierea oamenilor trimeși să trateze pentru comerțul cu vite.

1561, a 30 Zugno, in Collegio. Illustrissimo et Excellentissimo Domino Alexandro Vaivodae ac terrae Moldaviae Domino, amico nostro carissimo.

Quae Illustris Dominatio Vestra de egregia ipsius in nos voluntate nuper ad nos scripsit, ea nobis admodum grata atque iucunda fuerunt; nos itidem Illustram Dominationem Vestram et magnopere amamus, et plurimum quidem facimus. De bovino negotio quae illa nobis iisdem etiam litteris abunde significavit,

ea non libenter minus quam diligenter legimus. Quod autem hac in re Illustrissimam Dominationem Vestram scire volumus, illud erit eos mercatores nostros quibus id negotii datum est ut de bovum praetio secum transigant, aliis omenibus¹ pressos aliisque negotiis impeditos certum eorum hominem, sicut magnopere cupiebant, ad eam mittere nondum potuisse, sed quanto id citius fieri poterit, perque eorum occupationem illis licuerit, missuros esse. Interim bene valeat Illustris Dominatio Vestra, nosque singularem nostram in eam animi propensionem ac benevolentiam non retinere solum, sed, quantum fieri poterit, etiam augere velle certo sciat.

Bernardus ...andes, Ducalis Notarius.

Al. Ciorănescu.

Un episod din vremea lui Vasile Lupu în poezia populară malo-rusă.

Se știe că în 1650 Hatmanul Bogdan Hmilnițchi a pustiit Moldova. Motivele adevărate ale acestei invazii au fost interpretate diferit de cîți s'au ocupat cu istoria evenimentelor din acest timp. Un singur lucru e sigur: că Hatmanul Zaporojenilor era o fire șireată, ascunsă și cu deosebite înclinații spre trădare.

Astfel, Mihail Hrușevschi² afirmă că Hatmanul, în loc să meargă în Polonia, din motive necunoscute, s'a îndreptat spre Moldova, și, pentru ca să mărească și mai mult nesiguranța împrejurărilor în care Hmilnițchi a năvălit în Moldova, citează câteva versuri din „dusna“ asupra căreia voiu reveni mai jos:

„Yak iz nyzu iz Dnistra tychyj viter povival

„Bog svjatyj znae, Bog svjatyj i vidal

„Șto Hmelnițkj dumae-gavae³.

În Ucraina episodul a fost interpretat astfel, după cum remarcă Hrușevschi: „Pe cînd Petru (Protasiev) și pisarul Bogdan mergeau de la Chiev la Hatman în Septembrie, au întîlnit în drum multe regimente de Cazaci, care li-au spus că Hatmanul a plecat să cucerească țara valahă, pentru că gospodarul valah, înainte de aceasta, pe cînd purta războiul cu Polonia, i-a ajutat pe aceștia, și de la

¹ Oneribus? — N. I.

² M. Hrușevschi, *Istoria Ukraini*, Chiev 1928, IX, p. 80.

³ „Cum din josul Nistrului bate vîntul liniștit,
„Dumnezeu sfîntul știe, Dumnezeu sfîntul vede
„Ce Hmilnițchi gîndește, voiește.

hanul Crâmului a răscumpărat pe prințul de Coroană Nicolae Potocki Kalenowski și pe alți prizonieri, cărora li-a ușurat trecerea prin țara sa. Și chiar acum el a vrut să-i ajute, lăudându-se că se va lupta cu Cazacii¹.

De asemeni în altă parte se spune că „Hatmanul Poloniei a vrut să dea ajutor lui Vasile Lupu, ca recunoștință pentru răscumpărarea lor de către acesta din Crimeia, și Hatmanul Bogdan și cu armata zaporojană de aceia nu mai vor să cucerească țara valahă, iar Hanul Crîmului îi ajută numai pentru că Valahii li-au luat prada pe cînd se întorceau din Litva. Pentru acest motiv Hanul Crîmului s'a plîns Sultanului, care i-a poruncit ca el singur să se răsbune pe Valahi”².

De altfel chiar și cronicarii timpului dau acestui episod caracterele unei enigme, și argumentele lor sînt mai mult de natură literară. Așa Kohowski compară această campanie și istoria tragică a fiicei lui Vasile Lupu și fiului lui Bogdan cu expedițiile lui Traian³.

O altă versiune a acestei năvăliri e înregistrată și în discuțiile lui Wihowski cu Arsenie Luhanov⁴.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pe de altă parte Mihail Hrușevschi publică un studiu intitulat „Samovideț Ruiny i ego pozdnejšie otrazhenija” („Martorul „Ruinelor”⁵ și influența lui de mai târziu”)⁶. Acolo, autorul se ocupă și de expediția lui Bogdan Hmilnițchi în Moldova, încadrînd deci și acest episod printre „ruinele” cîntate de Samovideț⁷.

¹ Din „Polski spravi”, 1650, p. 8.

² *Akta Iu. Z. R.*, VIII, p. 326 (Acte despre Rusia Sud-Vestică.)

³ *Annales*, III, p. 199.

⁴ *Stat. spisok. Suhanova*, în *Hrist. Ceteni*, 1883, XI, p. 665. (V. și M. Kogălniceanu, *Cronicile României*, I, p. 319, unde Miron Costin crede că inițiativa acestei expediții a fost luată de Tătari. În același sens îl informează pe Vasile Lupu și Rákóczy; *Monumenta Hungariae Hist.*, XXII, pp. 667-8).

⁵ Războaiele civile din Ucraina dintre anii 1660 și 1680 au fost denumite „ruina” (Mica Encicl. rusă M., 1930, VII, p. 473).

⁶ *Trudy inst. Slavianov. Akademia Nauk*, S. S. R., I, 1932, pp. 157-92. (Studiul acesta face parte din cap. VI, „Istoria lit. ucrainiene”, la care autorul lucrează în prezent.)

⁷ Samovideț (martor ocular) se numia, după Hrușevschi, Roman Rakuszki, și e autorul letopisețului ucrainian care se ocupă cu descrierea faptelor istorice dintre 1648 și 1702, alcătuint un izvor prețios și sigur pentru istoria Ucrainei din acel timp.

Cronicarul acesta judecă aspru fapta lui Hmilnițchi, căci el pustiește o țară de aceeași lege numai pentru a face pe placul Turcilor și Tatarilor. Expediția e o urmare rușinoasă a alianței nenaturale dintre Căzăcimea pravoslavnică și Mahomedani.

„Armata căzăcească“, spune Samovidet, „nu voia să steie locului, mai ales că se înfrățise cu astfel de păgîni și cu dușmanul credinței creștine (Hanul tătăresc). Țara Moldovei, creștină, de și supusă Turcilor, cu toate acestea trăia liniștită supt cîrma aceluiași gospodar, fără amestecul Turcilor, și încă trăia din bielsug. Hanul Crîmului a invidiat creștinătatea și mai ales Rusia că devenise foarte puternică; și, cu alianța Turcilor, după cum înțeleg eu, cu Hatmanul Hmilnițchi și cu toate forțele căzăcești s’au năpustit pe neașteptate asupra țerii Moldovei.

„Au ruinat-o și au pustiiit-o până la munți. Au luat oamenii și averile lor în robie și numai castelele tari au resistat. Însuși gospodarul țerii a plecat din capitală, pe urmă însă s’a întors. Hmilnițchi cu Hanul stăteau la Prut, însă țara au pustiiit-o legiunile“¹.

Alături de aceste motive de politică ascunsă care țineau de firea Hatmanului căzăcesc se spune că Hmilnițchi a întreprins expediția în Moldova în urma refuzului lui Vasile Lupu de a da în căsătorie pe fiica sa Ruxandra lui Timuș, fiul lui Hmilnițchi.

Așa Vl. Antonovici și M. Dragomanov², după ce publică o variantă din „duma“, care cîntă nenorocirea Moldovenilor, spun că Hatmanul a năvălit în Moldova în urma refuzului amintit mai sus. Ba, ceva mai mult, din conținutul cîntecului autorii scot și condițiile formulate de Hmilnițchi după ce trecuse Prutul în Moldova³. Despre motivul refuzului amintește și Samovidet, însă numai atunci cînd Vasile Lupu se afla la Hotin i-ar fi trimes

¹ Letopisețul a fost publicat în *Cetenia*, II, 1846.

² „Istoriceschie piesm’ maloruscago naroda sobiŭsneniimi“, de Vl. Antonovici și M. Dragomanov, Chiev, 1874, II, p. 99.

³ I. „*Princeps Moldaviae Moldaviam pleno jure obtineto.*“

II. „*Filius Chmelnicii Principis Moldaviae goner esto.*“

III. „*Tataris Cosacisque nunc sexcenta millia thalerorum numerato.*“

IV. „*Polonis nequaquam faveto.*“ De altfel aceste lucruri autorii le-au luat din Palauzov, *Ruminskija gospodarstva Moldavia i Valahia*, III, 1859, p. 110. De aceeași părere e și J. Máchal, *O Bohatyrském epose slovanském*, Praga 1894, p. 224.

vorbă Hatmanului căzăcesc că-i va da pe Ruxandra cu condiția ca să retragă legiunile, ceia ce s'a și făcut ¹.

* * *

Episodul acesta istoric, ale cărui motive au rămas ascunse pentru toată lumea, a impresionat poporul ucrainian, care și-a manifestat nedumerirea față de întreprinderea Hatmanului și mai ales și-a dovedit simpatia pentru Moldovenii de aceeași lege cu el.

La început, cîntărețul își exprimă neîncrederea în hotărîrile lui Hmilnițchi, a cărui gîndire numai Dumnezeu o cunoștea, după cum o spun versurile de mai sus. Ni prezintă pe Hatman stînd la învoială dacă să trimeată sau nu douăsprezece tunuri în spre orașul Cchirin ². Il urmează apoi armata, împărțită în trei părți, și înainte de-a ajunge la Soroca au început să sape șanțuri, de unde se scrie Domnului moldovean :

„Ei, Vasile Moldovene,
Gospodar valah,
Ce vei gîndi acum și 'i crede?
Ori de vei luptă cu mine,
Sau să te împaci,
Sau să-mi cedezi orașele tale valahe,
Sau să-mi numeri o jumătate
baniță de bani“ ?

La care Vasile Lupu îi răspunde :

„Căpitan Hatman Hmilnițchi,
După tată Zinov Bogdan Cygrinski,
Cu tine nu mă voi luptă,
Și nici nu mă voi împăca,
Și nici orașele valahe nu le voi ceda“.

Urmează apoi într'o dimineată cucerirea Sorocăi și după-amiază Hatmanul pornește spre Suceava, pe care o trece prin foc și sabie. Locuitorii speriați fug la Iași și roagă pe Domnul țerii :

„Ei, Vasile Moldovene
Gospodarul nostru valah,
De ne vei apăra pe noi,
Îți vom fi recunoscători ;
Dacă nu ne aperi, ne vom supune
altuia, și vom lupta pentru armata lui !“

¹ M. Hrușevski, *o. c.*, p. 97.

² Oraș în gubernia Chievului. A luat ființă ca o mică cetățuie prin 1589-1592 și din el Bogdan Hmilnițki a făcut reședința lui de Hatman.

Vasile Lupu aleargă la Hotin și de acolo se plînge lui Potocki de jalea în care i-a adus țara Hatmanul Hmilnițchi.

Potocki-i spune că-l cunoaște pe Hatman din lupta de la „Apa Galbenă“, unde i-a ucis cinsprezece cavaleri ; pe trei fii ai lui i-a luat robi și i-a trimes în dar Sultanului, iar pe el, Ivan Potocki, l-a ținut legat de tun trei zile nemîncat și nebăut. Invocînd acestea, Potocki refuză să-i dea ajutor ¹.

„Duma“ aceasta, care la Antonovici și Dragomirov se intitulează „Expediția în Moldova“ și a cărei acțiune principală cuprinde mai multe elemente, face parte dintr'un ciclu de alte „dume“, create în jurul Hatmanului Hmilnițchi ².

În toate celelalte figura Hatmanului apare ca unul care aduce dreptatea și eliberarea poporului zaporojean, ca un erou național, luptător dîrz și neînduplecat de la nicio faptă de arme. El întrupa năzuințele de libertate și gîndul de răsbunare ale poporului ucrainian în lupta lui cu asupritorii de alt neam și credință ³.

În cazul nostru, de îndată ce Hatmanul a luat o atitudine care venia în conflict cu credințele poporului, simpatia a trecut de partea adversarilor de arme. Din tradiția notată de Samovideț și din versurile acestei „dume“ lipsește ura și bucuria biruinții, se desprinde însă în schimb un sentiment pentru oamenii de aceeași lege.

Motivul însuși nu glorifică fapta Hatmanului, ci mai curînd se alătură cu compătimire la suferințele locuitorilor pustiiti și prădați.

¹ Ambrosie Metlinskij, *Narodnyja Iuznorusskija piesni*, Kiev 1854, pp. 391-5: Pro Hmelnițcovo ta Vasilia Moldavscovo. Varianta publicată de Metlinskij se află și în VI. Antonovici și M. Dragomanov, *o. c.*, pp. 99-103; iar la pp. 103-4 autorii au publicat și o a doua variantă, luată din M. Maximovici, *Ukrainiskija narodnyja piesni*, Moscova 1834, pp. 40-42, și care se intitulează: „Duma a șaptea despre invazia lui Hmilnițchi în Moldova“. — Această a doua variantă e mai restrînsă și amintește numai despre prima scrisoare a Hatmanului către Vasile Lupu, din Iași.

² Lupta cu Polonii (1648), „korsunskaja bitva“, Antonovici și Dragomirov, *o. c.*, pp. 32-38; Maximovici, 1847, I, 67-71; „lupta de la apa galbenă, Ant. și Drag., *idem.*, 18; Maximovici, *o. c.*, 1834, II, 96; „despre moartea lui Hmilnițchi“, Ant. și Drag., *ibid.*, pp. 118-126; Maximovici, 1834, pp. 43-47; 1849, pp. 77-80; Metlinskij, *o. c.*, pp. pp. 395-399. „Pro Hmelnițcogo ta Barabașa“, Metlinski, *ibid.* pp. 385-391.

³ Vezi, în această privință, și Alfred Rambaud, *L'Ukraine et ses chansons historiques*, în *Revue des deux Mondes*, 1875, p. 801.

Fapt care dovedește că aici în Răsărit elementele diferențiate etnic au fost legate între ele, peste granițele politice, de unitatea credinții, care a ușurat uneori transmisiunea motivelor de folklor, iar alte ori a provocat creațiuni de felul celei de mai sus.

Traian Ionescu-Nișcov

Împărțirea, pe la 1802, a averii lui Mihai (Mină) Roset din Bălănești.

D-na Dvoicenco mi-a adus din Basarabia o foaie mare de hîrtie groasă pe care se cuprind cele ce urmează:

„După jalba ci au dat fiul răposatului Costandin Rosăt biv Vel Logft., carile în mirenie s'au numit Mihai Rosăt, ci-au fost și Medelnicer, iar acum în cinul călugăresc să numești Mină monah, cu arătare cum mai înainte după netocmită viață ci-au avut cu soția sa, ne mai putând trăi împreună, cu voia a amândurora s'au tras, și toate ale sale acareturi, mișcătoare și nemișcătoare, li-au lăsat în purtare di grijă a soții sale, ca să le iconomisască și din veniturile lor să-i poarte de grijă, atât lui, cât și pentru copiii ci i-au ramas, iar acum, văzând că acè purtare de grijă lipsăști și toate să pierd și să răsăpăsc și făcând cerire ca după pravilă din toate ale sale rămasă de la părinți să scoată părți pentru sine și pentru copii, la înfătoșare ci-au avut la Sfânta Mitropolie înainte noastră cu acè ci i-au fost soție, dumniei Medelnicereasa Marie, fiica răposatei Logofetesăi Ilenii Catargioai, nici sângură dumnei la această n'au pricinuit, ce și dumnei au cerșut această puniri la cale, pentru ca să nu rămăe la urmă în prepus că ar fi făcut vre o scăderi din celi ce li-au avut în purtare sa de grijă, și așa prin cercetare ă-au făcut Divanul, văzându-să stare casăi aceștiia, în care să află acum, că nu mergi spre folos, ce mai vartos spre scădere, nefiind îndestulă nici dumnei Medelnicereasa a putè iconomisă, s'au pus la cale și s'au hotărât într'acestaș chip, adică toată averea jăluitarului, mișcătoare și nemișcătoare, câtă s'au găsat acum de față, osăbit de ci s'au cheltuit păn acum cu casa de dumnei Medelnicereasa să să facă în cinci părți, însă o parte jăluitarului, fiul răpăosatului Logofăt Costandin Rusăt, Mihai sau Mină monah, o parte dumisale Medelniceresei acei ci i-au fost soție, și trii părți la trei copii, cari încă sânt făr de

vârștă, și, pentru că nici unii nu sânt în stare a să putè iconomisă pe săneș și ca să nu rășluiască din celi ci s'au venit în parte, pân când și fiișticiari din copii vor veni la legiuita vârștă, să-ș poată tragi parte în sângură stăpânire sa, s'au dat toate părțile aceste supt epitropie și purtare de grijă a doi boeri, cari să numesc mai ġos, însă părțile ce s'au scos atât părintelui copiilor, cât și maici lor, dumisale Medelniceresei Mariei n'au voe să le înstreineză la alții, nici cu un chip, ce în cât vor trăi au să ei numai veniturile de la epitropi, ca să le fie pentru chivernisală, iar după moarte să rămăe iarăș la copii.

Toată avere s'au aflat ačasta, care în ġos pre largu să arată anume :

Moșie Bălăneștii cu patru alte săliști, anumi Beceștii, Macsineștii, Ghilăeștii, Hărtopelul și cu părțile din Itrinești, din Hărtopul Mare și opt pogoane vie ce sânt tot într'un hotar la Ținutul Niamțului, cu casă și biserică de piatră, așăzare părințască.

Moșie Crăeștii tij la Țănutul Niamțului.

Părțile din Centieni, după scrisori, tij la Țănutul Niamțului.

Moșia Sămioneștii la Țănutul Romanului.

Casăli din Eș, cu locul lor.

Patru locuri în târgul Romanului.

Un loc în târgul Piatra, la Țănutul Niamțului.

Argintării.

25 părechi cuțite, cu o părechi mari,

2 solniță,

1 afumătoare cu stropitoare ei,

1 farfurii pentru dulceți cu lingurița ei,

6 zarafuri sărmă,

1 tiasu,

1 păhar pentru rachiu,

1 tacăm de calu, însă :

1 șă cu oblăncile îmbrăcati cu argint și poleiti,

1 raft argint cu tacămul lui, iarăș poleit,

1 harșe cu coborele de argint, iarăș poleite,

1 harșe cusută cu sărmă.

Strai.

1 benișu cu guși,

2 benișe cu săngiap,

- 1 beniș cu samur,
- 1 părechi profiluri guși,
- 2 capoturi,
- 1 cămeși cu fir,
- 2 șerveti cu fir,
- 1 perdè de ghermesăt cu pui de fir.

Vitele.

- 9 boi din 29 ce s'au găsăt, bez 20 ci s'au scos zestre dumisale Medelniceresei,
- 3 vaci din 23 ce s'au găsăt, bez 20, ce s'au scos iarăș în zăstre dumisali,
- 61 epi i cai, mari cu mici, din 89 capeti,
 - 20 epi } bez ce s'au scos iarăș în zestre dumisale,
 - 6 cai }
 - 2 epi a fiului dumisale Vasăli, ci i-au fost dăruite,
- 715 oi, capri, mari cu mici, de unchiul său Banu Ioniță Roset,
- 165 mascuri, mari cu mici,
- 12 stupi.

Alte lucruri.

- 12 talgeri cositoru,
- 94 cărți, însă :
 - 36 franțuzăști,
 - 37 nemțăști,
 - 21 grecești.

Lăna oilor din anul acesta i brănză.

Vinul, atât cât esti la Bălănești, a casăi, cât și la orânzi.

Păine din anii trecuți, care esti fați la Bălănești și la Sămio-nești, cum și păine din anul acesta, ci esti sămănată.

Pe lângă aceste apoi și toată zestre dunisali Medelniceresei Ma-riei Roset, după izvodul de zestre ce are, cu iscălitura maicei dumisale, răposata Spat. Iliana Catargioai, cum pre larg să arată într'aceleas izvod ci esti din velet 1779, Iuli 29.

- 147 sufleti de Țigani

- 7. Ștefan Stan,
- Irina, fimeia lui, și 5 copii,
- Vasăli,

- Alexandru,
Paraschiv,
Costandin,
Safta.
5. Gavril Albul,
Safta, fimeia lui, și 3 copii,
Crăcun,
Marie.
Gheorghie, bez o fată, Iliana, ce în izvod ci-au dat dumnei
Medelnicereasa să arată, și nu esti.
6. Ilie Cotoiu,
Safta, fimeia lui, și 4 copii,
Alestari,
Mihai,
Ion,
Marie.
7. Enachi Postoroncă,
Paraschiva, fimeia lui, și 5 copii,
Neculai, BCU Cluj / Central University Library Cluj
Petrachi,
Lupul,
Căsandra,
Marie.
5. Toader Petre Condurariu,
Iliana, fimeia lui, și 3 copii,
Iosăp,
Ion,
Marie,
7. Filip cibotariu,
Catrina, fimeia lui, și 5 copii,
Vasăli,
Neculai,
Marie,
Catrina, cari în izvodul ci-au dat dumnei Medelnicereasa o
numești Safta,
Gheorghie, pe cari dumnei Medelnicereasă în izvod nu l-au
arătat.
4. Iftimi Albul,
Marie, fimeia lui, și 2 copii,

- Catrina } pe care dumnei Medelnicereasa i-au arătat la
 Paraschiva } izvod : Marie și un copil.
3. Lupul Irimiia,
 Anița, fimeia lui, pe cari dumnei Medelnicereasa la izvod au
 numit-o (i) și copil a lor ce dumnei Medelnicereasa îl nu-
 mește fată, Maria.
5. Toader Gologan,
 Catrina, fimeia lui, și 3 copii,
 Ștefan,
 Vasăli : în izvod Medelnicereasa îl numește Ioniță ; Roman, în
 același izvod nu l-au arătat.
5. Ion Albul bucătariu,
 Maria, fimeia lui, cu 3 copii,
 Ion }
 Safta } bez 2 copii, unul însurat, cari s'au pus osăbit sălaş
 Zoia } și altul mai micu, ci-au murit.
2. Toader Pelin herariu,
 Gherghina, fimeia lui.
2. Petre Pelin herariu,
 Ștefănie, fimeia lui.
2. Gheorghie Postoroncă bucătariu,
 Zmaranda, fimeia lui.
2. Ion Petre cibotariu,
 Safta, fimeia lui.
2. Toader Corbul cobzariu,
 Iliana, fimeia lui.
4. Ghiorghie Gologan,
 Anița, fimeia lui, și 2 copii,
 Nițe,
 Flore, bez un fițor Ion, însurat, cari s'au pus osăbit sălaş.
2. Ion Gologan, vezăteu, fețor lui Gheorghie Gologan,
 Iliana, fimeia lui.
6. Irimiia vezăteul,
 Lupa, fimeia lui, și 4 copii,
 Ion,
 Ioana,
 Toader,
 Toma.

Aăasta s'au aflat toată avere, cătă în ăos să arată, după dare

de samă amânduror părților, afară de poajăia casăi și așternuturile din casă, care după cum s'au împărțit și s'au venit în parte fiiște-căruia să arată în gos anume.

(La împărțirea către cei doi soți și fiii Vasile și Costandin, „copila cea mai mică Nastasăia“, sînt ca lucruri nouă: „un capot mai vechiu“, „un tias de argint“, „un capot nou“, „o cămeși cusută cu fir“, „o perdê de ghermesăt“, „doisprezăci stupi“. Cărțile toate trec la Constantin. La Țigani, și Ion Papariscu, Mărgărite, Gligoraș, Postolache, Agapii, Nica, Toader, Cîmule, Arsenie, Sofiica, Doroftia, Toader Garbe, Lupul beșliaga; cei de zestre se socot treisprezece.)

Aceste doi părți, adică a dumisale Medelniceresei și a copilii Nastasăiei, s'au dat în epitropie și purtare de grijă a dumisale Spat. Iordachi Catargiu, însă fiindcă împreună cu dumnei și copila are să șază și copilul cel mai mic Costandin, venitul părții acareturilor lui îl va tragi dumnealui Spat. de la celalalt boeriu epitrop, din care îi va purta de grijă pentru celi trebuincoasă după stare lor, precum asămine și pentru dumnei Medelnicereasa și cealalte copilă (*sic*) iarăș din veniturile părților lor. Așăjdire după ačasta mai sus arătată rânduială pe cinci părți dumnealor boieri epitropi vor împărți păine cătă să va găsă, vechi și noi, cum și banii ce vor eși din vinul de pi la orânzi și de acasă și din lăna oilor și asămine și poajăie casăi, și apoi din părțile tuturor să să scoată 2.000 lei, ce s'au hotărăt pentru grijile până la trei ani a copilii ce au murit, Iliana, din care să vinde parte căte patru sute lei, și acești bani să să dè la dumnei Medelnicereasa ca să-i facă celi după legi obișnuite griji. Drept aceia într'acest chip s'au pus la cale, precum mai sus să arată; după care rămăne să să urmezi și să să păzască întocma; 1802, Săpt. 3.

Iordachi Cant. Vel Logt., Ioan Razul Vel Logft.

Manolachi Conachi Vel Vorc., Neculai Balș Vel Vorc., Lupul Balș Vel Vorc., Costachi Racoviță Spat., Alexandru Ghica Vel Vorc.

Copie întocma din condica Divanului,

Matei Costin Cluțr.“

Familia Roset, Levantini, venind din Cupariul Constantin Roset, Păharnicul cel bătrîn, rudă cu Antonie-Vodă al Moldovei (doi fii: Iordachi și Alexandru), și tatăl Cupăreștilor, dintre cari Iordachi Vistierul, ginere al lui Dabija-Vodă, întrecu, pe la 1680 și anii

următori, pe frații săi, Manolachi, Mihalachi și Lascarachi, pentru a se ajunge la Ștefan cel așezat, la începutul secolului al XVIII-lea, în părțile Bacăului și, după dînsul, în aceleași părți, la Constantin Marele Logofăt, la fiul Mihai, în călugărie Mină, și la fiii acestuia, Vasile și Constantin, nu și-a găsit încă istoricul, pe care de sigur că-l merită. Foarte influentă cîteva decenii, ea își păstră în veacul următor așezării sale în Moldova marile averi strînse mai ales de Iordachi, dar nu și importanța, pînă ce pe la 1820 o altă ramură decît cea din părțile băcăuane și de la Bălănești, Rusetestii din Roznov, Roznovăneștii — și fiul lui Iordachi se chema Nicolae: e generele lui Constantin-Vodă Brîncoveanu și conte austriac, în corespondență cu regina Poloniei la 1716 ¹, și scriitor —, Iordachi și Nicolae de la 1820-30, ajunseră din nou la o situație de primul rang. Ancuța Brîncoveanu trecu în această familie, Ecaterina Roset a fost soția lui Constantin-Vodă Mavrocordat, iar sora lui Alexandru-Vodă Moruzi luă pe Răducanu Roset. În mișcarea boierilor liberali și francmasoni din 1777 nu lipsește, cum arată versurile despre tăierea lui Bogdan și Cuza, Roset Bălănescul.

Constantin, soțul fiicii lui Cantacuzino-Pășcanu și începătorul Bălăneștilor († 1788-9), era fiul lui Iordachi Vornicul. Iulian Marinescu i-a tipărit testamentul, din 1786, cu părțile fiilor: Iordachi, Ioniță și acest Mihai al nostru, arătînd originea acestor părți ².

Avem, la 1808, un Logofăt Roset în fruntea boierilor Moldovei, iar în față pe Hatmanul Răducanu, pe Vistierul Iordachi ³.

Dintre fiii lui Mihail-Mină s'ar crede că, urmînd exemplul tatălui său, Vasile, cu tot tacîmul de călărie de la unchiul Ioniță Roset, s'a făcut călugăr și că el este Vlădica Veniamin Roset, dar Vasile Roset era Mare Logofăt la 1826 ⁴. Ioniță poate fi Serdarul din 1737 ⁵.

¹ *Buletinul Comisiei Istorice*, VIII, p. 78, no. 8. Constantin, Andrei, Mare Spătar, la 1741, *ibid.*, pp. 78-80, no. 9; Ștefan, *ibid.*, și Ienachi ar fi, după Iulian Marinescu, tot ai Vistierului. De aici Soleștii și Roznovenii.

² *ibid.*, p. 100 și urm., no. 17. O soră, Maria, era moartă. Biografia lui, pp. 105-6.

³ *ibid.*, III, p. 24. Un Iordachi Roset Vel Vornic firește altul decît Vistierul: fiu al lui Lascarachi, are pe Mihalachi Stolnicul, Constantin și Vasile Vistierul (*ibid.*, c. 1730); *ibid.*, VIII, p. 80, no. 13. Diata lui, 1767, *ibid.*, p. 88 și urm., no. 15 (fii: Lascărachi, Ilie, Iordachi). O tablă genealogică, *ibid.*, p. 98. La Constantinopol rămăseseră Rusetestii Bibica.

⁴ *ibid.*, p. 33. Un alt Vasile Ruset, Păharnic, apoi Vistier, la 1773-5; *ibid.*, VII, p. 16, n-le 9, 11; p. 29, no. 8.

⁵ *ibid.*, III, p. 17, no. 15. În acest timp și neamul lui Manolachi: Ștefan

Actul de față are o deosebită importanță din punctul de vedere juridic, prin aceea că se vede posibilitatea desfacerii unei căsătorii nepotrivite prin „tragerea“ la mănăstire, soția noului monah avînd, cu grija fiilor, și aceea a întreținerii, din venituri, a fostului soț. El ni permite să privim într'o gospodărie moldovenească din acest secol al XVIII-lea, în care nu lipsiau cărțile, cu cele franceze în frunte, dar și cu intercalarea celor germane înainte de cele grecești și lipsa totală a celor românești.

Pe acești moștenitori ai lui Mină, mort înainte de 18 Septembre 1814, îi găsim la aceeași dată în proces cu episcopia de Roman pentru averea, cuprinsă în foaia de zestre de la 29 Iunie 1779 a Spătăresei Ilinca Catargiu și dăruită episcopiei de Roman, a mamei lor, care, trecînd și ea în călugărie, ca monahia Marta, nu mai era în viață nici ea; Vasile trecuse în Basarabia unde era să moară înainte de Novembre 1827¹, și devenise astfel supus rusesc. Hotărîrea Divanului trecu jumătate din această avere în stăpînirea zișilor moștenitori, dîndu-li voie să urmărească și ce înstrăinase soția nenorocită, care n'avea voie să dispuie de nimic, fiind pusă supitropie².

N. Iorga.

Un act de drept cu privire la retragerea zestrei.

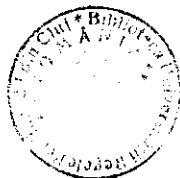
În colecțiile mele am și actul următor, și el important pentru vechile obiceiuri de drept:

„După buiurdizma cinstiti Căimăcâmii ce s'au dat la această alăturată jalbă a dumnei Maricuții Rîșoșancăi, întrînd în cercetarea pricinii, atăta clirosul bisericesc, cât și dumnealui Căminar Buzăscu, împreună cu mine, am întreat pă vechilu dumnealui Medelnicerului Dincă Zătreanu, ce are a răspunde înapotrivă, și au dat răspuns cu un cuvânt că nu are să arate nimic alt decăt diiata răposatei Zmaragdii, mătușa jăluitoarei, prin care o depărtează de toate cele ce i-au fost hărezit

Glucerul și cu Iordachi fost Vel Sărdar, fii ai lui Vasile de mai sus și al Catrinei; *ibid.* și p. 51, no. 11; v. și *ibid.*, p. 22, no. 12 și urm.; p. 47, no. 24. E frate cu Ioniță și Ștefan; *ibid.*, p. 25, no. 20; p. 47, no. 22. Un Constantin Mare Vornic în 1742; *ibid.*, p. 27, no. 2. Ștefănița fost Mare Logofăt în 1761; *ibid.*, p. 28, p. 29, no. 6; pp. 32-3, 35-6, 39. Pentru Vorniceasa Catrina Roset, *ibid.*, p. 42 și urm. Din Manolachi vin Tețcanii și Răducanii.

¹ *Ibid.*, p. 116 și urm., no. 22.

² *Ibid.*, pp. 107-9, no. 19.

la vremea măritişului, arătînd cele ce zice în diiată că, la vremea măritişului, i-au fost hărezit acele lucruri, iar nu că au înzestrat-o, precum și la Ța de al doilea foaie de învoirea ce au făcut răposata cu Armașu Ioniță Rioșanu, soțul jăluitoarei, care diiată și foae de învoire cerindu-le la judecată de la vechil, scoasă o copie de diiată și o copie de ața (adaos sus : fii) învoire, zicînd că cele adăvărate sînt în Țara Nemțescă, împreună cu alte hărtii. Prin care copie de diiată să vede catigorisind răposata atît pă jăluitoare, cît și pă soțul său, că au năcăjit-o, au necinstit-o, pricinuindu-i și alte cheltueli și că dintr'acele pricini o isterisește și de cele ce i-au fost hărezite la vremea măritişului. Asemenea și prin copia de foaie de învoire să vede că Ioniță Rioșanu, soțul jăluitoarei, au făcut ața învoire cu răposata, dar numitu pricinuește că au făcut-o de nevoie, pentru că răposata, inpilată fiind iar de Medelnicerul Dincă Zătreaanu, și (au) atunci au fost mijlocit cu dare de către Vătășia cinstiti Căimăcămii ca să-l necinstească, și, temîndu-să să nu pață vre o rușine, au făcut ața învoire făr de știrea soșii sale, dar vinovat n'au fost întru nimic la cele ce-l catigoriște răposata prin diiată, iar în urmă au dat jalbă la răposatul Domn Alecu-Vodă Suțu și, peste puțină vreme întâmplîndu-să apostasia în țară, n'au apucat să-ș caute cu judecată. Care jalbă zice că s'au prăpădit împreună cu tot avutul său, cînd i-au călcat apostafi la satul Beneștii din sud Vilța. Asemenea și jăluitoarea să apără cu totul că nici vinovată să știie la catigoriile ce-i face răposata prin diiată, nici prin știrea sa au fost ața învoire a soșului ei până acum cînd au eșit din Țara Nemțescă, cerînd cu de-a dînsul jăluitoarea ca Medelnicerul Dincă Zătreaanu să dea de față la judecată foaia sa de zestre ce au avut-o dată de la răposata, întărită și de Preasfinția Sa părintele episcopu, ca să să vază de judecată de au fost zestre sau hărăzire, și, cînd ața foae nu va fi cu coprindere de zestre, precum zice Medelnicerul, atunci va rămînea lipsită de toate, iar, cînd să va dovedi că au fost zestre, iar nu hărăzire, atunci îș cere zestrea pe deplin în puterea pravili. Iar pentru catigoriile ce să arată asupra bărbatului său, iarăș face cerere și jăluitoarea și soțul său ca să dea de față Medelnicerul Zătreaanu și anaforaoa Depărtamentului pentru cercetarea ce s'au făcut, cînd s'au judecat răposata cu Armașu Rioșanu, și de să va face dovadă dintr'ața anaforă că au fost numitu vinovat la catigoriile ce-i face răposata prin diiată, atunci îș va lua însuș răsplătirea după vina sa, iar jăluitoarea îș cere zestrea pe deplin,

neprimiind nici într'un chip a să amesteca la vina bărbatǎ-său. Care cerere cu cuviință fiind, am cerut de la Medelnicerul Zătreanu să arate aĉa foae de zestre și anaforoa Departamentului, și pricinui că ce le va fi făcut răposata nu are știință.

Deci, chibzuind cele de trebuință spre descoperirea adevărului aceștii pricini, zicem că trebuiește mai întâi a să de de față foaia de zestre ce au avut-o jăluitoarea, dată de răposata, cu întărirea Preaosfinții Sale părintelui episcopu, ca să să dovedească de au fost zestre sau hărezire, mai ales că într'aĉa foae de zestre zice jăluitoarea că s'au fost coprinzind nu numai cele ce i-au dat mătușă-sa, ci și clironomiia părintească a sa și alte lucruri ce i-au fost dat rudeniile sale, căci, tăinuindu-să aĉa foae, după vreme va să piarză și ceialaltă zestre, să dea de față și aĉa anafora a Departamentului de patru, ca să să facă dovadă judecăți de au fost vinovat Rioșanu sau și jăluitoarea, la păra ce-i i-au făcut răposata mătușă-sa, și atunci va putea judecata a da hotărâre pe dreptate părții ce va avea-o. Iar, tăgăduind că nu le are, urmează a încredința aĉastă tăgăduire prin jurământ. Asemenea urmează ca să aducă de față Medelnicerul Zătrean și ĉa adevărată diiată, cum și foaia de învoire ce au făcut cu Rioșanu, ca să nu rămăie nici la acelea pricini de bănuială. Păreră noastră este într'acestaș chip, iar hotărârea rămăie a să da de către cinstitul Divan.

Barbu Socoteanu biv Vel Sărdar.

822, Mart 18."

N. Iorga.

DĂRI DE SAMĂ

Lubor Niederlé, *Rukovět slovanské archeologie* (Manual de Arheologie slavă), Praga, 1932.

Importanța acestei lucrări este că pentru prima oară chestiunea slavă este tratată din punct de vedere arheologic; se pun bazele unei noi discipline, anume aceia a arheologiei slave, și se arată calea și direcția acestor cercetări, expunându-se în același timp și scopul ei. Autorul tratează chestiunea Slavilor din epoca neolitică până la sfirșitul anului o mie după Hristos. D. Niederlé cunoaște admirabil toate lucrările preistorice și etnologice, în special ale savanților poloni, și critică aspru pe aceia cari dau ipotese fără a aduce argumente serioase.

D. Niederlé, care, în „Antichități slave“, acordă o deosebită im-

portanță materialului arheologic, abia în această lucrare prelucrează acest material privitor la țerile slave. În prima parte a lucrării sale se ocupă de civilizația slavă înaintea epocii romane și în prima epocă după aceasta; în partea a doua studiază cultura slavă de la sfârșitul epocii păgâne și începutul celei creștine până în secolul al XI-lea.

În primul volum, consacrat preistoriei slave, autorul are ocazie să se intereseze de problema slavismului diferitelor civilizații preistorice, problemă mereu actuală. Niederlé, convins partisan al leagănului slav peste Carpați, presupune că unele din Ținuturile civilizate dintre Nistru, Vistula și Prut aparțineau Slavilor și trebuie admis că unele din civilizațiile neolitice ale acestui Ținut erau slave, ca acea „tripolă” și *jasionowska*, care și ele nu erau civilizații speciale, aparte, ci asimilate cu una existentă, și mai dezvoltate. În această epocă sint două cicluri mari culturale pe care cercetătorii le pun în legătură cu Slavii, și anume civilizația lusaciană și cea scitică. Autorul supune această problemă unei noi analize, și în legătură cu teoriile noilor preistorici poloni. Nu există date mai sigure pentru civilizația slavă a Serbilor din Lusația decît pentru aceia ilirică sau tracă. Lipsește materialul demonstrativ al continuității civilizației lusaciene cu cea mai veche civilizație slavă cunoscută. Între aceste două granițe se intercalează o întregă serie de civilizații, care erau cea galică și germană, la care s'a asimilat cea slavă.

O nouă problemă care se discută este originea slavă a Sciților și Sarmaților. Autorul pleacă de la presupunerea că în secolul al VII-lea Slavii stăteau în ținutul lor de peste Carpați încă înainte de venirea Sciților. Studiile făcute până acum nu dau mari știri relativ la expansiunea scită în Apus peste Galiția până la Oder și centrul Germaniei și peste Carpați în Ardeal pe Tisa și Dunăre până în Slovacia. Nici problema civilizației slave de peste Carpați nu este definitiv deslegată, de oare ce nici despre această epocă nu se știe prea mult. Acolo poate fi vorba de o simbiosă a Slavilor cu o civilizație mai dezvoltată, ca a Germanilor sau a Avarilor din regiunea Dunării. În secolele IX și X civilizația slavă apare înaintea noastră în deplină dezvoltare. Elementele noi care au influențat asupra civilizației lor s'au conformat după gustul și plăcerea lor. Importanță deosebită în civilizația lor au avut direcțiile ce le-au luat diferitele ramuri de Slavi ca și drumurile co-

merciale, care erau în special în lungul marilor riuri: Dunărea, Oderul, Vistula, Nistrul și Volga. Acestea i-au pus în contact cu civilizația lituană, nordică, finică, orientală, bizantină și greacă. Fiind influențată din atâtea părți, civilizația slavă a început să creeze și să se diferențieze în același timp, luând și anumite trăsături din ținutul unde au fost influențați. În această epocă se face împărțirea Slavilor în Slavi de Nord și Slavi de Sud.

Lucrarea d-lui Niederlé este interesantă nu numai pentru arheologi, ci pentru toți acei cari se interesează de trecutul slav.

* * *

Iaroslav Bidlo, *Jednota bratrská v prvním vyhnání* (Uniunea frățească în primul exil) 1587-1595. Praga, 1932.

În această lucrare este descrisă lupta dintre preoții protestanți și cei catolici, sprijiniți în cea mai mare parte de nobilimea polonă catolică, la începutul domniei lui Sigismund al III-lea. Această luptă s'a concentrat în jurul chestiei așa-numită a procesului și execuției confederației din Varșovia din anul 1573, care cerea regilor ca datorie să păstreze pacea între diferitele secte religioase, ceea ce și Sigismund, la încoronarea lui, s'a legat solemn s'o facă. D. Bidlo dă o deosebită importanță nobililor Tarnowski și Leszczyński și rolului ce au jucat ei prin această chestie în istoria Poloniei. În tot cursul exilului uniunea frățească a păstrat raporturi cu frații cehi. Lucrarea d-lui Bidlo e foarte documentată, cu mult material nou cules în arhivele cehe, polone, austriace și italiene. Este o carte interesantă pentru cei ce se ocupă cu chestiunile religioase și politice ale Poloniei din secolul al XVI-lea.

* * *

Pajewski Ianusz, *Stosunki polsko-węgierski i niebezpieczeństwo tureckie w latach 1516-1526*. (Raporturile polono-ungare și pericolul turcesc în anii 1516-1526), Varșovia 1930.

În acești zece ani Polonia a avut de deslegat multe probleme, și fiecare aștepta un desnodământ definitiv: chestia prusiană, războiul cu Moscova, năvălirea Tatarilor, organizarea luptelor.

În această lucrare este foarte clar redată politica regelui Ludovic față de Unguri și politica pacifistă a Iagelonilor față de Turci după căderea Ungariei, fără a se pomeni însă de participarea Poloniei la acest războiu.

* * *

Adam Fischer, *Etnografia slowianska* (Etnografia slavă), caietul I. *Polabiani*. Lwów-Varșovia 1932, p. 40.

În seria lucrărilor de etnografie slavă care și-au propus să studieze etnografia tuturor popoarelor slave, Polabi, Lusacieni, Poloni, Cehi, Slovaci, Sloveni, Croați, Sirbi, Bulgari, Bialoruși, Maloruși și Ruși, a apărut primul volum, dedicat Polabilor, în care autorul tratează chestia din mai multe puncte de vedere și o împarte în mai multe părți: 1) întinderea etnografică, adică granița istorică, grupuri etnice și limbă. 2. Ocupații: vânătoare, pescărie, agricultură și meșteșuguri în legătură cu clădirea. 3. Socială: Obiceiurile de la naștere la moarte. 4. Spiritul: credințele populare ale Polabilor.

Lucrarea este interesantă și aduce material bogat.

Elena Eftimiu.

* * *

Liga Culturală, secția Botoșani, *Botoșani în 1932*.

Acest frumos volum reunește mai multe studii. După reproducerea aceluia pe care l-am publicat de mult în *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, vin altele, nouă, de dd. Tiberiu Crudu (istorie), I. N. Luca (geografie, cu o hartă necunoscută din 1788), preotul Al. H. Simionescu (biserica; la p. 37, Calinic Miclescu tânăr pare a fi lângă Veniamin Roset, oricum nu lângă Iosif Ghorghian, care, mai tânăr, a venit după el), N. V. Adam (economia), dr. C. Gh. Băcăoanu (sănătatea), Mih. Gr. Poslușnicu (musica) și Șt. Șipoteanu, împreună cu o sumă de alte lămuriri asupra situației județului în toate domeniile, La urmă, d. Christian G. Ciomac dă știri despre Armenii din Botoșani; despre Evrei d. Crudu.

* * *

Liviu Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Romină* (din „Memoriile Academiei Romine”), București 1932.

În aceste pagini consacrate tatălui lui B. P. Hasdeu, ales membru al Academiei Romine, dar fără putință de a participa la ședinți, se vede că el semnala la 1869 două „lexicoane de limba romină” pe care le atribuia lui Milescu și Mitropolitului Dosoftei (p. 2). Dorința lui de a veni în România (p. 3), „ca să mor în sfântul pământ al lui Ștefan-cel-Mare și Mihai Viteazul”: cărțile vrea să le dea Academiei (p. 4). E contra alegerii lui Străjescu - „Strețchi” (*ibid.*) și propune pe fiul lui C. Stamati. D. Marian arată din cauza

căror scrupule politice nu i s'a dat voie să vie (p. 5 și urma.). Se spune și cum alt ales al Academiei. Gonatâ, a fost convins de oficialitate să refuze. Se vede din actele întrebuițate că Al. Hasdeu nu era un om comod, că fusese surgunit la Cămenița și scos din Adunarea nobilimii basarabene (pp. 10-11). Se denunță și situația de ofițer de rezervă rus a lui Străjescu, ales și el la Academie (p. 13). La urmă Al. Hasdeu a trebuit să demisioneze de la Academie (p. 19). Urmează actele. Se dă și portretul lui Hasdeu și reproducerea citorva piese.

* * *

Adolfo Venturi, *Storia dell' arte italiana vol. IX, La pittura del cinquecento, parte VI*, Roma 1933.

Splendidul volum care continuă marea operă a d-lui Venturi urmează același sistem. E în același timp biografie, cronologie bibliografică, listă a operelor și perfectă ilustrație. E și o foarte importantă contribuție la istoria culturii.

* * *

Mircea Ispir și Panait Antohi, *Un sat din Bugeac: Monografia satului Plătărești, județul Cetatea-Albă, Craiova 1932.*

O lucrare escelentă și foarte bine scrisă e consacrată de doi învățători unui sat fără nicio însemnătate, vechea Plahteevca, botezată fără rost Plătărești după un sat din Ilfov. Locuitorii sînt Ruși emigrați de pe la Ecaterinoslav. Supt Tataari se chema Curu-dere. S'au strecurat și treizeci de „Moldoveni” (pe lîngă patru Bulgari). De la vechii locuitori a rămas lipsa de gust pentru livezi (p. 77) și morile de vînt. Fructele se aduc de cărauși romîni din Nord. Vine marfă din Galați și Brăila (p. 93). Curios cuvîntul de „modișic” (șic de modă) întrebuițat de autori (p. 95). Tot așa „boliște” (p. 213). Deosebirile sufletești față de Romîni formează unul din capitolele cele mai interesante. Druștele de la nunți (pp. 241-2) sînt ca acelea de care vorbește descrierea nunții lui Timuș Cazacul cu fata lui Vasile Lupu. *Mohoricul* (v. sud-slavul *mogoriș* dar ținea locul aldămașului (p. 250). E curios că danțul se zice românește „gioc” (p. 251).

* * *

H. Jelinek, *Histoire de la littérature tchèque des origines à 1850*, Paris (1931).

Această carte solidă și întinsă, care păcat că se oprește la 1850,

va putea servi nu numai cetitorului obișnuit, ci și istoricului leterar și istoricului în genere.

Nu știu dacă și azi se poate spune că e autentică acea Cronică a lui Cristian, cu viața Sfinților Ludmila și Venceslas în latinește și în secolul al X-lea (p. 9 și nota 1). Și poate chiar și fără Legenda Sf. Venceslas, deosebit, tot numai vechile texte glagolițice înseamnă începutul literaturii cehe.

De fapt, primul scriitor e Cosma cronicarul, format la Liège, pe care-l continuă Vincențiu de Praga și Gerlach. Și, în același veac al XIII-lea al continuatorilor răsare și imnul de războiu cîntat în lupta cu Ungurii la Kressenburn. Al Sf. Venceslas (c., 1280) urmează.

O perioadă germană vine: în slavonește se scriu numai legendele (pp. 20-1). Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea o mișcare națională începe, ca și oriunde aiurea, pentru ca pe urmă civilizația francesă să se impună pentru aproape un veac. Cronica lui „Dallimil“, în versuri, înseamnă acest moment, și apare și cartea de drept a lui Rosenberg.

Nu știu dacă Ioan de Luxenburg cel mort la Crécy pentru regele Franciei poate fi, pentru suita sa germană, considerat ca un prinț german, chiar în ce privește caracterul național al țerii sale.

Cu Guillaume de Machaut, poet și musicant, autorul „Luării Alexandriei“, influența francesă vine. „Parisienii“ ocupă primele locuri în intelectualitate. Și un Matei de Ianov, un Ieronim de Praga trec pe la Sorbona. Carol al IV-lea, Frances de creștere și de gusturi, va sprijini din răspuțeri acest curent.

Se fac și traduceri din „Legenda aurită“ a lui Iacob de Varazze (Varagine), din Sf. Bonaventura. Teatrul bisericesc poate veni și din Germania, dar „Visiunile“, „Disputele“, criticile sînt de sigur din Franța. Alături, traduceri din literatură germană, prin care a pătruns și „Tristan și Isolda“. Alexandria și „Povestea Troii“ stau alături de primele romane în prosă. Orientul trimete și pe „Varlaam și Ioasaf“ (p. 36). Un Milič corespunde, ca stare de spirit mistică, unui a Kempis sau, mai ales, Francesului Gerson.

Dar predica iconoclastă și anticlericală a lui Matei de Ianov trimete la wycleffitii englesi (v. p. 42). Ca și în Anglia, se trece cu Thema de Stitné la instrumentul de largă răspîndire al limbii vulgare. Comparația pe care a făcut-o d. A. Kraus, între „Sfatul nou“

¹ La p. 41, nu „Clemengine“, ci de Clemengis.

al lui Flaška de Pardubice și „*Songe du vieil pèlerin*“ al lui Philippe de Mézières (nu Maizières), nu se țin: Cehul desvoltă o fabulă cu leul cerind sfat, pe cind cancelarul frances al Ciprului amestecă *alegoria* cu critica (cf. p. 45).

Sotia regelui engles Ricard al II-lea era fiica regelui Boemiei Venceslas: iată puțința materială a legăturilor între mișcarea revoluționară englesă și a lui Ioan Hus (v. p. 52). Se semnalează că una din lucrările criticului engles se întrebuița la Universitatea din Praga (*ibid.*). Ni se pare greu de admis o persistență a ideilor valdense în Boemia (v. p. 53). E curios că între judecătorii cei mai neinduplecați ai lui Hus erau și Pierre d'Ailly și Gerson, reformatorii (pp. 68-9). Dar Hus atacase Conciliul întreg.

Aceiași atitudine o avu Gerson și față de Ieronim de Praga. Francesii vor fi și aceia cari vor ingenunchia mai târziu dîrzenia răscoalei religioase (p. 85).

Se ajunge la critica socială nemilostivă a lui Chelčicky (p. 93 și urm.).

Nu cunoșteam ziarul, scris de pajul Iaroslav, al soliei lui Kostka și Marini în Franța la 1461 (v. p. 103 și urm.).

Apoi, cu această predicăție revoluționară, cu scrisul Fraților Boemi și cu opere în stilul Renașterii, literatura cehă se depărtează de adevăratele ei izvoare, dar continuă să exprime unul din cele mai viguroase naționalisme din Europa secolului al XV-lea. Un Pisecky va prefera limba sa și celei latine (p. 124). *Aventurile* pajului Václav Vratislav de Miliovca, care întovărășia la 1599 pe ambasadorul de Kreckwitz la Constantinopol. au fost traduse și în germană (v. pp. 155-6). O călătorie în Orient (1608) e a lui Cristofor Harant de Polžice, pp. 156-7. Václav Budekec de Budov combate, la aceeași dată, islamismul (p. 157).

După catastrofa de la Muntele Alb—și aici se arată cu cit e mai puțin naționalism în această mișcare decit în a lui Hus (pp. 165-7),—vine largul capitol despre genialul Comenius¹.

O altă parte se ocupă cu „Renașterea“ din secolul al XVIII-lea. Se dă marele loc cuvenit lui Iosif Dobrovsky († 1829).

Poesia incepe cu Almanahurile de bucăți clasice în preajma anului 1800.

¹ Sigismund Rákóczy (p. 189) era fiul prințului ardelean Gheorghe Rákóczy I-ju.

În istoria romantismului tot filologii și istoricii: Palacky, Safaržic ocupă locul întâiu. Un poet, Kollár, iea loc lingă dinșii, și Celakovsky-i urmează. Și teatrul apare. Macha va da liricei un alt caracter.

* * *

D. Mazilu, *Contribuțiuni la studiul Vieții Sf. Nifon, Patriarbul Constantinopolului* (din „Contribuții privitoare la istoria literaturii romine“ a Seminarului de istoria literaturii romine, epoca veche, al Universității din București), București 1928.

Găsind în manuscrise ale Academiei Romine o versiune românească, tradusă după biografia grecească a Sfântului Nifon, d. D. Mazilu, s'a gindit să reiea studiul acestui neprețuit izvor pentru istoria Țerii-Românești în jurul anului 1500. „Viața“ grecească a fost adusă pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea de un arhimandrit Parthenie din Argeș de la mănăstirea atonită Dionisatul, unde a trăit și a ajuns a-și mintui zilele Patriarbul Nifon. Se constată și existența unei *Vieți a Sfântului, scrisă în Țara-Românească, pentru slujba lui și care a servit lui Gavriil Preotul partea grecească* (p. 11). Se semnalează potriviri de inspirație între Viața și cunoscutele „Învățăături“, pentru care autorul nu pare a fi convins că sînt opera lui Neagoe, ceia ce am dovedit fără multă greutate, oricare ar fi izvoarele de unde s'a alăturat compilația (v. p. 12). Faptul, notat de d. Rouso, că părți din „Învățăături“ se găsesc legate într'un ms. grecesc cu „Viața“ n'are nicio importanță decisivă, de atitea feluri putînd fi asemenea raporturi în lumea cărturărească de atunci. Foarte importantă e identificarea „slugilor“ de care vorbesc „Învățăturile“ cu cei doi ucenici venți cu Nifon, Macarie și Ioasaf, al cărui nume se întilnește și în legenda creștino-budică intercalată în „Învățăturile“ ineseși (v. *ibid.*).

* * *

Dinu V. Rosetti, *Cîteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor: asupra tehnicii, tipologiei și cronologiei lor*, București 1932.

Se cunoaște opera de harnic descoperitor al vieții preistorice în preajma Bucureștilor pe care de citva timp o desvoltă d. Dinu V. Rosetti, scoțînd la iveală o întreagă străveche viață, până atunci nebănuită. Pe lingă considerații generale, clar expuse, sînt și multe știri culese din săpăturile făcute de autor. D. Rosetti insistă asupra

caracterului relativ evoluat al locuinților, al căror model s'a descoperit une ori și el în mici cutiuțe corespunzătoare casei.

* * *

P. P. Panaitescu, *Diploma birlădeană din 1134 și brisovul lui Iurg Koriatovici din 1374, falsurile patriotice ale lui B. P. Hasdeu (extras din „Revista Istorică Romină“)*, București 1932.

D. P. P. Panaitescu aduce argumente de diplomatică pentru a dovedi cele două falsificații, care sint evidente. Adaug că, spuindu-mi-se că originalul diplomei lui Iurg Coriatovici se află acum în Biblioteca Krasifski din Varșovia, am căutat personal acolo și n'am găsit-o. Dar de ce să se lege respectabilul termin de „patriotic“ de o falsificație de caracter cu totul personal?

* * *

Th. Capidan, *Aromînii, dialectul aromîn, studiu lingvistic*, București, 1932 (ed. Academiei Romîne).

Această vastă lucrare, de cea mai mare importanță, începe cu o introducere și o cercetare bibliografică, deosebit de importante și pentru istorie.

De la început, constatarea la așa-numiții Aromîni și a formei *Rumîni* (p. 3, note 1); de fapt e *Armîn* și mă întreb dacă 'Ριχίνοι (după riu?) din cunoscutul document de la Athos nu e 'Ριμίνοι (și σαγουδᾶται de acolo pot fi în legături cu *sagul* ciobănesc). Dacă „Moesiodac“ înseamnă la Greci Românul de peste Dunăre, se deschide o ipotesă pentru originea locală a geografului Iosif Moesiodacul de la 1770-80 (v. p. 4). *Țințar* e, ca și Moș, Mocan, una din acele porecle date ciobanilor pe care în zădar am căuta să le explicăm (*ari* e sufixul, singură rădăcina interesează; cf. Huț—ani, Cuț—din „Cuțovlahi“). Numele românesc de *Sear* pentru *Seres* e foarte important (p. 8). Tîrcol, Larsa și Sărumba le cunoșteam. V. și Lăsun-Elassona și Tîrnova pentru Tyrnavon. Numele de Pistichi dat de Greci celor din Acarnania și Etolia e în legătură, de sigur, cu ocupația lor de păstori (v. p. 13). La Cupăciari poate trebuie să ne gîndim la ocupația comercială a celor așezați (v. p. 14). Ciudată limba secată, „bucuraică“, a croitorilor „giumerci“, v. p. 14, nota 2. D. Capidan dă și etimologia Fărșeroșilor de la albanesul *frașăr*, frasin (de altfel sufixul e grecesc; nu e un nume național) (v. p. 18).

La organizarea Aromînilor, σκούτερς grec are, cred, un coresp-

pondent dincoace de Dunăre în „scutarul“ ciobănesc (v. p. 34). E o întrebare dacă metalurgia e imprumutată la ei prin petrecerea în orașele apusene, și nu o străveche transmisiune locală (v. p. 35). Vocabulariul pentru îmbrăcăminte (cf. p. 37) ar trebui lămurit.

Rolul Românilor din Balcani în Companiile grecești din Ardeal și Ungaria e total uitat. Nu înțeleg de ce a rămas necunoscută culegerea actelor care le privesc, dată de mine încă din vara trecută. Acum de curînd am arătat rolul acestei părți a poporului nostru în Biserica macedoneană (*Revista Istorică*, 1932, Octombrie-Decembre). E acolo și un negustor, Cap Mare, de pe la 1600. De un Mitropolit al Atenei, Aromîn, vorbisem de mult, în „Memoriile Academiei Romîne“. Numele lui Hagi Cehan informatorul lui Thunmann (p. 50), trebuie pus alături de al lui Mihai Cehan (scris de obicei Gehan) Racoviță Voevod: nu cumva și la această familie trebuie admisă o legătură cu Balcanii, poate în suita lui Vasile Lupu?

În sfîrșit găsesc și un filolog care cutează a scrie că Albanesii nu „se coboară“, ca la d. Philippide, din Panonia (de ce nu din Suedia?), (p. 161). *Nu interesează dacă două popoare sînt alături, ci dacă au relații de schimb. Iar atunci cel care cumpără ia cuvinte de la cel care vinde: raportul dintre Romîni și Evrei astăzi e plin de învățăminte.* E foarte posibil ca dincoace de Dunăre cuvinte grecești să fi venit și pe cale slavă, și iată cum: riveranii Dunării, cari nu erau păstori și *deci cumpărau la tîrg*, mergeau la orașele de pe malul drept, unde negustorul slav continua pe cel grec sau greco-roman. De aceia mă îndoiesc de cuvintele ciobănești luate de ciobani de la Greci, ori atunci sînt derivate grecești de cuvinte ciobănești.

Rotacismul invocat pentru a lega pe Albanesi de Romîni nu aparține numai acestor două limbi, cum nici nasalizarea. Elementele latine existente la noi și la Albanesi, și nu la Aromîni, nu comportă o singură explicație. Cele cîteva cuvinte pe jumătate dubioase nu pot sprijini o întregă teorie. E posibil ca elementul popular venit prin ținuturi ilirice ca să ajungă la Dunăre să fi lăsat acolo în cale ceia ce au adus aici. Aromîni vin *din altă undă*.

Prețioase întregirile cu privire la lucrarea lui Daniil de Moscopole, scoase din scrisorile lui de la 1-iu Maiu 1790, 30 April 1792 și 13 April 1793, găsite de d. Ivan Snegarov (pp. 54-7). Aflăm și despre tipografiile Marchide Pului că erau, ca și încă o familie, Milan,

din Samarina. Dacă Gheorghe Tricupa, inspiratorul lui Cavalioti, își zice Cosmichi, e, cred, fiindcă și el a făcut parte din grupul de la Poznan, în Polonia, al negustorilor macedoneni. Cu dreptate se relevază rolul lui Ucuta, dar se scapă din vedere întreg studiul meu despre colonia aromânească de acolo, în *Note polone* („Memoriile Academiei Române”).

Toată această parte literară e deosebit de prețioasă.

La cuvinte: *cârnar* se zice și în Moldova; l-am găsit la Focșani (e citat în *Studii și doc.*, VI). Interesantă etimologia *falcalis* pentru *fălcare*, după *forma* locului (p. 146). Relev și *arat* pentru plug (p. 148) și *fauă* (p. 148). Forma pentru catâr, *mul*, la Aromîni, era *mășcoiu* (masculin) la Moldoveni (v. traducerea, publicată de mine, a lui Herodot). *Pup*, copil, e în legătură cu *pop* la noi, de unde: a sta *poponeț*, *popîndac*, *popii* la clădire.

Cred că se zice și la noi *geana* dealului (v. p. 152). *Gione* ca voinic corespunde *junelui* brașovean (*ibid.*). *Lîngoare* e și dincoace cu același sens. Și *lingurică* („mă doare la lingurică”). Și *macru* are firește aceeași însemnare. *Nat* se zice și aici: „tôt natul”. Interesant: *feamîn* opus lui *mascur* (p. 153). În Moldova se zice *arvonă* și *arvonit*, nu *arvună* (cf. p. 156). Nu știu pe ce se razimă cine recunoaște în elementele grecești din limba noastră o perioadă bizantină (*ibid.*). Lista de cuvinte de origine greacă a d-lui Diculescu e absurdă (v. p. 157). Filipidicul Ciurilă e, ca și Zorilă, cu sufixul așa de obișnuit germano-slav —*ilă*, așa încît nu poate să aibă nimic comun cu Chiril (v. p. 158). Și de sigur explicația Buzatul, Buzilă, dată de d. Capidan, e cea bună. Și tot așa are dreptate cînd admite grecisme incorporate de Traci (cum altele au fost incorporate de Slavi) (pp. 158-9). Că unele cuvinte românești au intrat în grecește e natural și tot așa că n’au intrat mai multe cuvinte grecești în limba noastră: orășanul cumpără de la cioban, ciobanul n’are nevoie să cumpere de la tîrg (v. p. 159).

Pentru a sprijini o teorie de migrațiuni albano-romîne din Nord ar trebui să se uite toate colonisările bizantine care au refăcut de atîtea ori, fără a mai vorbi de războaie, fața peninsulei balcanice (v. pp. 172-3). Și nu se ține samă în asemenea concluzii grăbite de două lucruri: că ancheta de până azi e numai parțială și că avem a face la Balcanici numai cu fragmente din unități odată mult mai largi. *Ritmul vorbirii și cîntecul au mai mare importanță decît cele cîteva cuvinte culese la întîmplare, și între Albanesi și*

Romnii de aici nu e niciun raport, pe ctnd raportul e cel mai strâns între Aromâni și conlocuitorii lor. Pe de altă parte locuințele comune de pp. 174-6 snt și ele o dovadă a fondului arhaic comun, la care, cu toate tendințele d-sale în altă direcție, a ajuns și d. Sandfeld. Totdeauna „substratul prim biruie“, îmi scria, acuma douăzeci de ani, Willamowitz-Moellendorf.

Dacă nu se admit Slavii mai vechi în Ardeal — Decebal fiind de fapt șeful unei coaliții barbare —, cum se explică, tocmai acolo în munte, nu pe linia de vaduri din epoca năvălirilor, o așa de răspândită și arhaică nomenclatură geografică, fără corespondent în limba curentă (v. p. 178)?

Exemplul terminilor turcești (pp. 181-3) e elocvent: nume pentru produse metalurgice, pentru stofe și pentru mode.

În ce privește legăturile cu Veneția, documentele înseși le-am dat în „Memoriile Academiei Romîne“. Acuma se adaugă frumoașele descoperiri ale d-lui Valeriu Papahagi, în „Revista Istorică“ și „Mélanges de l'École roumaine en France“.

BCU Cluj / Central * University Library Cluj

Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale în principatele romîne de la 1821 la 1828* (în publicațiile Așezămîntului cultural Ioan C. Brătianu), București 1932.

Noua lucrare a d-lui Ioan C. Filitti reiea, pe basa întregului material cunoscut și a unor piese de arhive inedite, istoria agitației constituționale în țerile noastre de la revoluția din 1821 până la ocupația rusească din care va ieși Regulamentul Organic. Nouă e amintirea aspirațiilor imperiale supt Fanarioți (și Ioan Mavrocordat, Matei Ghica, după rapoarte austriece din Humnuzaki, XIV) Tot așa semnalarea memoriilor lui Gheorghe Cantacuzino, amicul și acolitul lui Alexandru Ipsilanti. Asupra manuscriptului 322 al Academiei Romîne, de unde se scot știri prețioase despre Constantiu Ipsilanti și armata lui, ar fi trebuit și știri care nu se pot căpăta din „catalog“ (v. p. 10, nota 4). La p. 17, nota 4, n'am publicat o ediție din „Ciocoi vechi și noi“. Și cu privire la Tudor Vladimirescu se dă și inedit (ca judecata pe care o începe pentru că fusese scos din vătășia Cloșanilor la 1815; p. 19). Despre opera lui Calfoglu am vorbit pe larg, în „Memoriile Academiei Romîne“ (v. p. 29). Se povestește pe larg acțiunea lui Tudor. Pentru Ipsilanti erau de luat știri și din Memoriile (nu

scrisorile) lui Lagarde și din acelea ale lui Lulu de Thürheim. Analisa proiectelor de reforme e făcută pe larg și cu cea mai mare atenție; dintre acestea unele sînt necunoscute sau publicate numai în ultimii ani.

Ultimul capitol prezintă restabilirea Domniilor de țară.

* * *

Lucian Predescu, *Ioan Creangă, viața și opera*, 2 vol. București.

Excelentă biografia lui Creangă, plină de inedit, pe care o dă d. Lucian Predescu. Mai puțin importantă, partea a doua cuprinde analiza operelor. În analiză se simte prea mult tipul recomandat de unele cărți de școală din nenorocire foarte răspîndite. Notele bibliografice sînt însă prețioase.

Foarte bogată bibliografie.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza-Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională* (din „Revista Istorică Română“), București 1932.

D. Gheorghe I. Brătianu prezintă după ultimele lucrări, mai ales după a d-lui Riker, starea cunoștințelor asupra politicii externe a Domnului Unirii, adăugînd cite ceva după hîrțile lui Cuza-Vodă depuse la Academia Romînă (mai ales legăturile cu Ungurii revoluționari).

La pagina 113: interesul pentru Alexandru Ioan I-îu a început a fi viu și cu prilejul discuțiilor relative la statuia lui. Nu se vorbește de prețiosul deposit — între altele corespondența lui C. Negri ca agent la Constantinopol — pe care Teodor Rosetti l-a incredințat, în mai multe lăzi, d-lui A. C. Cuza: fusesem îngăduit un moment a cerceta aceste inedite și-mi amintesc de acele rapoarte, apoi de o scrisoare a mamei viitorului Domn, iscălind grecește: Sultana Cuza, și de actele privitoare la moartea Soveranului detronat. Amintesc și tipărirea în a mea „Revue historique du Sud-Est européen“ a unui proiect de convenție cu Sta-

tele Unite. Pentru raporturile cu Garibaldi era de consultat rarissima carte a lui Marc' Antonio [Canini], *Vingt ans d'exil* (un exemplar în biblioteca mea). O broșură a lui V. A. Urechlă nu trebuia neglijată nici ea. În *Politica externă a regelui Carol* am dat și unele știri diplomatice privitoare la politica lui Mihail al Serbiei față de Cuza. Am tipărit în *Studii și documente*, XIV, o scrisoare a lui Kogălniceanu către Andrassy, în care amintește ajutorul dat odinioară emigrației maghiare. Cu privire la sprijinul dat de Cuza-Vodă Polonilor am fipărit în *Neamul Românesc* înainte de războiu o întreagă serie de amintiri ale unui Polon. Și asupra raporturilor cu Sărbii notele lui Căliman, cunoscutul prefect de la Craiova, în revista mea franceză. Pp. 140-1 : despre schimbul de polițe cu Mihail al Serbiei și o țesă sirbească pe care am analizat-o în aceeași revistă franceză.

La pagina 139: Aali, nu Ali (el s'a scris totdeauna așa). Se dau și trei scrisori ale lui Cuza către prințul Serbiei. În aceia către ambasadorul engles la Constantinopol (p. 153) plingeri contra to-nului „necuviincios“ întrebuițat de Poartă față de dînsul. Păcat numai că din nota preliminară se vede că redacțiunea, așa de frumoasă, nu aparținea Domnului, care aprobă numai.

La 16 Iulie Garibaldi scrie Dorei d'Istria că Italia merită să fie ajutată de popoarele Europei Orientale: „Sirbi, Croați, Dalmați și Romîni“ (p. 45, no. 67). La 16 August, din Geneva, Klapka laudă apelul lui Garibaldi către Romîni. „Ungaria va putea îndeplini misiunea ei istorică în Europa numai pe baza cooperăției pacifice și integrității teritoriale a naționalităților sale“ (p. 46, no. 68). La 25 Pulszky trimete lui Garibaldi răspunsul lui Klapka la apel (p. 46, no. 69). La 2 Mart 1863 Garibaldi scrie lui Brătianu, arătîndu-i că aducătorul „il va informa de lucruri foarte importante, la care de sigur va voi să colaboreze, pentru care-i mulțămeste în numele tuturor amicilor justiției“ (p. 50, no. 80). Trimesul e recomandat de dînsul, tot la 2 Mart, lui Rosetti (p. 51, no. 81). La 16 Mart un Giuseppe Dassi trimete lui Kossuth articolul său din *Popolo d'Italia* de la 15 despre „interesele comune ale Ungariei și ale Principatelor dunărene“ (p. 51, no. 83).

Türr plecase spre noi în Maiu. Ministrul austriac al Poliției semnalează călătoria acestui „cunoscut desertor și emigrat politic“ pe un vas frances pentru a trece din Constantinopol la noi, unde

sint mulți „agenți piemontesi“ ca Giuseppe Tonnaz, colonel de stat major (p. 52, no. 86). Pașaportul lui, la 8 Iulie, p. 59, no. 102. La 12 August același, semnala venirea în România a lui Frigyesy, colonel piemontes, cu scrisori de la Garibaldi pentru invazia în Ungaria (p. 53, no. 88). Un Iosif Vidats era în Galați la 18 (p. 62, no. 110). Pentru arestarea la București a agenților generalului Alexandru Gál, care trebuia să răscolească în Mart 1861 Ardealul (p. 89, no. 180). Dar pe el îl vedem la 11 Mart la Neapole (p. 90, no. 182).

* * *

I. S. Torouțiu, *Studii și dcumente literare, vol. II : Junimea, scri-sori din anii 1863-1913*, București 1932.

Acest al doilea volum din prețioasa culegere a hîrtilor lui Iacob Negruzzi e precedat de o lungă și folositoare introducere a editorului și anotorului, el însuși autor de bune studii literare. De sigur că Negri era un Negre, Negrea (Corbul, Corbea, Stîrcul, Stîrcea, etc.): o familie din județul Vasluiu purta mai de curînd acest nume. Forma cu *i* e, cum am spus, în legătură cu numele lui Negri (Negris), Caimacamul moldovenesc de la 1821 și unul din șefii Eteriei, dar călătoria în Italia a lui C. Negri l-a influențat, de sigur, ca și pe Alecsandri, care pretindea că și-a aflat strămoși la Veneția. Un Negri a dat pe la 1870 studii istorice frumoase (v. p. XVII). În ce privește pe Xenopol (v. p. XVIII), originea evreiască a fost contestată de familie; sora lui, d-ra Adela Xenopol, vorbea de una norvegiană. Tatăl, creștin, Dimitrie, a fost dragoman la consulatul prusian, apoi director la Penitenciarul din Iași, numit de reorganizatorul inchisorilor, Dodun des Perrières (p. 59). Nu-mi pot explica numele grecesc. Mama era „Romîncă de pe tată“ (p. 58), Greacă de pe mamă. Buckle, cugetător interesant, n'a prea „revoluționat știința istoriei“ (însuși Xenopol o spune; p. 42), ci a pregătît mai mult evoluția ulterioară a sociologiei. Samson Bodnărescu se distingea tocmai prin lipsa de claritate (v. p. XXIII). De ce V. A. Urechîia „deștelinător al cronicilor romîne“? Colonelul Conta e „fratele“ lui V. Conta (p. XXIV)? Se adaugă o interesantă biografie a lui Iacob Negruzzi de nepoata lui, d-ra Ella Negruzzi (Cuza n'a fost Agă; p. XXXIX).

Foarte bine scrise răvașele franceze ale lui Costachi Negruzzi către fiul său (greșelile sint ale tipografului). Cîteva rînduri din 1863 de la Gr. Alexandrescu, altele ale lui Negri. Neînsemnat biletul lui Pogor.

De mare preț corespondența de student a lui A. D. Xenopol, care începe la 1868. Arată de ce a părăsit filosofia: necomplectă cunoștință a limbilor latină și greacă; dar e curios că fără aceasta alege studiile istorice, după „tendința naturală a spiritului său“, ceia ce-l duce... la drept; dar își promite a scrie istoria țerii. Avea douăzeci și unul de ani, și la el se simte. Totuși atunci scrie, pe base de cugetare solidă, paginile despre „cultura națională“. Gustul literar pe care-l arată e slab: de altfel entuziasmul lui pentru anume producții poetice arată că și foarte târziu el a fost nesigur. E remarcabilă însă pasiunea pentru ideile abstracte.

Până la sfârșitul anului Xenopol trece de la „domnule Negruzzi“, prin „iubitul meu domn“, la „dragă Iacobe“ (era prietenul lui Gheorghe, fiul acestuia). El rîde de „Romini de rit israelit“ de la Berlin și atacă pe „Jidani“ sau cei, „supt influența jidovească“, batjocoritori ai țerii: putea s'o facă oare, cu originea ce i se atribuie, cînd tatăl, pentru care arată o mare pietate, era încă în viață și-l vedeau toți? De altfel el scrie: „tatăl meu e străin, supus grec“, venit de „cel puțin treizeci de ani“ (p. 58). Il vedem discutînd și ideile lui Maiorescu, criticabile, dar o face într'o formă confusă, în care deodată, la acest om care a iubit poezia, fără mult discernămint, de și nu era însuși poet, se întîlnește această frumoasă și cu totul nouă comparație: „dacă se produc bureți și mușchii pe trunchiul încă verde, nu trebuie să conchidem de aici că măduva însăși este putredă“ (p. 21). Cu totul remarcabile însă ideile despre neajunsurile de „unilateralitate“ ale culturii neinfluențate și observația că nici o formă, nici alta nu apar curate. Foarte interesantă și comparația între antichitatea provocînd Renașterea și Occidentul prefăcîndu-ne fundamental. Apărarea începuturilor vremii noi în viața noastră morală, împotriva criticii lui Maiorescu, căldura cu care se afirmă credința în viitor sint, de sigur, date fiind împrejurările, ale unui spirit excepțional (p. 25). Și explicarea „Germaniei“ lui Tacit ca o operă tendențioasă, de înfierare a moravurilor romane, e dreaptă. „Ceia ce este periculos este adormirea, este lipsa de interes fie pentru bine, fie pentru rău“ (p. 26). „Orice producție, fie ea chiar cît de mediocră, concură pentru a între-

ținea spiritul în mișcare“ (*ibid.*). Se combate și părerea că din „masă“ ca atare poate ieși ceva: „masa poporului are numai o influență pasivă în progres“ (p. 27). Dar se înseamnă și „pericolul pierderii originalității; aceasta însă nu e niciodată definitiv pierdută: o reacțiune vine totdeauna de face loc elementului național“. Și superba afirmare: „cînd un popor a ajuns la conștiința de sine, cînd el a început a se desvolta, atunci el nu pierde pînă nu împlinește rolul său istoric pe pămînt. Am adîncă convicțiune în viitorul nostru, și am vrut odată să mă lămuresc eu însumi pentru ce am acea credință“ (*ibid.*; dar cf. p. 55). Și, peste puțin, vorbind de moravuri: „ceia ce susțin eu este că corupția, imoralitatea este mai aceeași în toate Statele și că din citeva exemple grozave adunate de ici și colo nu se poate stigmatiza un popor întreg“ (p. 29).

Și altă dată se va declara contra părerilor lui Maiorescu, care escludea pe preoți din învățămînt pentru că doctrina creștină e în desacord cu științele naturale: „științele naturale sînt una din ramurile învățămîntului; basa instrucției—de loc !... Basa învățămîntului primar este să desvolți în țeran conștiința de om mai întăiu, apoi de om ce face parte dintr'un popor anumit, de drepturile și datoriile legate de aceste însușiri... Aice, în respectul dreptului și mișcarea liberă stă miezul puterii unui Stat... Numai puterea morală, respectul dreptului și conștiința valorii de om și de poporan susține existența unui popor“. Și în aceeași scrisoare el vorbește avîntat de aptitudinile pentru frumos și ale acelora pe cari Maiorescu voia să-i facă „științifici“ rurali: „În orice tulburare s'ar găsi sufletul unui popor, el păstrează un instinct pentru mărire, pentru frumos, și, numai să-i fie presintate, le înțelege și le prețuiește. Ceia ce lipsește adesea unui popor pentru a merge înaintea nu este facultatea lui de a primi, ci puterea productivă a unor suflete alese“ (pp. 76-7). Și contra menținerii „Convorbirilor“ în sîngura atitudine de zeflemea el opune această părere solidă și onestă: „Satira, lipînd ridicul de o idee, o clatină din domnirea asupra sufletului. Critica trebuie să o nimicească“ (p. 78).

În al treilea rînd, el atacă dogma maioresciană că frumosul e universal, căreia-i opune principiul că „un element esențial al artei este de a fi națională, adecă de a se mișca în acea sferă de idei care formează bogăția specială a unui popor“ (p. 113). „Trebuie să căutăm a întări direcția națională a spiritului nostru

în cea ce privește literatura, dacă vroim să producem în adevăr ceva mare" (p. 114).

Și teoriile asupra poeziei sînt personale și adevărate (p. 32). Tot așa considerațiile asupra ideii care, odată înstăpinită, prefacă mîntea întreagă după dînsa (p. 39), asupra originii senzației de frumos (p. 61) și a permanenței adevărilor, asupra deosebirii dintre comedia de caracter și cea de intrigă (pp. 68-9). Dar și el crede că opera legată de prezent nu durează (pp. 56-7).

Încă de atunci, indignat de campaniile din ziarele și revistele germane și austriece contra noastră, el voiă, „învitat fiind chiar de mai mulți Germani“, să dea „o privire asupra istoriei noastre, basată strict pe izvoare cit se poate de cunoscute, pentru a nu fi acusat de parțialitate“ (p. 29). Îi trecea prin mînt un studiu despre „influența Țiganilor asupra stării noastre sociale“ (p. 34); ținuse o conferință „Dunărea, rolul ce l-a jucat în istoria Europei“ (p. 34).

Iarăși ideea care-l domină e aceasta: „binele ce trebuie să căutăm a aduce țerii noastre“ (p. 34). El protestă contra ideii de a fi scutit de serviciul militar, de și nu era „de o voinicie rară“, și nu admîtea certificate false (p. 36): „aș veni cu toată bucuria, numai să-mi termin întăiu studiile“ (*ibid.*). Cînd Iacob Negruzzi anunță o satiră, „Mihai Viteazul și Ștefan-cel-Mare“, el, foarte sever cu prietenul său, îi observă că, „în orice cas, aceste nume nu ar trebui legate în niciun mod cu ridiculul; fără de voie sare vr'un strop și unde nu trebuie“: „i se pare că singurele figuri spre care ne putem uita cu mîndrie și care pot să ne umple de energie, virtute ce mai ales ne trebuiește, nu ar trebui în niciun mod puse în legătură cu risul“ (p. 42).

Și în materie de artă judecă tot așa: „cu imagini din alt timp ... nu se poate însufleți arta timpului nostru“ (p. 89).

Amestecul „junimiștilor“ în politică, pentru care nu era corespondentul său, îl dorește, cu toată scîrba de „cîinii cari se apropie de masa unde cred că sînt mai multe ciolanc pentru ei“ (p. 79). „Cit timp“, scrie el la 5 Ianuar 1870, „într'o țară elementele bune se retrag de-o parte și nu vreau să întrebuițeze inima și inteligența lor, în mod direct, practic, pentru binele tuturor, până atunci e oricine în drept a dispune de soarta acelei țeri. Nu mergem noi rău numai fiindcă cei răi au puterea în mîna,

dar și fiindcă cei buni nu vreau să vadă, iar, cînd se întîmplă de cîte unul vine, iar alții nu-l susțin, ci-l lasă singur a se lupta contra unui torent de patimi și mirșave interese, contra căruia numai întreaga putere morală a națiunii, pe cît a mai rămas, ar putea să lupte cu succes" (p. 80). Cu atît mai mult, cu cît, „dacă nu vom face o silință puternică pentru a îndrepta cît e posibil de îndreptat, atunci periclităm pînă și izvoarele adînci de unde puterile spiritului unui popor se inoiesc și se întăresc. O mișcare literară-științifică devine fără folos într'o stare de lucruri unde realul este rău, unde nedreptatea predomină unde fiecare nu mai gîndește decît la interesele sale și la zilnica lor mulțămire" (pp. 80-1). Aîurea: „Mă conving din ce în ce că scăparea, dacă mai este, nu poate consta decît în acțiunea practică, în o combatere a răului supt toate formele lui: supt aceia de minciuni și demoralisări, supt aceia de scepticism și nepăsare, o combatere, care, pentru a putea reuși la ceva, ar trebui să fie susținută de tot atomul de element bun ce mai este la noi în țară". „Mă întreb eu singur ce mă face să țin așa de puternic la aceste idei atît de nedefinite, atît de schimbătoare care se numesc fericirea, înflorirea poporului tău, independența, libertatea lui și așa mai departe... Inima și mîntea nu-mi dau răspunsuri deosebite... În inimă simt răsunetul durerii ce fiecare veste rea despre țara noastră aduce cu sine; spiritul îmi arată la lumina științii că plecarea mea este cea cerută de natura însăși. Fără vola mea m'am născut, am crescut în sinul unui popor anumit, am adunat în sufletu-mi toate aspirațiile lui spre bine. Trebuie să-i consacru tot ce natura mi-a dăruit: muncă și spirit, putere și răbdare, pentru că natura prin legile ei de fier a legat existența și fericirea mea de existența și fericirea întregului din care fac parte. Mă vei trata poate, cum a făcut-o odată „Junimea“, de copil... Dacă ceia ce simt eu acuma sînt simțiri copilărești, atunci aș dori ca pînă în ultimele momente să-mi păstrez copilăria sufletului meu" (pp. 84-5). Același îndemn către acțiune răsună în toate scrisorile extraordinarului tînr: „oamenii buni cari au avut o privire pesimistă despre lume au lucrat puțin pentru binele omenirii. Oamenii buni cari au avut și o privire optimistă despre mersul lucrurilor sînt acei ce au realizat binele în citime asigurată cu împrejurările în care se aflau... La noi din nenorocire o privire pesimistă se lățește din ce în ce și răpește de la influența lor în

viață și asupra mersului lucrurilor tocmai pe oamenii aceia cari ar putea să realizeze binele. Dacă odată o fi să perim, apoi de sigur cauza cea mai însemnată va fi aceasta. Elementele bune desperează la noi pentru că sint în număr mic. Dar nu face numărul puterea, ci organizarea. O organizare a activității puținora poate înlocui lipsa numărului. Chiar elementele rele în minoritate, însă bine organizate, sint în stare să țină ingenuchiată o țară întreagă. Cu cât mai ușor ar putea să ajungă la aceasta o minoritate chiar de elemente bune, cînd, oricum să fie natura omului, e aplecată în genere spre drept și bine" (p. 96). Cîtia atunci, „Viața lui Schiller“ de Carlyle (p. 103), și optimismul său sănătos se putea întări din inflăcările rinduri ale profetului engles. Dar, cu asemenea aplecări sufletești, nu e de mirare că i s'a răspins la „Junimea“ articolul în care, resumind cinci ani ai „Convorvirilor“, risca un program pe care Maiorescu nu l-ar fi putut admite (p. 104)¹.

Și în judecarea împrejurărilor din viața reală a altora e același uimitoare siguranță de judecată. În războiul franco-german, victoria Germanilor nu-l înșeală. Așezămintele franceze îi par mai solide și libertatea germană, e desăvîrșită în teorie, se teme a se exprima prin cuvînt, chiar dacă nimînea n'o împiedecă (pp. 88-9). Și iată reflecția, adevărată veșnic și cuprînsă într'o așa de frumoasă formă: „Sint fel de fel de lupte; sint lupte în care mergi cu fruntea cununată, sigur de învingere și de triumf, sint lupte de desperare spre care nimica alta nu ne impinge decît simțimîntul datoriei“ (p. 82).

O dragoste foarte delicat schițată (p. 46 și urm.) nu-i oprește cercetările, care se îndreaptă acum spre „psihologia popoarelor“ a lui Lazarus și Steinthal (pp. 51-2). Traducînd pe „Hermann și Dorotea“, voia să explice unele legende romane, ca sinuciderea Virginiei sau Coriolan și Veturia (p. 54). Apoi se gîndia la ceva despre originile românești — și de fapt lucra la „Raportul nostru cu Romanii“ (p. 73) — și despre „limba în raport cu poezia“ (p. 71), despre dreptul din punct de vedere filosofic (p. 78), despre *La Création* a lui Quinet, despre războiul (pp. 98, 101, 106),

¹ Indemna încă odată pe Negruzzi să cruțe în satirele lui „rămășițele blinde ale timpului trecut“ (p. 106). „Tipul coccoanelor din vremea veche are ceva respectabil în sine, un bun simț care trebuie cruțat... El înfățișează încă un inel din șirul moravurilor ce se pierd“ (p. 107).

despre femei, despre „starea noastră actuală“ și instituții (p. 106, 109). Lucra și la tesa lui asupra publicanilor (p. 74).

În judecata despre oameni, Hasdeu, care-l atacase, fără dreptate, îi pare „un geniu rău pentru orice impuls sau idee frumoasă“ (p. 68). Voia, la întoarcere și cu un doctorat în filosofie, să fie profesor de istorie (p. 72). Învăța și rusește pentru aceasta (p. 117).

Nimic în forma acestor pagini de întâia tinereță din ce e forțat sau neglijat în scrisul de mai târziu după boală. Iată o descriere, din 1871, a Mării: „Maluri rupte de cridă cu totul albă și cununate de păduri înalte de brazi și fagi. Când te urci pe mal, vezi Marea la o întindere nesfârșită printre porțile naturale făcute de înalții arbori ce-și împreună virfurile cununii lor.

„Seara, efectul este deosebit: stincile cele de cridă par a deveni transparente; te gîndești fără să vrei la poveștile cele ce spun de palaturile de cristal și pietre scumpe.

„Printre stilparii uriași ce se coboară până în valuri se pierde privirea pe întinderea Mării, care în umbra înserării pare a se evapora și a se pierde în văzduhul cu care se cufundă în depărtare.

„Cînd stai cîtva timp cu ochii țintîți în [aceia] depărtare, Mare și aer și cer par a nu face decît una: Marea nu mai samănă a fi decît aer sau eter condensat. O înșelare fermecătoare te face să crezi că plutești în aer, că ești în aer, poate în lăcașul zeilor Gothan și Hertha, al căror cult odinioară se serba în pădurile insulei“ (p. 108).

Pompoase și reci scrisorile lui Bodnărescu. Și el critică pe Alexandri, care-și cerea alt învățător (v. p. 148)! E vorba și de „fanatiștii“, cari sînt „o buruiană bulacă pe un strat de flori“... El declară însă, sincer, că „primăvara îi aduce, în loc de flori, o amețelă de minte“ care scusă totul (p. 151). Comparația cu scrisorile de la 1884 arată că, învățînd românește, dramaturgul de la 1870 al „Convorbirilor“ își lămurise și gîndul.

Banal, Gheorghe Ston. Gol, V. A. Urechă, dar se vede că, de și în apri-gă luptă cu „Junimea“, îi zicea lui Maiorescu: Titu, ceia ce nu-i împiedeca de a se urî în chipul cel mai cordial. Cîteva rinduri spirituale ale lui V. Conta. Frumoasă forma, general-românească, a scrisorilor lui Iosif Vulcan, dar ele sînt abia din 1891-2.

Scrisorile lui Slavici, care încep de la 1871, sînt greoaie la început. El spune — se întoarce din Viena în anul următor, fiind

secretar de avocat la Arad —: „v'aş vedea eu pe d-voastră cum aţi scrie dac'ar trebui să învăţaţi româneşte în Viena“ (p. 90). Apoi e sacadat şi mucălit scriind dirz româneşte: „şi cinele boierului a mîncat la urma urmelor mere pădureţe“ (p. 197). Locuia cu doi teologi „intr'o chilie cit ghioacea unui ou de vrabie“, trece apoi ca factotum la *Gura Satului*, ca să nu reuşească a fi numit vice-notar. Dar el alcătuisese bunul studiu despre Unguri — cu ideia unei apropieri între cele două naţii —, pe care-l presintă însă ca o „creaţiune a unui spirit confus“, şi scrisese frumoase *Fată de birău*, şi erau să apară poveştile *Zîna Zorilor*, *Ileana cea Şireată* şi *Floriţa din codru*. Pregătise şi noi drame (p. 185). Şi la el faţă de ideile lui Maiorescu e o atitudine critică (p. 188). Creaţiunea lui poetică apare de la început ca determinată de concepţii abstracte. Se vede cum purcedea el la alcătuirea poveştii (p. 191). Pe Eminescu îl găseşte prea „strălucitor“: „soare de amiază“ (p. 203). Avea de gînd să treacă în România la 1872, dar în anul următor îl vedem la Orade. Scrisese o parte din romanul „Osînda Răului“ (p. 212). Pierduse şi mamă şi tată,—acesta mort cu mulţămirea că nu va apuca zilele bune de care i-a fost lipsită soţia, şi iubita, o Germană care muncia şi pentru dînsul. „Mi-a perit capacitatea de simţire“ (p. 214). Era arhivar la Consistoriu. „Simţesc în mine comori care pot să devină un nesecat izvor de fericire.“ „Mă alipesc către viaţă“ (p. 217). Refusă pe episcopul nou-ales, Miron Romanul, care-i oferia redacţia foii „Lumina“ şi un loc de profesor la liceu, şi cere „Junimii“ retrimeterea la Viena, dar ar prefera să meargă în Belgia (Negruzzi îl chema la Iaşi).

La Viena Slavici se gîndia să scrie o „Psihologie universală“ (p. 223). În acelaşi timp dădea dovezi de un aşa de fin talent de critic ca în analiza romanului lui Negruzzi, „Mihai Vereanu“ (pp. 237-48). Dar cumplite suferinţi fizice ale unei urite boli — şi la dînsul! — îl opresc mult timp în loc pentru acest an 1874. Relativ însănoşat, se ocupă cu ideia unui roman (pp. 265-6). Cetise pe Corneille, pe Rousseau, pe economişti francesi contemporani şi şi-ar fi luat diploma, nu numai în Belgia, ci şi în Franţa (p. 267). Se gîndia la Eminescu, pe care-l caracterisează adînc (pp. 270-1). În Mart 1875 se găsea la Bucureşti, desvoltînd cea mai imbielşugată producţie literară (pp. 273-5). Se pregătia pentru cariera de avocat şi avea în vedere un drum la Paris. D. A. Sturdza îl întrebînd pentru traducerea rapoartelor austriace din care se

va face broșura *Răpirea Bucovinei* (p. 274). Scrisese și drama „Bogdan-Vodă“, care nu se va tipări (pp. 275-9). Lucra, rău plătit, la „Comisia Istorică“ și avea în grijă ziarul conservator „Timpul“ (p. 280)¹. Foarte bune versurile din comedia „Ursita“, scrisă în momente cînd vedea că ziarul convingerilor sale neapărat se va prăbuși (pp. 283-4). Ziaristul e foarte rezervat în ce privește războiul, dar îl prindem spuînd: „cînd Rușii au călcat pe pămîntul Moldovei, eu, care nu sînt nici Muntean, nici Moldovean, am plîns ca un copil trei zile în șir fără să știu pentru ce“ (p. 289). În politica internă, crede că „viața noastră publică este o viață purtată de canalii“ (p. 289). De comparat cu frumosul avînt al lui Xenopol?

Fără interes răvașele lui N. Scheletti. „Sînt așa de desgustat de națiunea romînă că-mi vine greață de cite ori gîndesc la dînsa“ (p. 316); iarăși a se compara cu credințele lui Xenopol, dar mărturisiri ca a lui Scheletti sînt în spiritul „Junimii“. Încă mai nule acelea ale verficatorului Teodor Șerbănescu. Mai multe, dar de un nivel puțin ridicat, scrisorile generalului Teodor Văcărescu. În aceiași categorie intră ale lui Gh. I. Lahovari². I. Nenișescu trimete versurile sale „patriotice“. Felul cum e tipărit un răvaș frances al lui Al. Odobescu nu va convinge pe nimeni că el nu știa limba în care era obișnuit a vorbi. De și se intitula „unul din abonații foaiei dv.“, poetul Bucureștenilor, M. Zamfirescu, n'a putut pătrunde la „Convorbiri“ (v. p. 349). Un bilet de la Andrei Birseanu ca student (1881). Convertitul la „direcția nouă“, profesorul craiovean M. Strajanu trimete o traducere din Leopardi și citeva alte lucrări. O petiție a lui Grandea îmbătrînit (1890). Poesii care s'au refusat le trimete Candiano-Popescu, eroul „Republicii de la Ploești“. Cite o scrisoare de la Esarcu, Ciru Oeconomu (franțuzește!), Virgil Onițiu (pentru un premiu), dr. Istrati (ca secretar de Ministeriu), Gr. Bengescu (cel care scrie românește) și G. Bengescu (cel care scrie numai franțuzește), puși laolaltă supț numele celui din urmă, apoi de la D. C. Ollănescu³.

* * *

¹ AbdulCherim-Pașa de care vorbește la pagina 280, e unul din comandanții turci în războiu.

² „Dați-mi vată, dați-mi scamă, m'a lovit la cataramă“ e din revista *Nazat* a lui Negruzzi și D. R. Rosetti.

³ În viitoarele volume ar fi de dorit să nu se mai intîmpine greșeli de tipar ca următoarele d. ex.: „Papin“ pentru Papiu (p. 93), „Tăut“ pentru Tacit (p. 103), „Sea Saxon“ pentru Lex Saxonum (*ibid.*).

Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade (documente kogălnicenești între 1528-1878)*, vol. XXV, Iași, 1933.

Volumul recent al d-lui Ghibănescu are, ca pregătire la un număr de folositoare documente, o dublă introducere, foarte întinsă: despre satele fălciiene din valea Lilivei (e greu a se admite o etimologie care să ducă la rădăcina însemnând: crin) și despre familia Kogălniceanu.

Ciudată e potrivirea între satul Heghedişani, al cărui nume duce, firește, la un Heghediş, Hegedüs, „moș“ ungar, pe linia care duce de la Trotuș la Ciubărciu de-asupra Cetății-Albe, și între familia, răspîndită acolo, Scripcă, *hegedüs* avînd în ungurește sensul de scripcar. Locuitorii de la început au ștint deci ce înseamnă numele străin.

Genealogia kogălnicenească e extraordinar de bogată. Relev numele de Victoria pe care-l poartă una din fetele lui Costachi Roset, soră cu Ecaterina, Doamna lui Constantin Mavrocordat, și cu soția lui Barbu Văcărescu, Ruxanda (p. LXXVII). D. Ghibănescu crede, ca și mine, că nu i se poate răpi lui Ienachi Kogălniceanu dreptul asupra cronicei atribuite lui. La p. XXI, nota 1, observ că nu e o nepotrivire de dată cu mine, care socotesc după calendarul nou. După largă biografie a lui Ilie Kogălniceanu, tatăl lui Mihail, aceia a fratelui acestui din urmă, Alexandru, colonelul (p. CCVIII și urm.): de la dînsul caietele de studii în pensionul lui Cuénim. I-au scăpat d-lui Ghibănescu scrisorile lui ca student la Paris, de care m'am ocupat în *Floarea Darurilor*, II, și în *Voyageurs orientaux en France* (v. și p. CCCI). Se destăinuiește public și descendența lui Grigore Kogălniceanu, fiul lui Grigore Ghica și al Elenei, sora lui Mihail Kogălniceanu, văduva lui Teodor Casimir (v. pp. CCXVI-VII). Se adaugă și atîtea știri necunoscute despre Mihail Kogălniceanu însuși (p. CCXVII și urm.). Se semnalează astfel, după o notiță manuscrisă, că „Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques“ s'a scris la Rîșca, unde autorul era exilat, la 1844 (p. CCLIX). Tot nouă e știrea despre călătoria la Constantinopol în 1851 (p. CCLXIX).

La genealogie e a se adăuga numele unei Maria Kogălniceanu din Botoșani, vara lui Mihail, căruia-i era menită, și care s'a măritat cu Sandu Bonciu, artist, apoi administratorul Spitalului botoșănean. Am cunoscut-o: fusese o femeie frumoasă, dar era cocoșată. Trebuie să fi murit prin 1890.

În adausuri, la pp. CCXCII-VIII, notă despre încercările lexicografice și traduceri ale lui Constantin Kogălniceanu Stolnicul.

La documente mențiunea lui Petru Podoleanul, șoltuz de Huși, la 1656 (no. VIII). O călătorie la Constantinopol în 1761 (no. LI). La no. CXLI (p. 150) forma: „suroră-sa“. Cariera lui Ilie Kogălniceanu, tatăl lui Mihail, se arată deosebit de grea și înceată: multă vreme e abia Căminar și numai de la 1826 e ridicat la rangul de Agă (de la no. CLXIX). La 1841 e intitulat „postelnic și cavaleriu“ (după o decorație rusească din vremea ocupației) (no. CCIII). Dar pe urmă-l aflăm tot Agă (no. CCV). Numai supt Mihai Sturdza ajunge Vornic. La 1849 vedem pe Mihail Kogălniceanu scăpînd de la ruină pe tatăl său (no. CCVIII). „Stolonacealnic Alecsandri“ de la 1852 ar putea fi poetul (v. no. CCXIV). Privilegiul pentru fabrica de postav a lui Kogălniceanu (1852), no. CCXVI (v. și n-le următoare). La 1856 el e colonel, ca și Cuza (no. CCXXI).

În altă serie de documente, n-l CCXVI dă știri asupra familiei Golăe.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secția pentru Transilvania, 1930-1931, Cluj 1932.

În frumoasa publicație a secției din Cluj a Comisiunii monumentelor istorice, d. C. Daicovici vorbește despre săpăturile de la Micia pe Murăș, lângă Deva (castru de pămînt și castru de piatră, ceramică fără ornamente, inscripții arătînd deasă trecere de trupe, cîteva inscripții: unele către zeul Silvanus domesticus, alta către Jupiter Turmazgades; o *ala* de Spanioli, alta de Bosporani); d. D. M. Teodorescu despre „cetatea dacă de la Grădiștea Muncelului, județul Hunedoara.“ În același domeniu ușoare note de d. Iulian Marțian despre „paladiul din Turda“, acum dispărut (l-a descris Szamosközy la 1593), alte note de d. M. Roska despre „depositul de bronz de la Uriul-de-sus“, lângă Ciceu. Mai pe larg despre „monumente inedite din Largiana“ de d. Em. Panaitescu (un Δένθρις redat ca Denzi, cîteva basoreliefuri). Deosebit de însemnat studiul părintelui I. Lupaș despre lupta de la Posada din 1330, cu ilustrații, între care: solul lui Carol-Robert la Vodă-Basarab și ambele înfățișări ale luptei, din același foarte prețios *Chronicon pictum*. Se prezintă larg situația de istorie universală la această dată. Se în-

trebuiețază întâia oară, cred, și documentul de danie publicat în *Diplomataria* ale Academiei Ungare, XXVIII (arhivele din Blagay, 1897), pp. 110-14. Aici se relevează „lipsa de orice adăpost pentru oameni și pentru cai“, pacea cu Basarab, capcana „rîpelor prăpăstioase“, închise cu *indagines*, atacul Romînilor cu praștii, săgeți, lănci, „buzdugane“; Nicolae, fiul lui Radoslav Babonic, scapă abia pe rege, cînd cinci Romîni stăteau să-i taie capul, ucigîndu-i pe toți, dar pierzînd pe douăzeci și cinci din suita sa și primind însuși șase răni. Și pâr. Lupaș crede că regele a intrat pe la Severin. Admite, fără cuvînt, că mortul de la Argeș nu e Basarab însuși (inscripția morții acestuia nu e „pe iconostas“, ci pe păretele interior la stînga). D. Silviu Dragomir se ocupă de Cherepovoci, ctitori ai bisericii de la Bîrsău, în juțetul Iunidoarei. Se dă și inscripția slavonă pe mormîntul soției lui Nicolae Cherepovici, Mara, fiica lui Petru Ovciarovici (p. 143) (dar Mara și Margareta nu e tot una). Se dă și biografia lui Nicolae. Mara are un frate, și el ostaș, Dumitru, mort în lupta cu Turcii la 1560. Fetele lui Nicolae și ale Marei au fost Ecaterina, căsătorită cu Valentin Török (inscripția ei sepulcrală la Bîrsău; în studiul analizat, la pagina 142, dar nu e: „ista virum Kató dilexit amore Deumque“, ci „ista virum casto dilexit amore Deumque“) și, cum spune o diplomă princiară din 1582, „Elena, egregii Vladomeri Muskovitae consors“, aceia al cării bărbat, „Vladimirus Moschovita“, mort la 1586 probabil, e și el astrucat în lăcașul familiei (inscripția la pagina 142). Cum o observă și d. Dragomir, soția „Moscovitului“ e foasta Doamnă a Terii-Romănești lingă copilandrul Petru, fiul Mircioaiei. Autorul califică de fals afirmația lui Kemény că Nicolae Cherepovici a ținut și pe Ursula Gerlestey, moartă la 1565 (p. 146, nota 1) (se poate să fie însă o soție divorțată a lui, care ținea acum pe Mara). De d. Ioan Moga însemnări despre biserica de la „1476“, refăcută în 1737, din Săliștea Sibiului, zugrăvită întâiu la 1674 de pictorul polon Nicolae, apoi de Ioan fiul lui Stoe („Stoevici“ e de formă slavonă; din Stoe, Stoico, Stoica; se dă ceva și din pictura veche).

Din bogata sa colecție d. Atanasie Popa dă un șir întreg de picturi în biserica de lemn de la Copăceni (Turda) (foarte interesante scene de mucenicie, p. 179; nouă în parte Maica Domnului de la 1781, de zugravul Nistor de la Feleac, p. 184), Gilgău (Somes) (mironosițele la mormînt, Hristos storcînd sînge din vița în-

vîrtită pe lemnul crucii ; scara lui Iacov), de la Cuhea maramuș rășeani (același Isus cu vița, p. 213 ; scenele din Viața lui Isus, cu un caracter neted de folklore, pp. 221, 224-5), de la Căpîlnea (Someș) (foarte frumoasă ușă săpată, p. 230), de la Cornești (pe Tirnave), de la Iernut (*ibid.*), de la Apahida, de la Colțirea (jud. Satul-Mare) (o frisă de femei, p. 311 ; un portret de preot din 1813).

N. Iorga.

C R O N I C A

În de curind apărutul Catalog al Expoziției garibaldiene din Budapesta (Ladislao Tóth e Luigi Zambra, *Catalogo della mostra garibaldina di Budapest*, Budapesta 1932), se află o scrisoare din Tulcea, 19 August 1860, a maiorului Mustafă Kajdacsy, despre Ungurii cari aleargă la Garibaldi pentru expediția din Sicilia (p. 27, no. 33). Se plănuia în acel an un atac al lui Garibaldi prin Serbia (p. 30, no. 37 ; pp. 33-4, no. 45). Pentru raporturile cu Principatele (trimeterea de arme), p. 34, no. 46. La 12 Ianuar 1861, din Neapole, Stefan Dunyov spune că va face să se traducă în românește articolul lui Kossuth despre împăcarea naționalităților în Ungaria (p. 39, no. 56). La 25 Ianuar Kossuth e furios contra lui Cuza și „*Beamten-Schaar* a Moldo-Valahiei“, „dușmani neîmpăcați, cari privesc Ardealul ca o proprietate smulsă Valahilor și pe noi ca usurpatori“. Ba mai are și pretenții asupra Banatului. Cel mai bun lucru, singurul pe care Klapka socoate să-l poată căpăta, e să nu se mai ajungă ca în '48 la lupte între Valahi și Unguri în Ardeal, pentru care de spre partea Valahilor s'au și făcut pregătiri (p. 40, no. 58).

De la d. Oscar Newfang, *Capitalism and communism, a Reconciliation*, New-York-Londra 1932.

Păr. I. Lupaș ne roagă să semnalăm că în foiletonul său din „Țara Noastră“, *Scaunele săsești și Universitatea săsească, Universitas Saxo-num. Obștea Sașilor*, a pomenit că ideia se datorește d-lui N. Iorga.

În *Anuarul Institutului de studii clasice* al Universității din Cluj, I (Cluj 1932), o admirabilă lucrare a lui V. Bogrea despre „Originalitatea poeziei române” („nu limba în care e scrisă o literatură. ci spiritul... importă”; bibliografie pentru „România”, p. 3, nota 1).

Un studiu în limba latină al d-lui Gh. Bezdechi, *Ovidiana*. Însemnări despre izvoare ale lui Catul de d. Teodor A. Naum. O introducere la versiunea „Statului atenian” al lui Aristotele, tot de d. Bezdechi. În partea a doua se descrie un mormint german aflat la Valea-lui-Mihai (monedă de la Teodosiu al II-lea) și urmele preistorice din același loc (obișnuita ceramică) (de d. M. Roska). Despre „Sincretismul religios” de la Sarmisagetuza (culturi asiatice : Serapis, etc.) de d. C. Daicovici; un cimitir eneolitic pe Țivalea Murășului, de d. Șt. Kovács. Inscripții romane publicate de dd. C. Diacovici, O. Floca și M. I. Macrea. Note numismatice (un tezaur de monede imperiale aflat lângă Bacău) de d. Macrea. Foarte frumos studiul d-lui A. Decei despre podul lui Traian (și despre vechimea Drobetei) și despre podul *de piatră* al lui Constantin-cel-Mare la Celeiu; se aduc și mărturiile cronicarilor romini și notițe din manuscrisele de la Bologna ale lui Marsili.

*

Guvernul german a tipărit, ca „Erinnerungsgabe an die Goethefeier 1932” un număr de articole ale d-lui Julius Betersen (*Aus der Goethezeit, Gesammelte Aufsätze zur Literatur des klassischen Zeitalters*, Leipzig 1932). Alături de raporturile lui cu Lessing și d-na von Stein sînt cele ale lui Schiller cu Shakespeare și tot așa cu Kleist și chiar bizarul Shaw.

*

Prințului moștenitor al Suediei i se închină o Istorie a Academiei din Stockholm, de d. Henrik Schück: *Kgl. Vitterhets historie och Anticivitetens Akademien*. Partea I a ieșit (Stockholm, 1932). Ea privește studiul antichităților. Introducerea prezintă dezvoltarea istoriografiei în Suedia.

*

D. Oprișanu Horia publică unele considerații estetice despre „Teatrul lui B. P. Hîjdău (*sic*)” (București 1931).

*

D. Francesco Saverio Varano publică un studiu despre teoriile filosofice ale lui A. D. Xenopol (*Il problema della storia in Xenopol*, Gubbio 1931).

*

În *Graiul rominesc*, VI, 9-10, d. Aurelian Sacerdoțianu dă explicații pe înțelesul oricui asupra pretenței părăsiri a Daciei și asupra Rominilor din peninsula balcanică. Note de d-ra Elena Eftimiu, despre urmele românești în satul Arbanasi din Bulgaria (cetește Dubrovnic (Ragusa), nu Dubrocnic; tinărul Brincoveanu îngropat la 1790 nu e, firește, fiul lui Constantin-Vodă Brincoveanu, ci al lui Manolachi Brincoveanu).

*

În *Varia Romanica*, de d. Ramiro Ortiz, pe lângă studii de filologie romanică mărunț și delicat lucrate („terra di Chatay“ în „Reggimento“ al lui Barberini, p. 19, note despre Jaufre Rudel în legătură cu poeții armeni Constantin de Erzengâ ori Ioan de Talguran) se întâlnesc pagini despre Metastasio tradus în românește („Libertatea“ lui Gr. Alexandrescu, tradusă după Rousseau, fără a mărturisii), despre un motiv „madrigalesc“ la noi (Iancu Văcărescu) cu presintarea scenei lăutarilor din ms. 3514 al Academiei Romine). Apoi comparația dintre lăutarii noștri și „giullari“ italieni, despre raporturile lui Negruzzi cu Gessner și Alfred de Vigny, despre influența romanticilor francezi asupra literaturii noastre, despre imitația formei lui Petrarca la Costachi Negruzzi, despre „curente în literatura romină contemporană“ și despre „prosa romină contemporană“ și „poesia romină contemporană“.

*

În *Documente răzășești*, I, 5, un document din 1487 al lui Ștefan-cel-Mare (traducere), un altul din 1664 cu mențiunea unor oameni cari vind moșie „de ș'au scos capetele din foamite“ (p. 67).

*

De d. D. Bratianu, *Un colaborator al lui Șaguna, secretarul de Stat Gheorghe Ivanovici* (Cluj 1932) († 1909). La moarte era membru al Academiei Maghiare, fiind și fiu de nobil ungar. Era de origine macedo-romină.

*

Escelență din toate punctele de vedere, amănunțită și pe alocuri cu totul noua lucrare a d-lui Lucian Predescu: *Ioan Creangă, Viața și opera, I, Viața* (București 1932).

*

Idei despre reforma constituțională, valabile și pentru alte țeri decît Polonia, în Joseph Siemienski, *La prochaine Constitution* (Varșovia 1932)

*

În *Revista Clasică*, VII, 3-4, un studiu adincit al d-lui Valentin Al. Georgescu despre sensul magic al „urbei”. Problema a mai fost discutată și aiurea în legătură cu Noua Romă a Constantinopolei.

D. Zygmunt Batowski prezintă legăturile cu Janus Radziwill ale pictorului olandez Abraham de Westervelt (*Abraham van Westervelt, malarz holenderski XVII wieku, i jego prace na Polsce*, Cracovia, 1932). El e acela care a înfățișat și pe Vasile Lupu în cunoscutul portret gravat. Cum a stat între 1651 și 1653 în Polonia, avem deci și data portretului.

În *Byzantinoslavica*, III, 1931, d. Ivan Ohienko tipărește din nou scrisorile, cunoscute din apendicele la colecția Hurmuzaki, II, ale lui Mircea I-iu către regele Poloniei. Reeditarea se face cu o grijă deosebită. Se constată peste fondul sud-slavic o puternică influență rusească și chiar una polonă.

În „*Arhivele Basarabiei*”, IV, 4, d. T. G. Bulat continuă cu publicarea actelor privitoare la raiatele Hotinului și Brăilei luate de Ruși în războiul din 1806-12 (cereri de restituire a moșiilor). De d. Const. N. Tomescu o plingere din aceeași epocă, împotriva Mitropolitului grec din București, Ignatie, și despre un văr al Mitropolitului Veniamin, Ioan Cantacuzino, și el călugăr la Neamț supt numele de Iacov (fusesse și la Liov, în casa lui Lazăr, tatăl lui Gheorghe Asachi, și avuse corespondență cu cunoscutul profesor de latinește la Iași, Anton Wengerski). Un foarte temeinic articol al d-lui Lucian Predescu despre tinereța lui B. P. Hasdeu. Sonnini, naturalistul frances care veni la București prin 1811 și cu privire la care d. Bulat dă lămuriri inedite, nu era de loc necunoscut, cum o spune și d-sa, dar întregirile din 1811 care se dau acum, sint interesante (venise cu un Catargiu pentru creșterea fiului; a avut legături și cu prințul Curachin). Între acte, unul din 1674 al lui Ștefan Petriceicu ca boier.

Idei fundamentale adevărate despre deosebirea de spirit, nebiruită, între European și Asiatic de d. Romolo Tritonj, în revista *Oriente Moderno*, XII, no. 12.

În *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, Ianuar-Mart 1933, știri de păr. Hans Petri și de d-na Constanța Botezat despre parohul protestant din Iași între 1826 și 1830, apoi medic la Sf. Spiridon după 1851, Daniel Roth, care a murit la Răducăneni (Fălciu).

*

D. George D. Florescu dă un mare număr de lămuriri mărunte cu privire la o îngropare domnească din 1821 (*Alaiul înmormintării lui Alexandru N. Suțu Voevod la 20 Ianuarie 1821*, București, 1932). Prețioase lămuriri cu privire la fiecare din boierii prezenți. Și un plan al Bucureștilor la acea dată, de o admirabilă precizie, cu cele mai precise explicații. Cine e „Doamna Maria a Mircei-Vodă“ (p. 47, nota 199) și de unde e luată știrea? Soția lui Mircea Ciobanul era Chiajna, deci aceasta ar fi Maria lui Mircea I-iu, care ar fi putut să aibă un rost în București.

•

În *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscipții din Paris un articol al d-lui Franz Cumont, despre o scrisoare a regelui Artaban al III-lea către orașul Sma. Regele se intitulează, firește, ca ori ce deținător al unei părți din moștenirea lui Alexandru-cel-Mare: βασιλεὺς βασιλέων. Sma apare ca un oraș liber, de comparat cu ale Germaniei în evul mediu. De d. André – E. Sayous o întinsă expunere despre rolul Genovesilor în primele relații de afaceri între Spania și America (după acte de curind cercetate la Sevilla). Cristofor Columb însuși intră în rîndul „agenților de comerț“ ai unor firme genovese.

•

În colecția Glotz d. Homo dă, ca al treilea volum din „Istoria Romană“, o întinsă și foarte precisă istorie a Împăraților din prima perioadă (*Le Haut-Empire*). E lucrată aproape numai după izvoare. Locul atribuit războaielor dacice ale lui Traian poate fi găsit cam restrins.

•

În „Zapiski“ ale Societății Șevcenco din Liov, 1925, d. Sicinski recunoaște că arhitectura din Podolia vine de la „ultima renaștere bizantină“ (sec. XIV-XVI), și pentru bisericile în lemn, de la Suceava și Putna.

Fresce de gen românesc s'au aflat și la Liov și în mănăstirea Lavriv din Galiția (Holubeč, în *Stara Ucraina*, 1925, pp. 119-20).

•

În publicația d-lui Michel Jouval, *Les Maisons mythologiques lettonnes* (Paris 1933), se oglindește o curioasă mitologie în care, lângă „Dumnezeu“, care e un țeran gospodar, cu cai, vite și argați, lângă „Mara“, care nu e maica lui Isus, trăiesc vechii zei și zeițe, ca Menesies și Saule, Perkons, Auseklis, apoi Mama vintului, Mama ceții, Mama zăpezii, eare-și scutură penele ca să cadă penele fulgilor, fetele Mării, care spală cămăși în valuri, Mama Pădurii, care chiamă păsările, Mama Noptii, a florilor, a albinelor, a somnului, a drumului, a războiului, a cinstei, și multe altele, până la a orașului Riga și a bălgarului. Cintelele par să fie numai ale fetelor, nu și ale bărbaților.

*

Păr. Petre Olde publică „Îndreptarea presviterilor, diaconilor și tuturor (sic) clirosului“, datorită episcopului de Virșeț, Iosif Ioanovici-Șacabent, în 1802 (Sibiiu 1931). Prefața păr. Gr. Ciuhandu are dreptate când înseamnă că în Biserica episcopilor sirbi limba românească își avea locul sprijinit, pe o datină pe care n'au vrut, dar nici n'ar fi putut, să înlăture.

•

Asupra lui Visarion Sarai și a lui Sofronie din Cioara păr. Gr. Ciuhandu revine în broșura *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii ortodoxiei din Ardeal, cuvinte de pomenire* (Sibiiu 1932). Soarta celui d'întăiu, asupra căreia mai plutiau îndoieli (v. p. 7), e astăzi cunoscută printr'o cronică brașoveană pe care am tipărit-o chiar acum, în „Buletinul Comisiei Istorice“: Visarion a rămas închis până la moarte în castelul austriac din Kufstein, unde au fost trimeși și alți ortodocși rebeli (v. aici p. 18). Se înseamnă rolul lui la Lipova (pp. 7-9).

*

De același: *Rinduțala sfintei Mărturisiri la Romini, Insemnări rituale, cu două anexe: Ritualul sîrbesc (1524), Ritualul românesc (1681)*, Cernăuți 1933. De sigur că autorul are dreptate când cere clerului cult să înceapă odată cercetarea teologică a cărților noastre religioase. În „konkatise“ slavon (p. 33) e poate grecescul *κῆσις*, stă.

•

În *Revue d'histoire moderne*, Novembre-Décembre 1932, d. Robert Levillier socoate invenții interesate sau judecăți superficiale și grăbite afirmările lui Las Casas și Garcilaso (semi-Indian) cu pri-

vire la prigonirea de către Spanioli a indigenilor din America. Prin ediții de izvoare și publicații de documente oameni ca Ternaux-Compans, Groussac, Marckham au dovedit că legenda e falsă. Cercetători americani, neinfluențați de prejudecățile luptei pentru libertate, se adaugă tot mai mulți. După perioada primă a recunoașterii (și de indigeni antropofagi) a venit a doua: a coloniștilor mai blinzi și aceia a agenților culturali (patru Universități). Psihologiile individuale trebuiesc și ele ținute în samă.

În același nr. d. A. Lajusan arată pe Thiers altfel decît ca marele realizator și reorganizator al Franciei între 1871 și 1877. Omul e urmărit în nesfîrșitele cotituri ale îndoielilor lui.

*

În *Arhivele Olteniei*, XI, Ianuar-April 1932, un studiu adincit, compus din cercetări anterioare, revăzute, al d-lui I. C. Filitti despre „Banatul Olteniei și Craiovești“. Se fac rectificări genealogice și se caută precisări geografice. Contele din Cimpulung nu era nici „unguresc“, nici vre-un fel de stăpînitor, ci pur și simplu *judetele* (v. p. 4). Se cercetează din nou genealogia Craioveștilor. Dr. Ilie Chiriță alcătuiește biografia lui Preda Brîncoveanu. Nimic nou și mai ales niciun lucru de bun simț în cercetarea d-lui Stoica Nicolaescu despre Mitropolitul muntean Hariton (dar interesantul act slavon din 1373 cu privire la el e dat în facsimile; indicția e însă r, 3, nu 11; și, cu toate că e scrisul lui Hariton, nu e „iscălitura lui“.

•

În *Arhivele Olteniei*, XI, Septembre-Octobre 1932, un studiu al d-lui I. C. Filitti despre două moșii doljene. O bună urmărire a carierei fiilor lui Constantin-Vodă Brîncoveanu de d. Ilie Chiriță. Urmează importantul articol al d-lui Filitti (cu îndreptări esențiale la inscripțiile de la Căscioarele și Verbila).

De mare folos lista, pe pp. 339-46, a Banilor. Părerea, imprumutată (p. 747), a d-lui Filitti în privința drumului urmat de Tataři în secolul al XIII-lea față de regatul unghuresc nu se poate impune contra „școlii vechi“ represintate de Gherghel, un cercetător așa de plin de răbdare, și de mine. Sistemului de năvălire al călărîmii tătărăști prin șes, condițiilor geografice, lipsei de orice mențiuni cu privire la isprăvi în Bulgaria și la noi prin anii 1240, exemplul expediției pe la Vama în timpul lui Mihai Racoviță nu se pot înlătura prin documentul de la 1254, în care regele vor-

bește, zece ani mai târziu, de un astfel de drum fără a se vedea în acest pasagiu altceva decît una din cete; cum s'ar crede că Tatarii, țintind către centrul Europei, ar fi trecut Dunărea în Bulgaria și s'ar fi ridicat de acolo, trecînd Dunărea din nou, ca să răsbată prin Banat? Aceasta cu toată ingenioasa interpretare a lui „Bezerembem“ de d. Titu Hotnog și aprobarea unui om ca Bogrea. În tătărește se scriu consoanele și *bzyrmbm* nu se pleacă ușor la prefacere. M'am crezut dator cu aceste lămuriri unui adversar de bună credință și de bună cuviință, condiții necesare pentru orice discuție.

*

Interesante considerațiile d-lui Gheorghe I. Brătianu despre „intransigență și transacție în politica externă a României“. în *Ideia liberală*, I, Novembre-December. Se apără inteligent politica de la 1878 a bunicului și de la 1919 a tatălui său..

*

În revista *Corsica antica e moderna* din Livorno, I, 2, un interesant studiu despre intenția lui Bonaparte de a scrie istoria patriei sale, Corsica, și despre cercetările făcute în adevăr pentru acest scop. Avea optsprezece ani cînd declara că-i plăcea „penelul istoriei“. Se gîndia a-și întrebuița opera dedicată unui ministru influent, pentru a aduce o îndreptare a împrejurărilor din insulă. Vorbește și de cei „treizeci de mii de Francesi vomitați pe coastele noastre“, cari au distrus independența corsicană. Manuscriptul a și fost încredințat unui preot profesor la Școala Militară din Brienne, care se sperie de tonul revoluționar, anti-frances, pus în gura „bătrînului Corsican“. În Corsica la 1789-90 scrie „Scrisorile asupra Corsicei“, asupra cărora el consultă pe abatele Raynal. Paoli, odată dictatorul Corsicei, atunci refugiat la Londra, îi dădu statul, bun pentru toate țerile și pentru toate timpurile: „Istoria nu se scrie în anii tineri“.

*

În *Documente răzășești*, I, 2, un document din 30 Maiu 1546 al lui Petru Rareș numește pe usurpatorul Ștefan-Vodă: Lăcustă, ale cărui documente sînt declarate fără valoare. Se pomenește și distrugerea hrisoavelor de „Împăratul turcesc cînd au venit cu Tatarii și au prădat pămîntul nostru“. Într'un zăpis răzeșesc de la 1676, interesant și în ce privește numele, cuvîntul: „pomiș“, altfel necu-

noscut. O socoteală de „griu arnăut“ la 1798. Un „zaharegiu“ pentru Turci la 1821. Un împrumut forțat al Domniei la „boierii din târgul Birladului“ la 1822 (Iulie.) Mențiunea pe o carte a schitului tutovean dispărut Fătăciune (p. 31).

În *Bulletin of the international committee of historical science*, IV 4, se publică rapoarte din deosebite țeri despre învățămîntul istoriei în școlile primare. Cele din America latină sînt deosebit de interesante. Foarte hotărît indigen e planul învățămîntului istoriei în Indochina franceză, pe basă anamită. Un caracter strict național e acela al învățămîntului istoriei în noul Stat irlandez. D. Calisse pentru Italia, e contra „inecării elementelor naționale în universalitate“, „iubirea de țară fiind un puternic îndemn către acțiune și virtute“. Raportul norvegian insistă asupra necesității de a se trezi simțul istoric și de a deștepta curiozitatea pentru cetirile istorice. În Palestina se face un loc larg istoriei elementului arab și formelor de Stat arabe. Raportoarea olandeză se plinge că acolo copiii devin „miopi“ învățînd numai istoria națională. Raportul pentru România al d-lui Apostol Culea, care nu se întinde, ca alți raportori, și asupra școlii secundare, e clar și redactat cu moderație. Curios raportul turcesc, sprijinit pe ideia unui vast naționalism, începînd cu timpuri mult înainte de crearea Imperiului otoman. Se cere ca și în restul lumii să se părăsească prejudecățile de până acum și să se dea toată atenția „unui popor a cărui limbă e vorbită de la malurile Adriaticei la Oceanul Glacial, de la malurile Dunării la vărsarea riului Lena, a cărui istorie apropiată și depărtată cuprinde tesaure de cultură și de civilizație nesfîrșite și care presintă o implectire adincă (*sic*) cu aceia a civilizației generale“ (p. 728). Sovietele încep cu colaborarea elevului, care pleacă de la munca în familia lui, istoria trebuînd să fie numai o înfățișare a dezvoltării muncii. Firește se cercetează usinele și atelierele, puindu-se de copii, cari ieau note, întrebări. Are dreptate raportorul cînd spune: „școlarul nu poate să aibă impresii imediate despre Egipteni, Greci și Romani. Ceia ce observă, e viața țerii lui de naștere, începînd cu a satului lui sau orașului lui. Istoria veche a acestui sat sau a acestui oraș nu există pentru dînsul, îndată ce e uitată de contemporani... Se începe studiînd faptele recente, a căror urmare formează situația de astăzi“ (p. 730). Bine înțeles că totul trebuie să servească pentru a recomanda regimul

actual. Se întrebuințează – încă o inovație fericită – cinematograful ca auxiliar. Drept e că fiecare nație din Rusia începe cu istoria nației sale. Astfel se naște ideea că sint și alte popoare, deci drumul la istoria universală. Dar de fapt se suprimă toată istoria veche și medievală, cea ce e stupid. Istoria presintată „episodic“ în învățămîntul secundar, în legătură cu „sesoanele“ și serbătorile (!), e însă o nebunie. Adevărata istorie e înlocuită apoi printr'o vagă sociologie a luptelor de clasă.

*

În *Unirea din Blaj*, XLIII, 7, d. Alex. Lupeanu-Melin aduce cercetările din 1765 contra gravurilor din Principate cari se gîndiseră a fabrica la Blaj galbeni olandesi. Se decide că a fost numai „o ispită oarecare... și, n'au isprăvit“, așa încît vinovații se aleg numai cu o pedeapsă de oprire de la mîncare.

*

Un studiu de o rară bogăție bibliografică și de o precisiune neegalabilă îl dă d. Iulian Ștefănescu cu privire la „Legende despre Sf. Constantin în literatura romînă“ (extras din „Revista istorică romînă“, 1931, I), București 1931.

*

În *Boabe de griu* din Decembre 1932, d. Andrei Veress dă un larg studiu, splendid ilustrat, despre Tipografia din Buda, nu „românească“, ci în Tipografia Universității. Se arată deosebirea de litere după cumpărarea fondului lui Ștefan Novakovics. Se dă și iscălitura și pecetea d-rului Molnar. Aceleași însușiri le are articolul d-lui Lupeanu-Melin despre Biblioteca din Blaj (de la 1747). Ca ilustrații, o vedere a Blajului la jumătatea secolului al XVIII-lea și o sumă de reproduceri după manuscrise și documente. Liturghierul din secolul al XVII-lea are (p. 619) un frontispiciu de vădită influență apuseană. De mare valoare ilustrația lui Firdusi (p. 622).

*

D-ra Maria Golescu publică un studiu larg informat și foarte frumos scris despre biserica din Vioarești (sec. XVIII, fresce interesante) în *Boabe de griu*, Ianuar 1933.

*

Din eselența traducere a lui Plaut de d. Eliodor Constantinescu au ieșit și volumele II și III, care se disting prin aceleași calități de exactitate și de bun stil popular ca și primul.

*

În „Revista de pedagogie”, II, 3-4, d. S. Reli publică un studiu despre „Metodele de instrucție și educație în școalele mănăstirești și bisericesti și în academiile domnești din trecutul românesc”. Se dau note nouă despre cărțile bisericesti ca manuale școlare. Documentele, tipărite și de Erbiceanu, le-am cuprins în ale mele „Documente grecești” din colecția Hurmuzaki. Note despre dascălul Ienachi, nepotul episcopului Bucovinei, Dosoftei Herescu.

*

În Memoriile Academiei dei Lincei, d. Giuseppe Furlani publică un studiu întins despre „Sacrificiul în religia Semitelor din Babilonia și Asiria” (Roma 1932). E deci vorba numai de Acadieni. Autorul a adunat toate mărturiile din inscripții (foarte bogată bibliografie). Se începe de la regele Irișum I-ii (2039-2019).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Țara Birsei*, V, 2, d. Candid Mușlea prezintă pe protopopul Eustatie Grid (urmează).

*

În teza d-lui Florin Em. Manoliu, *La reconstruction économique et financière de la Roumanie et les partis politiques* (Paris 1931) se dau statistici numeroase și exacte, pentru situația dinaintea de războiu și de după 1919, analiza amănunțită și imparțială a legilor prin care s'a încercat „reconstruirea economică și financiară a României”, cu osebirea planurilor elaborate de partidele politice și prezentarea rezultatelor atinse.

*

Un frumos studiu, cu bogată ilustrație, al d-lui C. Moisil despre Bucureștii Vechi în revista *Boabe de grâu*, III, 9. Incepe cu prezentarea pieselor preistorice de curind descoperite. Importante constatările de circulație monetară, și până la Ioan Comnenul. Se uită lupta din 1369 (v. Iorga, *Ist. armatei*, ed. a 2-a, I, p. 80). La biserica jupănească Caplea (p. 396) era bine să se arate și izvorul. Acte bucureștene din secolul al XVII-lea erau și în ultimul Anuar

al Comisiei Istorice. Foarte interesantă vederea vechii biserici Batiște, schilodită pe urmă, ca și altele (pridvor deschis, briu, două rinduri de firide, două interesante turnuri). Vederea de la p. 399 a unui interior de schit e, cred, de la Icoana. Originalul lui Chishull (nu Chisthull) l-am dat în *Revue historique* a mea.

„Miron Costin“-ul de la 436 e un boier din epoca Fanarioților. Cu ce se dovedește că ar fi cronicarul?

*

În studiul său „Despre legătura lui Mihai Viteazul“ (din *Revista Istorică*, II) d. I. Filitti înlătură părerea curioasă a lui C. Giurescu că această „legătură“ i-ar fi privit numai pe țeranii fugari și ar fi fost contra proprietarilor, dar nu admite că ea rezultă din tratatul încheiat de boieri cu Sigismund Báthory, pe cind incontestabilul adevăr e acesta. Contradicția cu un document ulterior e numai aparentă: Cind s'a dat documentul, fugarii fuseseră reclamați și restituiți. Prădăciunile turcești – cei 200.000 de oameni prinși, ceilalți răscoliți – au făcut pe Mihai să decidă stabilisarea. Principiul stabilisării este încă în tratatul din Maiu. Influența Ardealului e evidentă. Mihai n'a putut să dispuie de oamenii liberi, dar ei rămăseseră acuma puțini, scopul măsurilor acestora fiind de fapt o *ruminire* generală. *Coloni* în Ardeal nu înseamnă oameni liberi. Dar e foarte importantă mențiunea, de d. Filitti, a măsurii de analogă stabilisare luată în Rusia (moscovită sau polonă?) la 1592. Măsurile adunate de d. Filitti la pagina 226 arată și la alți Domni aceeași preocupare. Zvonul din 1665 (p. 227) are simpla valoare a unui zvon.

*

Păr. Cicerone Iordăchescu dă a doua ediție a „Omiliilor“ Sf. Macarie Egipteanul“, traduse din grecește (Chișinău 1932).

*

În „Codrul „Cosminului“, d. Vasile Grecu dă pagini pioase despre August Heisenberg (extras, Cernăuți, 1932). E una din cele mai complete și mai precise priviri asupra operei regretatului șef al bizantinistilor germani.

*

În *Revista istorică română*, II, 4, d. Ioan C. Filitti admite că formula munteană „preadalika să nu fie“, înseamnă că Domnul renunță la dreptul său asupra averilor fără moștenitori.

*

În n-l mai recent din *Boabe de griu*, d. Barbu Teodorescu dă știri despre tipografia olteană (ilustrații).

În revista *Raze de lumină*, IV, Nov.-Dec. 1932, d. D. Fecioru descrie *Antologhion* din Rimnic 1786, cu o prefață de Grigorie traducătorul, în care se pomenesesc toți arhieriei cari au ostenit pentru cartea românească, până la Chesarie, ucenicul Mitropolitului Grigorie, care Chesarie a fost „îndestulat întru învățătura limbii ellinești sau latinești și a altora pre supt acestea”, și a lui Filaret, urmașul lui.

Documente cu privire la urmărirea politică austriacă contra Slavilor se dau, după Arhivele din Graz (*Архивска грача*) de d. Alexe Ivici, în „Zbornicul” de la Belgrad (1932). Unul din paragrafe privește pe adunătorul cîntecelor populare sîrbești, Vuc Caragici, în conflict cu prințul Miloș la 1833; decorarea lui în 1852 (moare la Viena, în ziua de 7 Februar 1864). Pentru „Gazeta ilirică” din Viena la 1818, p. 25 și urm. (o scoate tînărul Sporev). Raport al lui Kopitar despre misiunea lui la Athos în 1826. Era vorba ca el să meargă prin Italia la Smirna, Salonic, Athos și apoi, prin Constantinopol, la București și la Iași, unde, spune Metternich, „in den Klöstern auch so manche Ausbeute sich vorfinden dürfte” (p. 42). Pentru Ludevít Gaj, p. 63 și urm. Mult cu privire la Strossmayer. Ceva despre Nicolae Tommaseo, pp. 132-3.

*

Universitatea din Cambrige Mass. publică un îndreptar istoric pentru studenți (bibliografie aleasă și un tablou): *History, I, European history from the fall of the Roman empire to the present time* (1932).

*

În *Atti della Reale Accademia nazionale dei Lincei*, CCCXXVIII (1931, (X), serie sesta, destinată rezultatului săpăturilor recente, la p. 453 o „perlă de pastă sticloasă” ca acelea aflate la noi. V. și vasele p. 460 și urm. Obiectele sînt de la Sanzeno; articolul¹ de d. E. Ghislanzoni. O diplomă militară de la Antonin Piul. O gingașă înfățișare a unui copil călare (aflat la Isola Sacra).

*

N. Georgescu-Tistu, *Ion I. C. Brătianu, Acte și cuvîntări, IV (1-iu Maiu 1878—30 Aprilie 1879)*, București 1932, e un izvor de cea mai mare importanță pentru istoria sfîrșitului războiului de independență și a negocierilor care precedară și urmară tratatul din Berlin. Materialul din telegrame e cu totul inedit. O deosebită atenție se cuvine pregătirilor pentru a înfrunta un eventual atac rusesc. Cînd dintr'un regiment mor oameni, președintele Consiliului cere socoteală ministrului de Războiu. Colonelul engles Wellesley asigura că, dacă Rușii atacă, opinia publică ar sili Anglia la războiu (p. 44, no. 32). Andrassy, care credea că din congres va ieși războiul, asigura și el că România va ajunge la Mare pentru că interesele Monarhiei austro-ungaro cer (p. 55, no. 40). Se hrănia speranța că Prințul moștenitor german, viitorul Împărat Frederic, va susține cauza românească la congresul de la Berlin (p. 57, no. 44). Din Berlin Brătianu se temea, în Iunie, ca Rușii să nu înlătore (în Basarabia) organelle noastre administrative (v. p. 58, no. 46). El observa Domnului că n'a făcut bine puind în perspectivă consulului austriac că ne-am supune dacă s'ar hotărî un astfel de congres (p. 60, no. 50). Se pare că în adevăr Domnul se gîndise a veni la Berlin ca „răsturnat“ la București (p. 62, no. 55). Bolnav, dus la Viena, Brătianu e (August) contra unei note a lui Kogălniceanu, care i se pare a lega Dobrogea de Basarabia (p. 95 și urm.). Foarte frumoasă motivarea de dînsul a primirii Dobrogii (p. 101 și urm.). Se știe că Brătianu a făcut pe Kogălniceanu să părăsească, în Novembre, Ministeriul.

*

În *l'Europa Orientale* 5-8, d. Claudiu Isopescu presintă pe larg călătoriile lui Dinicu Golescu (la p. 6, nota 7: „Romanj“, „nobilul Valah“, cu călătoria prin multe țeri, nu e un Român viu, ci un pseudonim al unui German de pe la 1780, p. 11: a fost Dinicu Golescu la Paris? Nu cred).

*

În aceeași revistă n-le 9-10, d. Luigi Salvini dă un studiu întins despre Ion Creangă.

*

D. Constantin Loghin publică o „Schită istorică“ a celor șaptezeci de ani de activitate ai „Societății pentru cultura și literatura romînă din Bucovina“ (Cernăuți 1932; p. 29: mențin toate obser-

vațiile despre Romîni din Bucovina la 1905; ele nu sînt nici „nedrepte“, nici jignitoare“). Comemorarea se face și într'o broșură oficială (*Șaptezeci de ani de la înființarea „Soc.“*, etc.), cuprinzînd cîteva conferințe de dd. Nandriș, Loghin, V. Morariu, T. Bălan, S. Reli și C. Onciul, între care una despre Gheorghe Hurmuzachi, una despre „Foia Societății“, o a treia despre serbarea memorabilă de la Putna; păr. Reli are note de trecut.

*

În *Viața Basarabiei*, I, 10, d. Alexandru V. Boldur schițează evoluția dreptului local în Basarabia.

*

În *Milcovia*, II, 2, d. Șt. Berechet dă un document de la Ieremia Movilă, în care se pomenește lupta cu Mihai Viteazul. O notă de d. Ion N. Gane despre Datculescu și „Gazeta Săteanului“. De d. Emil Colin însemnări cu privire la mănăstirea Mira (dacă hramul e Sf. Nicolae, numele vine de la Mira, unde a fost episcop acesta; se reproduc frumoasele lucrări în lemn). D. Virgiliu P. Arbore culege cîteva însemnări despre Focșani (pp. 241-2, prada Tatarilor supt Ioan Teodor Callimachi, în 1759; pp. 245-6, trecerea la 1793 a ambasadorului rus pentru pace). De la d. I. Diaconu, elemente de folklore. Documente de dd. A. Sava și G. Tatulescu.

*

În *Bisericile și școala greco-romîna din Viena* (din „Mem. Ac. Rom.“, XIII, 3), d. Ion I. Nistor descrie biserica Sf. Gheorghe din Steuerhof și a Sf. Treimi din Fleischmarkt la Viena. Cea d'întăiu e cea mai veche, autorisată, contra Sîrbilor, la 1761, dar și cu un preot sîrb și cu supunere față de Mitropolia sîrbească. Numai la 1776 se dă Sfintului Gheorghe privilegiul dorit, după ce credincioșii umblaseră la capela rusească a ambasadorului. A doua biserică e pentru ortodocșii supuși împărătești, cari se înțeleg pentru aceasta la 1786: Iosif al II-lea li admite biserica la 1787. Despărțirea de Sîrbi se accentuă mai târziu. Pentru atîrnare au fost lungi discuții între Biserica din Bucovina, Patriarhia din Constantinopol și cea românească. Deosebi se vorbește de școală (dar p. 21: Pouliou, Ucuța). E din 1804 (v. și p. 24 Λόγιος Έρμής).

Și note asupra coloniei greco-romîne din Viena. Cîteva acte și două ilustrații.

*

Dd. Ferdinand Lot și Robert Fawtier publică, în Bibl. de „l'École des Hautes Études“, un întins studiu despre „primul budget al Monarhiei franceze, Contul general din 1202-1203“. Concluzia e că Filip August culegea de pe micul lui domeniu mai mult decât Ioan fără Țară din întinsele sale posesiuni franceze; cea ce contribuie a explica victoria celui d'întăiu asupra celui de al doilea (p. 139). Textul documentului e redat în reproducere mecanică după Brussel.

*

În *Mem. Ac. Rom.*, III, XIII, 1, N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Ștefan Scarlat Dăscălescu* (are două povestiri despre istoria Moldovei în prima jumătate a sec. al XIX-lea).

*

D. C. I. Băicoianu publică, în două imense volume, și cele două părți care formează vol. II, din opera sa *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale, 1880-1914*, București 1930. Povestirea pornește de la 1859 și urmărește concurența celor două blocuri financiare occidentale pentru piața noastră, mai ales în ce privește căile ferate. Se prezintă și alți factori ai noii vieți economice (cu multe tabele). De fapt e vorba de toată viața economică a țării noastre. Pentru elementul național sînt interesante listele de meșteri și negustori: ele dau loc la triste constatări. Începutul deplorabilelor „împrumuturi de consumație“, p. 77. Lupta de după 1878 pentru întemeierea, de I. C. Brătianu, a Băncii Naționale începe cu capitolul II. Al treilea îi prezintă statutele, și cele următoare îi definesc amănunțele (vederi din Vechii București la p. 154. Hanul Șerban-Vodă, cu unele resturi din vechea clădire, pl. XV, XVI). De la cap. V înainte se urmăresc efectele (creditele) și modificările. Se dă o specială atenție problemei agiului, crizei agricole din 1899. La 1901 Statul iese din tovărășie (cap. XIII), dar se împrumută cu 15 milioane la dînsa (cap. XIV), înoindu-se privilegiul (cap. XV), în ajunul răscoalelor din 1907 (cap. XVI). Se ajunge astfel la mișcarea băncilor și cooperativelor populare (cap. XVIII). Cap. XXV-VI ni arată situația Băncii Naționale înainte de Marele Războiu. O bună biografie a lui Eugeniu Carada (p. 679 și urm.). Dar la Collège de France nu se predă dreptul. Apărarea Băncii contra criticilor ei dă materie capitolului XXIX. Are dreptate autorul cînd scrie: „Lupta de partide, blăstămata luptă care face să se uite tot, și țară, și scop, și interes general“. Lupte de per-

soane, cu devisa: „Cu noi sau contra noastră“ (chestia cu „șoa-recii“, p. 696, e puțin altfel). Planșele la partea I-a au o valoare istorică.

În partea a doua a vol. I, se dau socoteli de carantine din 1881, de mare folos pentru comerț, cu împrumuturile acordate în același timp (1836) de Vistieria munteană (p. 76: „căpitan za dorobanți“), cu statutele Băncii încercate în Moldova (v. ale mele „Doc. Știrhei-Vodă“), cu planul de împrumut al lui Victor Plăce, cu darea de samă din 1866 a Locotenenței domnești (act de acusație, adesea nedrept, contra lui Cuza-Vodă, ca și cum aceleași greșeli nu erau să se repete și până azi), cu debaterile parlamentare din 1867 pentru legea monetară (v. Cesar Boliac, care vorbea de ...Filip Arabul“), cele pentru „biletele ipotecare“, pentru războiul din 1877-8 (cetim „Strada Quin-Campoix“, p. 317; cuvântările sînt însă competente și adesea luminoase: ele merită meditare astăzi). Alte documente, mai vechi (și încă un memoriu al lui Plăce), vin la locul determinat de data găsirii lor.

D. C. I. Băicoianu dă și vol. III, până la 1920 din marea sa lucrare asupra Băncii Naționale.

*

D-na Lucreția Brancovici dă, supț titlul *Artă românească din Ottenia*, un număr de foarte frumoase documente, și colorate, de artă olteană (covoare cu și fără figuri). No. 6 e însă de aiurea.

*

În *Anuarul Liceului „Al. Papiu Ilarian“ din Tîrgu-Mureș, 1930-1931* (Tîrgul-Murășului 1932), d. Marius Nicolae Sulica se ocupă de anii de studenție la Cluj ai lui Papiu Ilarian. Se întrebuințează și izvoare orale.

*

De Teodor Corbea („sîn ermonah Ioasaf“) și lexiconul său se ocupă d. Ladislau Göbl, într'o lucrare recentă, *A magyar szótá-rirodalom hatása az Oláhra*, Budapesta 1932. I se arată originile ungurești (în dicționarul lui Albert Molnár). Se învederează și influența operei lui Páriz Pápai asupra lucrărilor lexicografice ale lui Clain și Bob. Lucrarea acestui elev al d-lui Tagliavini e deosebit de bine informată.

*

D. Jan Kovět publică la Praga un studiu despre manuscriptele (secolul XIII-XIV) reginei Boemiei Elisabeta sau Rejčka (*Iluminované rukopisy královny Rejčky*, Praga, 1931). Ar fi în ele Metz și ar fi și Bizanțul. Planșele, numeroase, nu sînt totdeauna destul de clare.

*

Cîteva documente privitoare mai ales la Soroca în broșura părintelui Meletie Răuțu, *Cetatea cu monografia orașului Soroca*, Oradea 1932. Într'unul, de la 1645, se pomenește „cînd Zaporozjâni au dobîndit cetatea“. Un Vasile Mirza apare la această dată ca Mare Căpitan de Soroca (p. 21).

*

De d. Gavril Sebestyén, *Contribuțiuni la istoria spitalelor din Cluj pînă la mijlocul veacului al XIX-lea* (tesă din Cluj, 1932).

*

De d. Kelemen Ladislau, *Cîteva documente și date din 1831 asupra primei epidemii de holeră asiatică în Ardeal* (tesă din Cluj, 1932; colecție de documente și mărturii, traduse).

*

În revista *Roma* (din Roma), d. Claudiu Isopescu prezintă opera lui Asachi ca pictor în vremea șederii sale romane.

N. Iorga.

NOTIȚE

Cea mai veche tipăritură bulgărească „Abagarul“ episcopului de Nicopole, pavlichian, Filip Stanislavovici, tipărit în 1641, la Roma, are această însemnare: „supt domnia craiului nostru Ibrahim, supt Matei Voevodul Munteniei și supt Lupul cel pașnic, din țara Bogdan, poreclit Vasile Voevod“ (Teodorov, în *Sbornic za narodni umotvorenia*, etc., din Sofia IV, 1893, Apendice, pp. 6-9 și 150-156; Sualaville, în *Échos d'Orient*, XV, p. 442 și urm.).

*

Între m-ssele Societății istorice și etnologice din Atena, n-1 56 cuprinde descrierea luptelor de la Galați și Sculeni de Iacovachi Rizu (Νέος Ἑλληνομνήμων, VII, p. 78).

*

În vol. XXI din *Studii și doc.* am dat părțile privitoare la țerile noastre din notițele de manuscrite adunate de Sp. Lampros. După moartea lui s'au găsit și altele, din care Νέος Ἑλληνομνήμων, XVI, p. 415 și urm., a ales pe acestea:

1807, Ἰανουαρίου ιγ', ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν ὁ αὐθέντης Γεροῦφη-λάντης κατὰ τὸ ζωντᾶν καπποῦ, ἡμέρα κυριακῆ, περι ὥραν ἑβδόμην, μετὰ τὰς 30 ἡμέρας φρικτᾶς παιδείας. (1807, Ianuar 13, s'a tăiat capul bătrînului Domn Ipsilant la Odă-capū, Duminecă, pe la ceasul al șaptelea după treizeci de zile de infricoșată pedeapsă.)

1807, Σεπτεμβρίου 11, ἡμέρα τετάρτη, περι ὥραν ἑνάτην, ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν ὁ Μέγας Διεργηνεὺς κύριος Ἀλέκος Σουτζος, μηδεὶς γινόσκοντος τὰς αἰτίας. (1807, Septembrie 11, Miercuri, pe la ceasul 9, s'a tăiat capul Marelui Dragoman d. Alecu Suțu, fără să știe nimeni causele.)

1807, Σεπτεμβρίου 14, ἐγινε μέγας διεργηνεὺς Ἴω. Καρατζᾶς ἀντὶ τοῦ ἀποτμηθέντος Ἀλέκου. (1807, Septembrie 14, s'a făcut Mare Dragoman Ioan Caragea în locul decapitatului Alecu.)

*

Traducerea de către Kakavela a Vietîlor Papilor, se află și în biblioteca Gimnasiului pan-cipriot (Νέος Ἑλληνομνήμων, XI, p. 173).

*

Cred că s'a observat de mult că în donația lui Andronic I-iu Paleologul către biserica din Ianina (1321) se pomenesc mai multe „cete“ de Vlahi: στίχος Βλάχων οἱ Μουντζιάδες, στίχοι τρεῖς Βλάχων τοῦ Χαλκῆα, Βλάχων καπνοὶ εἴκοσι σὺν τῷ Βισοτᾶ καὶ τῷ Διγερῶ (Νέος Ἑλληνομνήμων, XI, p. 39).

*

Ms. 135 al Societății istorice și etnologice din Atena cuprinde o bucată de Alexandru Mavrocordat Firaris către Evghenie Bulgaris (v. Νέος Ἑλληνομνήμων, VII, p. 477).

*

În articolul lui Sp. Lampros despre Biblioteca comunității grecești din Budapesta se cercetează și „Marele Alfabet“ cu catehism, ed. a 4-a, Buda 1818, de Mihail Papagheorghiu din Siatista (Νέος Ἑλληνομνήμων, VIII, pp. 71-2).

În aceeași colecție o scrisoare către Mitropolitul Dosoftei Filitis (*ibid.*, IX, p. 465).

*

Marele negustor Prețo din Compania greacă de la Keresztúr trebuie să fie Român (Lampros, in Νέος Ἑλληνομνήμων, VIII, p. 268 și urm.). Pentru un Γούση Μίσσιου, *ibid.*, p. 288.

Se trimete și la Alexander Pecz, *Die griechischen Kaufleute in Wien*, extras din „Neue Freie Presse“ pe 1888. Între negustori un Tirca, un Spirta, un Dira, un Ghira, un Capra, un Torița, un Totta, p. 298. Pentru Marchide Pului, p. 299.

*

În Biblioteca lui Sp. Lampros (v. Νέος Ἑλληνομνήμων, XVI, p. 403) se cuprind: discursul Mitropolitului muntean Ignatie către școlari, „după crearea Liceului și a Societății filologice“ (7 Iulie 1810); scrisoarea lui Nicolae-Vodă Mavrogheni către Mitropolitul Partenie de Chalkedon (1786) și răspunsul, și alte schimburi de scrisori între ei; scrisoarea către Mavrogheni a lui Misail dascălul din Sophios, ale lui Mihai Constantin Suțu către un medic, a „Sevastiei Callimachi Doamna“ (Țerii-Românești) către o femeie și răspuns alte scrisori către Domni (una de la un beizadea), o scrisoare către Alexandru Scarlat-Vodă Ghica, o scrisoare a unui arhieru către Doamna Tarsița a Țerii-Românești (soția acestui Suțu), o scrisoare a lui Alexandru Ipsilanti către Mitropolitul Agapie al Cizicului, a lui Grigore Matei Ghica către un Paisie, una a lui Kritias către Alexandru Ghica, o scrisoare a lui Nicolae Mavrocordat (1722) pentru școala din Serres; închinarea către Sf. Mormint a unei biserici din Atica de același, a lui Ioanichie de Stavropolis (1733) pentru biserica sa din București (p. 411), actul patriarhal pentru cele două biserici făcute de Mihai Racoviță în eparhia Romanului (1763) (p. 412).

*

O însemnare in Νέος Ἑλληνομνήμων, VII, p. 264, no. 538, înseamnă distrugerea de Pașa de Salonic a Nausei, cu tăierea a 170 de bărbați, luându-se în robie femei și copii la 5.000.

*

În Biblioteca societății istorice și etnologice, no. 109, traducere în grecește a *Divanului înțeleptului cu Lumea* de Dimitrie Cantemir (v. Νέος Ἑλληνομνήμων, VII, pp. 336-7).

*

Lampros nota că încă Dimitrie Chomatianos (în Pitra, *Analecta*, VI, p. 54) pomenește de numele de cergă, dat de „barbari“ unei țesături (Νέος Ἑλληνομνήμων, XIV, pp. 399-400).

*

În biografia lui Epifanie Dimitriadis din Skiathos (sec. al XVIII-lea) (Νέος Ἑλληνομνήμων, XIII, p. 425 și urm.) se spune că a fost, la Constantinopol, secretar al Spătarului Slugiarglu. După doi ani merge în „Dacia“ cu Nicolae-Vodă Caragea. După mazălirea acestuia rămâne la Râmnic pe lângă „învățul“ Filaret, „ca grămatic și ca dascăl“, șase ani. Umblă și la școală, ascultînd pe Neofit, τὴν εἰς τέταρτον βιβλίον Γαζῆ πάλιν „Γραμματικὴν τήν ουτε (sic) καὶ παντεχνίδα,“ iar la dascălul Teodor „cel prea-învățat“ Κορυδαλικῶν, Fisica lui Blemmyde, Logica lui Evghenie și „patru dialecte“, ἀδραῖς δαπάναις κτώμενος διδασκάλου.

Vine la Curtea lui Vodă-Mavrogheni, ca al treilea, apoi al doilea secretar. Dar la 1787, de frica războiului, merge acasă (pp. 426-7). Revenit la Dunăre, merge cu Spătarul Diboglu, ca grămatic la Ismail, „pe vremea înoirii acelei cetăți“, și apoi și la Galați, unde Diboglu era numit ispravnic. Dar acesta e mazilit și dus legat la Iași, autorul rămînînd pe lângă Hatmanul Ienachi, în aceeași situație. Gonit de boală, se duce la București să caute pe Filaret, acum Mitropolit. Dar și acesta „cade“ și vine în loc Dosoftei de Buzău, „om învățat și foarte blind“. Epifanie ajunge grămatic la Mitropolie, dascăl și tălmăciu al Curtii, epistat βιβλιοθήκης κυρίας, dar și jurisconsult (νομικὸς) și σύνεδρος κληρικὸς. Logodnica-i moare și el se duce să se insoare acasă (1798). Stă doi ani pe lângă beizadea Ioan Calimachi, dragoman al Flotei.

*

Între manuscrisurile bibliotecii Kolybas din Atena (Νέος Ἑλληνομνήμων, XIII, p. 459), no. 98 are acest curios titlu: Νικολάου Μαυροκορδάτου τοῦ Κωνσταντινουπολίτου, Περὶ γραμμάτων σπουδῆς καὶ βιβλίων ἀναγνώσεως.

*

Un „Macedoncan“ Gheorghe Neaga, Νιάγκα, a făcut, recent, un număr de versuri naționaliste grecești păstrate în manuscris (Νέος Ἑλληνομνημῶν, XVI, p. 330).

*

În ms. 96 din biblioteca Zagorei (*ibid.*, p. 457) catalogul din secolul al XVIII-lea a nu mai puțin de 231 de manuscrise din „biblioteca domnească din București“.

*

Într'un ms. al Bibl. Parlamentului din Atena (no. 17) se cuprinde o scrisoare către Ștefan-Vodă Cantacuzino, un act de despărțire a Despei, soția „Valahului Νικουλχηροι“ (Neculce?); Lampros, in Νέος Ἑλληνομνημῶν, I, p. 357, no. 17. Apoi o scrisoare a unui ieromonah Nicodim către Constantin-Vodă Mavrocordat, Maiu 1742 (*ibid.*, p. 358).

*

Ms. 119 al Bibliotecii Adunării din Atena e Manualul de Retorică, Logică, Metafizică și Etică al lui Neofit Duca, închinat Marelui Ban Grigore Brincoveanu. Între altele se adaugă și un curios *καρκινικὸν εἰς Βλαχίαν* (Lampros, in Νέος Ἑλληνομνημῶν, V, p. 107).

Ms. 139 (*ibid.*, p. 323) cuprinde un privilegiu al lui Nicolae Mavrocordat, cu data de August 1741 pentru dajdea mănăstirilor, preoților și protopopilor,

O culegere de proverbe a ieromonahului Partenie Κατζιούλη (Căciulă), din Ianina, așezat la Sinai, se află în biblioteca Grecilor din Trieste (*ibid.*, VI, p. 69).

În ms. 215 al Bibliotecii Adunării din Atena, o parte e scrisă la 1766 în București, la școala Sf. Sava de un elev al lui Manase Heliade, ieromonahul Evghenie Sumeliotul (*ibid.*, p. 89). La fol. 183 versuri pentru Sultana, soția lui Constantin Racoviță și pentru acela, de un Nicolae Velarà (*ibid.*, p. 90).

Între pictoriile grece ai secolului al XV-lea este și un Gheorghe Klotza, care, după Lampros, ar fi însă din Creta (v. *ibid.*, pp. 215, 223). Pentru Klontza *ibid.*, p. 470.

Tot în acest ms. al Adunării, no. 47 (fol. 50): Δόγος ἐκφωνηθεὶς ἐνώπιον τοῦ δεψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου Βοεβόνδα παρὰ τοῦ Νικολαίτζα νιού τοῦ γραμματικοῦ Παναγιώτου κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, 1736 (v. *ibid.*, p. 495).

Urmează discursuri către același: de Paști 1737, altul de Paști, Λόγος ἐκφωνηθεὶς παρὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ ἐν Σαρανταρίῳ αὐθεντικοῦ σχολείου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐνώπιον τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου Κωνσταντίνου Βοεβόδα..., ἀφλς' φ, Μαΐου κα' η. Αποί, fol. 62: Λόγος ἐκφωνηθεὶς παρὰ τοῦ ἀρχοντος γραμματικοῦ κυρίου Παναγιώτου Βυζαντίου τοῦ καὶ πριμικηρέου τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας εἰς τὴν λαμπροτάτην στεφηφορίαν τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου καὶ φιλοχρίστου αὐθέντου ἡμῶν καὶ ἡγεμόνος κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου Βοεβόδα. Urmează trei laude ale lui. Αποί Λογιῶν προσφωνηθὲν ἐνώπιον τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Μηχαῖλ Ῥακοβίτζα Βοεβόδα εἰς τὴν αὐτοῦ ἐπιδημίαν; tot așa una pentru Constantin. Nu lipsește încă o cuvîntare de Paști și un „polihroniu“, pentru Racoviță, un discurs de anul nou al lui Gheorghe de Trapezunt către Constantin Mavrocordat, Στεφάνου υἱοῦ τοῦ γραμματικοῦ κὺρ Παναγιώτου λόγος ἐνώπιον τοῦ Νικολάου Βοεβόδα τῆ 25 Δεκεμβρίου 1727, altele de Paști, de Crăciun, lui Ștefan, la 22 April 1728, altele de Paști, de Paști 1733, de Crăciun 1734, de Paști 1735.

Pe un alt ms. al Bibliotecii Adunării (35) (Lampros, *ibid.*, II, p. 235), se înseamnă că un ms. al lui Pseudo-Codin s'a scris de Constantin Ștefan Daponte, ἀναγνώστου, κονσουλου τῆς μεγάλης Ἰγλητέρα, γραμματικῶς τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντείας Οὐγγροβλαχίας καὶ διδασκάλου μιᾶς τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς ἑλληνικῆς, la 11 Septembrie 1741, ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῆς αὐθεντείας Οὐγγροβλαχίας ἐπὶ τὴν αὐθεντεία Οὐγγροβλαχίας ἐπὶ τὴν αὐθεντεία τῆς Μολδοβλαχίας μεταθέσεως τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου καὶ εὐμενεστάτου μου αὐθέντου κυρίου κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου τοῦ Μαυροκορδάτου.

*

Ms. 64 al Bibliotecii Adunării, din Atena, descris de Lampros, în Νέος Ἑλληνομνημῶν, III, p. 448, cuprinde corespondența din 1711 între Ruși, Turci și Carol al XII-lea. Ea trebuie să vie de la Amira Γούσιοις pentru Huși arată un izvor rusesc. Data 1123 = 1745 e, firește, greșită.

În n-l 65 se află un „Dialog al păcătoșului către Născătoarea de Dumnezeu și al Născătoarei de Dumnezeu către Domnul nostru Isus Hristos“ de Gheorghe din Trapezunt Adanitul, mare dascăl de științi al școlii domnești din București (*ibid.*, pp. 447-8). Apoi o scrisoare a lui Sevastos Chimenitul către Hrisant Notara (Trapezunt, 1687). Sint și scrisori ale lui Nicolae Mavrocordat,

scrisori ale Exaporitului către Constantin-Vodă Duca și una a lui Duca-Vodă cel tânăr către Exaporit, scrisori ale acestuia către Mihail și Constantin Cantacuzino, ba chiar către medicul lui Constantin Brincoveanu, Pantaleon, și către *Nicolae Costin* ca Mare Spătar (fol. 67-8 Vo), către Brincoveanu (fol. 91), o scrisoare cu privire la mănăstirea Mavromolu din Galați, o scrisoare a lui Nicolae-Vodă despre munca pentru refacerea Moldovei. Este și un „canon contra Latinilor“ al lui Matei al Mirelor în n-1 66 (p. 464), o scrisoare a Logofătului Draco Suțu către Postelnicul Constantin Caragea și răspunsul (ambele în versuri). Un hrisov al lui Nicolae-Vodă Mavrocordat (Februar 1744). Pe fol. 356 un discurs la nunta domniței Sultanița a lui Ioan Maurocordat cu Iordachi, fiul medicului domnesc și dragoman al Olandei Scarlat Caragea. de dascălul Kritias (21 August 1743).

*

Spiridon Lampros, care era din Kalarytes, Călărli, presintă, în *Néος Έλληνομνημων*, III, p. 440 și urm., un admirabil vas lucrat după 1821 de Spiridon Papamoshu († 1882), care era elevul „vestitului Țimura“. E o operă a unuia din giuvaergiii romini ai Pindului.

*

În *Epistolario scelto di Apostolo Zeno*, Veneția, 1829, scrisoarea învățatului venețian către Antonio Vallisnieri din Florența (14 Septembrie 1720, Viena) începe așa (p. 163): „Il nostro signor dottore Schendo mi ha consegnato una cassetina per voi, ripiena di bellissimi pezzi di minerali ch'esso ha raccolti e portati dalle miniere della Valacchia e Transilvania“.

Dr. Schendus de Vanderbec a fost un cunoscut și un adversar al lui Nicolae-Vodă Mavrocordat.

Și, la p. 104: „Diciotto mesi egli fu in queste parti, donde ne riportò moltissime cose di raro pregio“.

La pagina 152 pomenește între corespondenții monseniorului Gentilotti pe Ștefan Bergler, filologul brașovean (p. 152).

*

În Memoriile generalului Stratimirovici, comandantul mișcării revoluționare sirbești în 1848 (*Was ich erlebte, Erinnerungen von General von Stratimirović, hgg. von seiner Tochter, Ljuba von Stratimirović*, Viena-Leipzig 1911), e vorba (pp. 108-9) de o vizită a lui, la 1854, în Bucovina prin Ardealul devastat de „lupta sin-

geroasă a Rominilor contra Ungurilor": „pretutindeni localități dărimate și arse și un popor aproape flămînd în împrejurări miserabile". La Rădăuți stă cu soția într'un „han primitiv", trebuind să-și facă singuri și cafeaua. Trecînd la un Evreu, care-i dă două camere, e tulburat pînă tîrziu seara de rugăciunile stăpînilor. Trupa era comandată de contele Hoditz; o răscoală, care aduce moartea citorva subofițeri prea aspri, se mîntuie cu cinci spinzurări. Ajungînd însuși comandant după rechemarea acestuia, autorul intră în conflict cu alt colonel, baronul Piret, și e trimis la Liov.

La pagina 113 se vorbește de maiorul sîrb Mișa Anastasievici, care zace îmbălsămat la Clejani, în Vlașca. El era marele uneltitor contra lui Alexandru Caragheorghevici. Fusese „un simplu Schiffzieher" și, ajungînd foarte bogat, „nu e exclus că în taină aspira și la situația de prinț" (pp. 113-4).

*

Pentru numismatica românească nu s'a observat acest pasagiu dintr'un raport de la Iaslowiec (Polonia), 11 Februar 1672, despre învinuirile aduse lui Duca-Vodă destituit ca Domn al Moldovei: „Le prince de Valachie est emmené prisonnier à Constantinople, suivi de neuf cents seigneurs et gentilhommes et de cent prêtres grecs, qu'ils appellent popes, pour l'accuser devant le Grand Seigneur d'avoir fait de la fausse monnaie, principalement grande quantité d'écus de lion, dont la forme a été trouvée auprès de lui" (Hurmuzaki-Hodoș, XVI, p. 9, no. XX).

*

În *Analele Academiei Romine*, secț. adm., LII, se publică un act emanat de la Cancelaria lui Napoleon al III-lea în care se recomandă alegea unui Domn indigen *pe patru ani* (!) (pp. 16-7). — Curioasă (p. 20) crucea de la Galda, în care nu e însemnarea meșterului sas sau ungar: M. Iuvenalis Falcus Mc., la mijloc: Mateus Bas. V[oe]v[o]jdo M.", iar jos: † Hanțul goțman, 1645 e numele vre unui gociman brașovean al Rominilor din Șchei, care a făcut danie bisericii din Galda. — O frumoasă biografie a generalului Berthelot de generalul R. Rosetti (p. 68 și urm.). — Discursul de comemorare al lui Goethe de N. Iorga (p. 111 și urm.).

•

În vechea carte a lui I. D. Petrescu, *Mitropoliile țării* (București 1870) printre multe ciudățenii se citează „Cronograful Argeșului": ar fi de căutat. Dar și „Cronograful Patriarhilor".

*

În vechea noastră bibliografie o carte curioasă e călătoria la Ierusalim a ieromonahului Anania Melega, confesorul regimentului de călărași, tipărită la Imprimeria Statului în 1869, din ordinul lui Carol I-ii, căruia i se și dedică lucrarea prin cuvinte lipsite de orice sens (*Fragment istoricu asupra ultimei distrucții a Santei cetăți Ierusalimului, a capiturării Vizantieii, Roma Nouă, acum Constantinople*). E întâiu traducerea din „slavono-rusă” a unei povestiri a luării Constantinoplei; v. textul pe care l-am dat în românește și în rusește în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*. Urmează o povestire a luării Ierusalimului de Titus, precedată de altă descriere a cuceririi Constantinoplei. La urmă un Proschinetariu la Locurile Sfinte.

Între învățătorii lui Constantin Cantacuzino Stolnicul nu se dăduse de rostul lui Albano Albanese. Aflu în Molmenti, *Vita Privata dei Veneziani*, III, p. 340, nota 3, că la 1657 profesorul, „lectorul public” Guido Antonio Albanese a fost ucis de un student.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Într'o descriere a Insulelor Principilor lângă Constantinopol, se arată, după notele lui B. Kutlumusianos, cum, la Chalki, Alexandru Ipsilanti și-a luat sarcina de a reface mănăstirea Panaghia, cedată lui și urmașilor, la 1778, de Patriarhul Sofronie al II-lea. El începe lucrul numai la 1796, făcând la 1797 capela Sf. Ioan Botezătorul. Îi închină Mărcuța și Aron-Vodă. Cumpără și toată insula de la Portarul Diamandi, pentru 2.750 de piastri. Oferă și metocul de la Galata, căruia-adauge „unsprezece căsuțe cu două rînduri”. La 1804 el înlocuiește pe egumenul neglijent (*Échos d'Orient*, 1924, pp. 328-9).

Aproape necunoscută e broșura *Lădița, istorie morală de la Marmontel*, apărută la București în 1842.

În descrierea călătoriei în India a lui Atanasie Nichitin (*Die Fahrt des Athanasius Nikitin über die drei Meere, Reise eines russischen Kaufmanns nach Ostindien, 1466-1472*), Lipsca, f. an, găsesc (p. 35) această notă: „Tot așa în țara moldovenească (wolokischen) sînt toate mijloacele de traiu bogate și ieftene. Podolia are prisos în toate“.

N. Iorga.